

Dimitrie C. Butculescu

**Călătorii
și
explorațiuni
arheologice
în
Muscel**

Editura Ordessos
Pitești
2009

<https://biblioteca-digitala.ro>

Dimitrie C. Butculescu

Călătorii și explorațiuni arheologice în Muscel

Tehnoredactare computerizată & layout: Dragoș Măndescu
Coperta: Sorin Dumitrescu
Tiparul: Copy Net Maf, București

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

BUTCULESCU, DIMITRIE C.

Călătorii și explorațiuni arheologice în Muscel / Dimitrie
C. Butculescu ; ed. îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii
și trad.: Dragoș Măndescu. - Pitești: Ordessos, 2009

Bibliogr.

ISBN 978-973-88414-6-8

I. Măndescu, Dragoș (ed. șt.; trad.)
902 (498 Muscel)

DIMITRIE C. BUTCULESCU

CĂLĂTORII ȘI EXPLORAȚIUNI ARHEOLOGICE ÎN MUSCEL

Ediție îngrijită, studiu introductiv, note,
comentarii și traduceri de Dragoș Măndescu

EDITURA ORDESSOS
PITEȘTI
2009

Dimitrie C. Butculescu
(1845-1916)

*„Arceologia este știința care se ocupă de faptele
omenirii din epocile trecute, sondează obscuritatea
secolilor neistorisiți pentru a le da viață, pune în
lumină existența lor ignorată, sau cel puțin păstrată
printr-o tradițiune vagă.”*

CUPRINS

Dimitrie C. Butculescu – viața, personalitatea și preocupările sale arheologice (Studiu introductiv).....	9
Dimitrie C. Butculescu – Lista bibliografică (scrieri editate, cu conținut arheologic și istoric)	33
Lista lucrărilor referitoare la Dimitrie C. Butculescu	33
Lista siturilor explorate prin săpături arheologice de către Dimitrie C. Butculescu.....	35
Notă asupra ediției.....	37
§ I. <Cercetările arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova” (1876) – 1>	41
Note	46
§ II. <Cercetările arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova” (1876) – 2>	51
Note	57
§ III. Exploration de Jidava, Jidova ou Ouriacha, 7 sept.–18 oct. 1876.....	63
Note	71
§ IV. Explorațiunile mele arheologice în cetățile Jidava, Jidova, Jidovi, Jidioara, Zidina, Măgura, Cetatea Stepenium, Uriașa, Grădiștea, Gorgan, Cetatea și Mănăstirea lui Negru Vodă de la 1867 și până azi	79
Note	87
§ V. <Cercetările de la Bărăția din Câmpulung >	97
Note	97

§ VI. D-l de Rosny și studiile sale etnografice în România. Cu observațiunile și studiile făcute în localitățile vizitate în 1882	99
Note	100
§ VII. Monsieur de Rosny et ses études ethnographiques dans la Roumanie. 1 ^{re} excursion. Les districts d'Argeș et de Mușcel	103
Note	122
§ VIII. <Călătoria la Cetățeni (1881)>	149
Note	154
§ IX. Peatra mormântală a lui Ioan Nicolae Alesandru Basarab din 1364	155
Note	157
Ilustrație	161

DIMITRIE C. BUTCULESCU
VIAȚA, PERSONALITATEA ȘI
PREOCUPĂRILE SALE ARHEOLOGICE
(Studiu introductiv)

În ultimii ani, se constată în literatura de specialitate, și nu numai, o vădită aplecare asupra începuturilor arheologiei românești și asupra istoriei, evoluției și transformărilor acestei discipline. Au fost editate volume și culegeri de studii privind istoria arheologiei din România¹, o serie de articole și volume din zorii arheologiei românești, astăzi greu accesibile în ediția inițială, au fost republicate², s-au tipărit jurnale, memorii ori volume ce evocă figuri marcante ale arheologiei de la noi³, s-a abordat problematica

---

¹ A. Păunescu, *Din istoria arheologiei românești pe baza unor documente de arhivă*, Editura AGIR, București, 2003; Secțiunea AREA-Archives of European Archaeology, cuprinzând studii semnate de M. Babeș, I. Achim, C. Alexandrescu, A. Boroneanț, Fl. Matei-Popescu, A. Măgureanu, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 58, 2007, 3-4, p. 191-344.

² C. Bolliac, *Excursiuni arheologice*, ediție îngrijită de N. Georgescu, M. Marcu și D. Rizea, Editura Floare Albastră, București, 2005 (a se vedea și recenzia noastră, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 58, 2007, 3-4, p. 409-415); R. Netzhammer, *Antichitățile creștine din Dobrogea*, ediție îngrijită de A. Barnea, Editura Academiei, București, 2005; C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, ediție îngrijită de A. Săvoiu și Gh. Pârnuța, Editura Ars Docendi, București, 2007.

³ V. Barbu, C. Schuster, *Grigore Tocilescu și „cestiunea Adamclisi”*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005; M. Petrescu-Dîmbovița, *Amintirile unui arheolog*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 17, Piatra Neamț, 2006; *Iulian Antonescu și dreptul la neuitare*, ediție îngrijită de E. Antonescu, Editura Maiko, București, 2002.

începuturilor învățământului arheologic românesc în context european⁴, a fost inițiat un site web prin intermediul căruia sunt valorificate documente de arhivă (manuscrite, desene, fotografii document)⁵ și au fost organizate expoziții pe aceeași tematică de istorie a arheologiei⁶.

În ansamblul acestor preocupări se înscrie și volumul de față ce-și propune să prezinte, pentru prima oară în mod unitar și exhaustiv, în măsura permisă de documentele ce au ajuns până la noi, cercetările efectuate în zona județului istoric Muscel (astăzi în cuprinsul județului Argeș), în anii 1876 (Câmpulung și Cetățeni), 1881 (Cetățeni) și 1883 (mănăstirea Vieroș), de către unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai etapei de pionierat a arheologiei românești – Dimitrie C. Butculescu (1845-1916) (Pl. 1).

El făcut parte din însemnata și înstărita familie a Butculeștilor, veche familie boierească, cu întinse proprietăți funciare în Teleorman (Calomfirești, Balaci, Zâmbreasca, Butculești, Roșiorii de Vede etc.)⁷, fiind cel mai mare dintre copiii

---

⁴ M. Babeș, *Von Odobescu bis Nestor. Der Werdegang des archäologischen Studiums in Rumänien bis zur kommunistischen Machtergreifung*, în vol. *Die Anfänge der ur- und frühgeschichtlichen Archäologie als akademisches Fach (1890-1930) im europäischen Vergleich – The beginnings of academic pre- and protohistoric archaeology (1890-1930) in a European perspective*, ediție îngrijită de J. Callmer, M. Meyer, R. Struwe și C. Theune, Berliner Archäologische Forschungen 2, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rhaden/Westf., 2006, p. 237-248.

⁵ <http://www.cimec.ro/Arheologie/ArhivaDigitala/>

⁶ Expoziția itinerantă „The Making of European Archaeology”, organizată în 2008 la București de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, în cadrul proiectului internațional AREA („Archives of European Archaeology”) – coord. M. Babeș; Expoziția temporară „Târgșoru Vechi-50 de ani. 1956-2006”, organizată în 2006 de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova.

⁷ A. Păunescu, *Din istoria arheologiei românești pe baza unor documente de arhivă – Capitolul III. Dimitrie C. Butculescu, unul dintre precursorii studiilor arheologice din țara noastră* (p. 58-64),

paharnicului Constantin (Costache) Butculescu (1805-1877) și ai Mariei (Marița), născută Bujoreanu (1826-1873). Asupra datei și locului nașterii acestuia încă există unele contradicții între variantele propuse de cei ce s-au ocupat de-a lungul timpului de personalitatea lui. În privința datei nașterii, s-au menționat următoarele variante: circa 1845⁸, 25 noiembrie 1846⁹, pentru ca pe crucea mormântului său din Cimitirul Bellu să fie marcat doar „octombrie 1845” (Pl. 8). Locul nașterii și-l dispută Bucureștiul¹⁰ și Roșiorii de Vede¹¹.

Educația sa începe la pensionul „Schevitz” din București, tânărul Butculescu specializându-se apoi în economie la Colegiul „Sainte-Barbe” din Paris (unde audiază și cursuri de filozofie și, poate, și de arheologie). Licențiat, se întoarce în țară în anul 1866¹².

Prin căsătoria din 1873 cu Ecaterina Olănescu, Dimitrie Butculescu se va înrudi cu Ion Ghica, acesta fiind unchiul Ecaterinei și totodată nașul celor doi miri¹³. Soția sa (Catinca, cum

---

Editura AGIR, București, 2003, p. 58; I. Pătrașcu, *Dimitrie C. Butculescu și activitatea sa arheologică*, în „Meandre”, 2, 2002, p. 35.

⁸ E. Comșa, s. v. *Butculescu, Dimitrie I.* (sic!), în vol. *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 77; E. Țânțăreanu, *Consemnări despre posesiunile funciare și imobiliare ale serdarului Marin Butculescu*, în „Argesis”, 17, 2008 (sub tipar).

⁹ A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58.

¹⁰ D. R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, Editura Lito-Tipografiei „Populara”, București, 1897, p. 39; C. N. Mateescu, *Dimitrie C. Butculescu (1845-1916)*, în „Drobeta”, 5, 1982, p. 224; Sp. Cristoceă, *Argeș – Dicționar de istorici*, Editura Tiparg, Pitești, 2003, p. 56, s. v. *Butculescu, Dimitrie C.*

¹¹ I. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 35.

¹² C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 224; L. Pașcanu, *Dimitrie C. Butculescu și legăturile sale pariziene*, în „Antic Art Magazin”, octombrie-noiembrie 2006, p. 36; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58; I. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 35.

¹³ A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58.

o alinta¹⁴) făcea parte dintr-o altă familie boierească, Olănescu, fiind fiica paharnicului Pană Olănescu (1816-1885) și a Mariei (născută Ghica, sora lui Ion Ghica)¹⁵.

Cult, bogat și cu multiple și variate preocupări culturale, politice și filantropice, Butculescu a devenit în scurt timp o personalitate celebră a protipendadei Capitalei. Contemporanul său, Ion Luca Caragiale avea să-l transpună, în stilul ironic inconfundabil, într-unul dintre personajele sale principale, în schița *Congresul Cooperativ Român* (1893), pentru ca într-o altă schiță, *Art. 214* (1901), să consfințească notorietatea acestuia în societatea bucureșteană a vremii: „...pe strada Clementii la colțul lui Butculescu”. Caragiale se referea, desigur, la zona locuinței lui Butculescu, o casă mare și deosebit de frumoasă pe care toți o cunoșteau, un adevărat palat situat pe una dintre cele mai celebre artere ale Bucureștiului vechi, pe strada Clementei, la nr. 11 bis¹⁶ (actualmente strada C. A. Rosetti, nr. 13, la intersecția cu bulevardul Magheru, lângă hotelul Lido și biserica Boteanu). Pe aceeași stradă își aveau reședințele importante familii ale high-life-ului bucureștean din a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul sec. XX: Barozzi, Cantacuzino, Argetoianu, Peucescu (în casele acestuia Eminescu a recitat pentru prima oară *Scrisoarea III*), Cesianu etc. La nr. 8 se afla casa pictorului Teodor Aman (arhitect Fr. Scheller), iar la nr. 33 impozanta reședință a marelui proprietar agricol Sava Șomănescu (arhitect D. Maimarolu). Foarte aproape, pe strada învecinată dinspre est (strada Spiridon, actualmente strada Maria Rosetti) a locuit chiar și Caragiale, înaintea exilului german.

Casa Butculescu (Pl. 2), în stil neo-românesc, cu elemente decorative venețiene și maure, se distinge și astăzi, ca și atunci, în

---

¹⁴ L. Pașcanu, *op. cit.*, p. 38.

¹⁵ O. G. Lecca, *Familii boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, ediție îngrijită de Alexandru Condeescu, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2000, p. 449.

¹⁶ Mergând mai departe cu aluziile la Dimitrie Butculescu pe care le regăsim în opera lui I. L. Caragiale, poate nu întâmplător în momentul „Căldură mare” (1901) a fost inserat acel domn Mitică, „propitar” la nr. 11 bis de pe strada Pacienței.

peisajul urban al centrului Bucureștiului, fiind considerată cea mai reușită creație a arhitectului Ion N. Socolescu¹⁷, un constant colaborator al lui Butculescu, membru al Societății Cooperatorilor din București¹⁸. Aici își va organiza Butculescu importanta sa colecție de antichități și tot aici, în trei din încăperile de la etaj, a organizat prima expoziție publică filatelică din România (în primăvara anului 1891)¹⁹. Petrecerile și recepțiile organizate de Butculescu la reședința sa din strada Clemenței 11 bis au rămas un reper în peisajul monden al Bucureștiului de la sfârșitul sec. al XIX-lea, menționate ca atare și de Mateiu Caragiale, în *Sub pecetea tainei*: „Și-mi reînvie, aievea, o kermessă la Cotroceni, un bal la Sutzu, o garden-party la mareșalul Filipescu, o zi de întâiu Mai la Butculescu...”.

Primele semne ale atracției către arheologie sunt manifestate de Butculescu la scurtă vreme după revenirea în țară de la studiile pariziene. Este posibil ca familiarizarea lui cu problematica arheologică să fi început încă din perioada petrecută în colegiul francez, însă numai după ce se întoarce acasă arată un interes deosebit pentru astfel de activități, prin săpăturile pe care le face în 1867 și 1868 pe „Măgura Calomfirescu”, un tell preistoric situat în hotarul moșiei de la Calomfiresți a familiei sale (astăzi com. Țigănești, jud. Teleorman) (Pl. 4)²⁰. La descoperirea lui Dimitrie Butculescu ca „tânără speranță” a arheologiei românești, aflată atunci ea însăși în zorii existenței sale, ca disciplină, un rol determinant l-a avut Cezar Bolliac (Pl. 3/1). Proaspăt numit președinte al Comitetului Arheologic din București (iunie 1869),

---

¹⁷ C. Cantemir, *Din activitatea arhitectului I. N. Socolescu (1859-1924)*, în „București”, Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, 11, 1992, p. 124-125, fig. 25-36. Afirmatia că Butculescu și-ar fi construit singur casa, după planurile proprii și „în stilul său” (A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58), nu are nici un fundament.

¹⁸ *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu, inițiatorul spiritului de asociațiune și întemeietorul societăților și expozițiunilor cooperative din țară. 1875-1895*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, București, 1895, p. 39-40.

¹⁹ L. Pașcanu, *op. cit.*, p. 36-37.

²⁰ I. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 35.

Bolliac pornește în vara anului 1869 (iulie-august) într-o prelungită „excursiune” arheologică prin Muntenia și Oltenia²¹, în itinerarul său fiind inclusă și „Măgura Calonfirescului”. La săpăturile pe care le face aici în 1869, Bolliac este asistat de fiul proprietarului moșiei, nimeni altul decât Dimitrie Butculescu, căruia îi acordă o „lecțiune practică” de arheologie. În urma acestei demonstrații, tânărul de 24 de ani nu-și dezamăgi magistrul când, arătând reale calități de arheolog de teren, a scos la lumină „peste 20 de vase întregi”²². Acesta avea să fie momentul crucial al debutului lui Butculescu în arheologie, anul următor, în 1870, el devenind atașat al Comitetului Arheologic din București, fiind propus chiar de președintele acestui for, Cezar Bolliac²³. Considerăm că nu este lipsit de importanță să arătăm că această strânsă legătură profesională dintre magistrul și emul era dublată de o relație de înrudire, chiar dacă mai îndepărtată: Bolliac fusese căsătorit cu Aristița Izvoranu (1827-1860), vara primară a lui Dimitrie Butculescu (mama Aristiței, Elena Izvoranu născută Butculescu și tatăl lui Dimitrie, Costache Butculescu, erau frați)²⁴.

Cariera arheologică a lui Dimitrie C. Butculescu se va întinde pe durata a aproape două decenii, făcând săpături în 14

---

²¹ C. Bolliac, *Opere*, ediție îngrijită de A. Rusu, II, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 222-257; C. Bolliac, *Excursiuni arheologice*, ediție îngrijită de N. Georgescu, M. Marcu, D. Rizea, Editura Floare Albastră, București, 2005, p. 41-45; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei românești*, în „CICSA – Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice”, Universitatea din București – Facultatea de Istorie, 3, 2001, p. 18.

²² C. Bolliac, *Piscul Crăsani*, în „Trompeta Carpaților”, anul VIII, 1870, nr. 860; D. Măndescu, *op. cit.*, p. 26.

²³ D. Măndescu, *op. cit.*, p. 26; I. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 35; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 60.

²⁴ O. Papadima, *Cezar Bolliac*, Editura Academiei, București, 1966, p. 34.

situri²⁵ din Muntenia, Oltenia, Moldova și Dobrogea, în unele dintre ele revenind pentru noi explorări²⁶.

Primele săpături din postura de atașat al Comitetului Arheologic le-a făcut în 1870 la Piscul Crăsani (Crăsanii de Jos, jud. Ialomița), descoperind dava getică de acolo²⁷. În legătură cu Butculescu, Bolliac mărturisea: „eram sigur de abilitatea junelui arheolog, despre care aveam probe incontestabile”, astfel că a avut încredere să-l însărcineze cu efectuarea respectivelor săpături de la Crăsani. Rezultatele deosebite cu care s-a soldat această campanie l-au convins pe Bolliac de importanța deosebită a sitului (una dintre primele dave geto-dace cercetate), președintele Comitetului Arheologic arătându-se pe deplin satisfăcut de reușita tânărului său elev pe care îl dădea exemplu colegilor de generație ai acestuia: „Ar fi de dorit să vedem mai mulți tineri dându-se la asemenea petreceri, care constituie știința și istoria și care petreceri chiar ca simple petreceri sunt foarte amuzante și atrăgătoare”²⁸. Cercetările lui Butculescu de la Piscul Crăsani nu au trecut neobservate în epocă, despre ineditul materialului arheologic descoperit fiind relevante următoarele precizări ale lui Alexandru Odobescu, pe

---

²⁵ Numărul de „peste 40 de situri” explorate de Butculescu (F. Gheorghiu, *Dimitrie C. Butculescu – Actele și faptele sale patriotice, 1866-1904*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, București, 1905, p. 6; H. Dumitrescu, *Zâmbreasca 1947*, în „Studii de Preistorie”, 3, 2005-2006, p. 175) ni se pare exagerat; în realitate, dispunem de informații care ne permit reconstituirea unei liste cu 14 situri în care Butculescu a făcut săpături (cf. *Lista siturilor explorate prin săpături arheologice de către Dimitrie C. Butculescu*, de la sfârșitul acestui studiu).

²⁶ C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 224-225; I. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 35; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58-64; Sp. Cristoceă, *op. cit.*, p. 56-57; D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros”, 13, 2006, p. 210-211; H. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 174-177.

²⁷ I. Andreescu, *Piscul Crăsani*, Academia Română - Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tomul III, Cultura Națională, București, 1924, p. 1-5.

²⁸ C. Bolliac, *Piscul Crăsani*, în „Trompeta Carpaților”, anul VIII, 1870, nr. 860; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate...*, p. 26.

care acesta le făcea într-o conferință publică din 1872: „Sunt vreo doi ani, de pe îndemnul dl Bolliac, junele dl D. Butculescu a făcut câteva săpături într-o localitate de pe malul Ialomiței, numită Piscul-Crăsani, proprietate a dlui Lehtiu. Dlui a adus de acolo mai multe vase de lut negru, ale căror forme și ornamentațiuni nu le-am mai văzut la alte olării antice din România, ci numai la vase provenite din țări celtice, ca Bretania și Irlanda”²⁹. Să nu uităm că în perioada săpăturilor lui Butculescu la Piscul Crăsani ceramica getică era cunoscută într-o mică măsură, numai prin intermediul cercetărilor lui Bolliac de la Tinosu și Zimnicea, făcute cu un an înainte, în iunie, respectiv iulie 1869³⁰.

Tot în 1870, Butculescu sondează un nou sit, și anume așezarea gumelnițeană de la Zâmbreasca (jud. Teleorman), unde va reveni anul următor, în 1871, ca și în 1873³¹. În două campanii succesive, în anii 1871-1872, Butculescu face săpături într-un alt tell eneolitic gumelnițean, la Balaci (jud. Teleorman), grav afectat în 1870 de lucrările de construire a șoselei Pitești – Turnu Măgurele³². În același timp, în perioada 1871-1872 Butculescu își continuă săpăturile și în stațiunea sa de debut, „Măgura” de la Calomfirești.

Strădaniile sale și fervoarea de care a dat dovadă în explorările acestor situri aveau să fie încununate prin numirea sa ca membru cu drepturi depline în cadrul Comitetului Arheologic de pe lângă Muzeul de Antichități din București, în anul 1876, prin ordin emis de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, generalul Christian Tell³³. Stranie coincidență, acesta avea să fie și anul

---

²⁹ A. I. Odobescu, *Artele preistorice în România în periodul preistoric*, în vol. *Scieri literare și istorice*, II, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1887, p. 273-274.

³⁰ C. Bolliac, *Cetatea Tinosul*, în „Trompeta Carpaților”, anul VII, 1869, nr. 739; Idem, *Relațiune către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, în „Trompeta Carpaților”, anul VII, nr. 758, p. 3-4 (tipărită și în broșură separată).

³¹ H. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 175.

³² I. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 35.

³³ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 7; Sp. Cristoceia, *op. cit.*, p. 56; I. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 35.

ultimei excursiuni din activitatea arheologică a lui Bolliac³⁴. Elevul continua astfel, în mod simbolic, munca magistrului răpus de o boală cruntă³⁵.

După o scurtă revenire la Piscul Crăsani în vară, Butculescu își va dedica toamna anului 1876 cercetărilor arheologice efectuate în zona Muscelului (Pl. 7), la castrul roman de piatră de la Câmpulung-„Jidova” (Pl. 10-11) și în situl geto-dacic și medieval de la Cetățeni. La Cetățeni se va întoarce în 1881, când, delegat de ministrul Instrucțiunii Publice, V. A. Urechia, îi va însoți pe savanții francezi Léon de Rosny și Auguste Lesouëf aflați într-o călătorie de documentare în România³⁶. În anul 1881 va efectua săpături într-un alt sit roman, la Enoșești-Acidava (jud. Olt), precum și la Grădinari (jud. Giurgiu), pe moșia primită ca dotă de sora sa, Paulina, la căsătoria cu Alexandru Oteteleșeanu. Anul următor (1882) cercetează mănăstirea Vieroș (Făgetu, oraș Mioveni, jud. Argeș), dar și unele monumente antice din vechiul Tomis, reîntorcându-se aici în 1885 și 1886. O amplă săpătură de salvare o va efectua în vara anului 1883 la Turnu Severin, unde lucrările de amenajare a portului fluvial au distrus parțial o necropolă romană. La finalul celor zece zile de săpături, Butculescu a reușit să salveze 38 morminte de înhumăție³⁷.

Anul 1885 va fi unul deosebit de important în ansamblul cercetărilor sale arheologice. Cum am mai spus, în acest an face săpături în Dobrogea, la Constanța, dar și la Slava Rusă (jud.

---

³⁴ C. Bolliac, *Arheologie. D-sale d-lui ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice*, în „Trompeta Carpaților”, anul XIV, 1876, nr. 1261; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate...*, p. 19-20.

³⁵ O. Papadima, *op. cit.*, p. 346-347; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 42.

³⁶ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 10.

³⁷ D. Tudor, *Obiecte de metal din Drobeta, descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) și Gr. G. Tocilescu (1896-1899)*, în „Drobeta”, 2, 1976, p. 117, pl. 1-3. Interesantă în acest context este o informație ce se regăsește la F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 24, după care Butculescu aduce în capitală, cu mari eforturi financiare, mai multe sarcofage romane din această necropolă, „dar, din nefericire, d-nul Grigore Tocilescu, conservatorul Muzeului de Antichități, a găsit de cuviință să le arunce în Dâmbovița”.

Tulcea), unde investighează pentru prima oară cetatea romană și romano-bizantină (*L)ibida*³⁸, însă marea descoperire avea să se producă în Moldova. Aflându-se la Iași pentru rezolvarea unor probleme de o cu totul altă factură decât cea arheologică, Butculescu este înștiințat despre unele descoperiri făcute întâmplător la Cucuteni, în timpul construirii șoselei Târgu Frumos – Hârlău, multe din aceste piese fiind cumpărate de Nicolae Beldiceanu, directorul Școlii Comunale de Meserii din Iași. După ce îl vizitează pe Beldiceanu și își dă seama de valoarea pieselor preistorice din colecția acestuia (desenându-le pe cele mai reprezentative – Pl. 5/2), Butculescu hotărăște că se impunea o săpătură arheologică la Cucuteni. La sfârșitul lunii mai 1885, Butculescu și Beldiceanu deschideau prima campanie de săpături arheologice în stațiunea eponimă a celebrei culturi eneolitice (Pl. 5/1), însă curând între ei au apărut disensiuni ce au dus la o ruptură irevocabilă³⁹. Cearta dintre cei doi colaboratori amintește de o altă dispută încheiată cu o despărțire definitivă, și anume cea dintre Cezar Bolliac și August Treboniu Laurian petrecută în timpul „excursiunii” arheologice din anul 1845⁴⁰.

Alte săpături despre care avem informații certe, însă nu le putem plasa cu exactitate în timp (ca de altfel nici în spațiu, în cuprinsul siturilor respective), au fost făcute de Butculescu în castrul roman de la Săpata de Jos (com. Săpata, jud. Argeș)⁴¹,

---

³⁸ R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, *Romanii la Dunărea de Jos*, Editura Academiei, București, 1968, p. 426; Al. S. Ștefan, *Cetatea romană de la Slava Rusă (Libida?)*. *Cercetările aerofotografice și apărarea patrimoniului arheologic*, în „Revista muzeelor”, Seria Monumente istorice și de artă, 46, 1997, 1, p. 5.

³⁹ P. I. Panait, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoare arheologice bucureștene*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, Seria Muzeu, 19, 1982, 4, p. 64-70.

⁴⁰ D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate...*, p. 17.

⁴¹ A. Păunescu, *op. cit.*, p. 62, nota 21; V. Christescu, *Le „castellum” romain de Săpata de Jos*, în „Dacia”, 5-6, 1938 p. 435 și urm. arată că cercetarea castrului începe cu Gr. Tocilescu (1900), fără a menționa nimic de D. Butculescu. Însă cum satul Bumbueni, în marginea căruia se află castrul, aparținea familiei sale de mai bine de trei generații (cf.

precum și în situl getic (așezare și necropolă) de la Zimnicea (jud. Teleorman) (Pl. 6)⁴², descoperit și investigat pentru prima oară, prin intermediul mai multor campanii, de Cezar Bolliac⁴³.

Piese descoperite de Butculescu în aceste „explorațiuni”, făcute în cea mai mare parte pe proprie cheltuială, îi vor îmbogăți valoroasa colecție de antichități, o parte din ele fiind cedate de descoperitor, conform uzanțelor vremii, Muzeului Național de Antichități⁴⁴, îndeosebi atunci când săpătura se făcea și cu ajutor financiar din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Butculescu a devenit astfel posesorul uneia dintre cele mai importante colecții de antichități din România, ce număra 1088 de piese provenind din 56 puncte, atât din țară cât și din străinătate (Elveția, Grecia, Macedonia, Albania)⁴⁵, comparabilă cu cele ale unor mari colecționari ai epocii, precum maiorul D. Pappazoglu, M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza, Nicolae Kretzulescu, C. Esarcu, G. Diamandi sau C. Bolliac. Periodic, piese din această importantă colecție erau scoase din imobilul de pe strada Clemenței nr. 11 bis și prezentate publicului larg din București în cadrul unor expoziții de antichități, tablouri, piese de artă, cum a fost cea „expoziție de belle arte cu secțiune arheologică” de la etajul hotelului Bulevard,

---

E. Țânțăreanu, *op. cit.*), cercetarea acestui sit de către D. Butculescu este foarte probabilă.

⁴² A. D. Alexandrescu, *La nécropole gète de Zimnicea*, în „Dacia”, N. S., 24, 1980, p. 19. Conform schiței cu „Cetatea” de la Zimnicea, executată de Butculescu la fața locului și nedată, aflată în colecția Muzeului Municipiului București, cercetările de aici au fost efectuate post 1877, însă la o dată nu foarte îndepărtată, de vreme ce erau încă vizibile, în sectorul corespunzător necropolei, „bordeiele rușilor din timpul resbelului 1877” (vezi Pl. 6/1).

⁴³ D. Măndescu, *Descoperirea sitului arheologic de la Zimnicea și prima etapă a cercetării sale: „explorațiunile” lui Cezar Bolliac (1845, 1858?, 1869, 1871-1873)*, în „Buletinul Muzeului Județean Teleorman”, Seria Arheologie, 1, 2009, p. 205-213.

⁴⁴ A. Păunescu, *op. cit.*, p. 60, nota 15.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 61-63.

pe care Butculescu a organizat-o în colaborare cu Cezar Bolliac și Alexandru Odobescu, în anul 1875⁴⁶.

Deși a cercetat și a scris mult, Butculescu a publicat extrem de puțin⁴⁷, majoritatea lucrărilor lui rămânând în manuscris⁴⁸. Din rezultatele numeroaselor sale cercetări arheologice au văzut lumina tiparului doar cele ale „explorațiunilor” de la Măgura Calomfirescu (tellul eneolitic de la Țigănești), publicate într-un serial în trei numere ale „Revistei Contemporane” din 1873, la care putem adăuga și prima editare a pietrei de mormânt a lui Nicolae Alexandru Basarab, pe care o găsisese, cu totul întâmplător, în biserica mănăstirii Vieroș, unde fusese strămutată de la Câmpulung. Postum, în 1927, îi va fi publicat un studiu despre măgurile și movilele din România și, tot postum, o schiță de monografie, în limba franceză, a orașului Pitești. Se adaugă la acestea câteva însemnări privind vizita lui Léon de Rosny în România, publicate în „România Literară și Științifică”, precum și o broșură cu această temă, publicată în 1882 (astăzi de negăsit în bibliotecile publice; având în vedere tirajul său probabil destul de redus, nu este deloc exclus ca nici un exemplar al acestei broșuri să nu fi ajuns până la noi⁴⁹).

Întorcându-ne la cercetările sale asupra monumentelor arheologice muscelene, aspect ce constituie tema volumului de față, trebuie să arătăm că în privința acestor preocupări Butculescu nu este neapărat un deschizător de drumuri, ci el calcă pe urmele multora dintre contemporanii săi care semnalaseră deja însemnatul potențial arheologic al zonei. Cel dintâi a fost chiar magistrul său, Cezar Bolliac, acesta vizitând în timpul „excursiunii” arheologice din 1845 atât castrul roman de la Câmpulung-„Jidova” (unde face și un mic sondaj arheologic, determinând caracterul roman al fortificației), cât și situl de la Cetățeni („Cetățuia lui Negru

---

⁴⁶ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 6.

⁴⁷ E. Comșa, *op. cit.*, p. 77; Sp. Cristoceă, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁸ Pentru detaliile bibliografice, a se vedea *Dimitrie C. Butculescu – Lista bibliografică (scrieri editate, cu conținut arheologic și istoric)*, la finalul studiului de față.

⁴⁹ Către aceeași concluzie înclină și A. Zub, D. Ivănescu, *Franța – model cultural și politic*, Editura Junimea, Iași, 2003, p. 167.

Vodă”⁵⁰. Apoi, în 1855-1856 apărea prima monografie a Câmpulungului, scrisă de Constantin D. Aricescu, în care erau evocate, în spiritul romantic al timpului, nu numai monumentele din oraș, inclusiv castrul de la „Jidova”⁵¹, ci și cele din împrejurimi, printre care și „Cetățuia de la Stoenеști”⁵² (= Cetățeni)⁵³. La scurtă vreme, în 1857, Alexandru Odobescu investiga la rândul său atât Câmpulungul cât și situl de la Cetățeni⁵⁴, pentru ca un an mai târziu, în iulie 1858, Alexandru Pelimon să viziteze castrul de la „Jidova”⁵⁵. În sfârșit, în august 1860 sosea la Câmpulung un alt mare amator de antichități, maiorul Dimitrie Pappazoglu, delegat ministerial pentru cercetarea monumentelor istorice din oraș, însoțit de un „desenator privat”⁵⁶, ocazie cu care va vizita și „Cetățuia lui Negru Vodă” de la Cetățeni⁵⁷.

Așadar, toată această avalanșă de mărturii, descrieri, impresii de călătorie inițiată în numai un deceniu și jumătate (1845-1860) de cei mai mari amatori de antichități dintre contemporanii săi, îl vor fi determinat pe Dimitrie Butculescu să

---

⁵⁰ *Din itinerarul dlui Bolliac*, în „Curier românesc”, anul XVII, nr. 86, luni 3 decembrie 1845, p. 342-344.

⁵¹ C. D. Aricescu, *Istoria Kâmpulungului, prima residență a României*, I, Imprimeria lui Ferdinand Om, București, 1855, p. 33-38.

⁵² *Ibidem*, II, București, 1856, p. 95-99

⁵³ Despre diversele denumiri date de-a lungul timpului sitului arheologic geto-dacic și medieval din partea de nord a actualei comune Cetățeni (jud. Argeș), aproape de hotarul cu comuna Stoenеști, vezi infra, § VII, p. 122, nota IV.

⁵⁴ A. Odobescu, *Note de călătorie*, ediție îngrijită de C. Popescu, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 9; D. V. Rosetti, *Cetățeni Argeș. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice”, Muzeul Național de Istorie a României, 1, 1975, p. 273.

⁵⁵ A. Pelimon, *Impresiuni de kalatorie in Romania*, Imprimeria Națională a lui Iosif Romanov et Comp., București, 1858, p. 21.

⁵⁶ *Inscripțiile medievale ale României*, I, *Orașul București, 1395-1800*, volum coordonat de A. Elian, Editura Academiei, București, 1965, p. 29-30.

⁵⁷ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 273, fig. 6.

treacă la investigarea pe teren, la fața locului, a acestor monumente arheologice. Nu este de neglijat nici faptul că pe Butculescu îl legau de zona Muscelului atât proprietățile pe care le avea în apropiere, în Argeș (la Pitești deținea terenuri, case și prăvălii)⁵⁸ cât și stabilirea, pentru o vreme, în Câmpulung, a fiicei sale, Maria, prin căsătoria ei cu Ioan Glogoveanu, președinte al Tribunalului Muscel⁵⁹.

Prima și cea mai consistentă etapă a preocupărilor arheologice muscelene ale lui Butculescu se înregistrează în toamna anului 1876, când proaspătul membru cu drepturi depline în Comitetul Arheologic efectuează o lungă campanie de săpături în castrul roman de piatră de la Câmpung-„Jidova” (Pl. 11), între 7 septembrie și 18 octombrie. Săpăturile sale, primele de mai mare amploare făcute aici după sondajul restrâns executat de entuziastul Bolliac în anul 1845, au vizat dezvelirea părții exterioare a unui sector important din zidul de incintă (latura de nord cu siguranță, poate și cea de vest), cercetarea porții nordice (*porta decumana*) și a unor sectoare din zona centrală a spațiului interior (Pl. 10). Această „explorațiune” a fost finanțată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice inițial cu 400 franci, și apoi suplimentată, în luna octombrie, cu aceeași sumă⁶⁰. În timpul desfășurării șantierului, opinia publică era ținută la curent cu cercetările lui Butculescu prin intermediul unor note sau scurte reportaje publicate de presa vremii, precum acelea din gazetele „Românul”⁶¹ și „Telegraful Român”⁶². Butculescu determină cu corectitudine caracterul roman al construcției, deși, în spiritul romantic al timpului, influențat fiind probabil și de teoriile promovate de C. D. Aricescu în monografia sa despre Câmpulung, alocă și elementului local, geto-dacic, un oarecare rol în edificarea respectivei

---

⁵⁸ Sp. Cristoceă, *op. cit.*, p. 56; Sp. Cristoceă, C. Măndescu, *Prima monografie a Piteștiului*, în „Argesis”, 13, 2004, p. 323.

⁵⁹ A. Păunescu, *op. cit.*, p. 58.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 60, nota 14.

⁶¹ *Cetea Jidova sau Uriașa din districtul Muscel, plaiul Nucșoara*, în „Românul”, XX, 1876, 27-28 septembrie, p. 862.

⁶² *Cetea Jidova*, în „Telegraful român”, XXIV, 1876, 14 octombrie, p. 322.

fortificații. Butculescu este destul de confuz în privința ponderii atribuite geto-dacilor în ansamblul evoluției acestui monument arheologic, opiniile sale variind de la un manuscris la altul.

Foarte probabil că în această perioadă de aproape o lună și jumătate cât a stat la Câmpulung, Dimitrie Butculescu a dispus de timpul necesar să investigheze îndeaproape și alte obiective de interes istoric și arheologic din oraș, printre acestea numărându-se cu siguranță biserica catolică Sf. Iacob cel Mare (Bărăția), unde execută două desene, unul cu binecunoscuta piatră de mormânt a comitelui Laurencius de Longo Campo (Pl. 12/1), celălalt cu inscripția de pe clopotul lăcașului catolic, piesă din 1525, astăzi dispărută (Pl. 12/2).

Tot în toamna anului 1876, probabil în a doua jumătate a lunii octombrie, după ce încheie șantierul de la „Jidova”, se deplasează la Cetățeni, unde, timp de o săptămână face mai multe sondaje în cadrul sitului geto-dacic și medieval de pe malul stâng al râului Dâmbovița, atât pe locul fortificației din vârful monticolului „Cetățuia lui Negru Vodă”, cât și pe panta vestică a acestuia, către râu. În urma studierii materialului arheologic descoperit în aceste sondaje, Butculescu realizează că la Cetățeni are de a face cu două epoci distincte. Dacă cea mai nouă dintre acestea, cea medievală, nu i-a ridicat probleme în privința determinării, dată fiind expresivitatea pieselor arheologice din această perioadă (fragmente de cuirasă, diverse piese de armament, o cruce, ceramică specifică etc.), nu același lucru se poate afirma și despre etapa mai veche a sitului, aceea a perioadei geto-dace, preromane. Butculescu nu remarcă sau nu evidențiază în textul său similitudinile dintre materialul arheologic al orizontului mai vechi, geto-dacic, de la Cetățeni și cel pe care tot el îl dăduse la iveală la Piscul Crăsani, optând pentru atribuirea acestei etape mai vechi epocii romane sau, mai clar, perioadei bizantine, dus în eroare de caracterele grecești de pe o toartă de amforă șampilată, în realitate antică. Oricum, trecând peste aceste inadvertențe, Butculescu are marele merit de a fi atras atenția asupra enormului potențial arheologic al sitului de la Cetățeni și rămâne în istoricul cercetării

acestuia drept cel dintâi dintr-o lungă serie de arheologi care au făcut aici săpături⁶³.

La finalul campaniei arheologice muscelene din toamna anului 1876, colecția de antichități a lui Butculescu se îmbogățește cu 156 noi piese, 71 romane, de la castrul „Jidova” (Pl. 14-17; 21), iar 85 medievale, de la Cetățeni („Cetatea lui Negru Vodă”, „Cetatea Dâmboviței”) (Pl. 19-20)⁶⁴.

Cinci ani mai târziu, în toamna anului 1881⁶⁵, Butculescu va reveni în Muscel împreună cu doi renumiți savanți francezi ai timpului, etnografii și orientaliștii Léon de Rosny (secretarul Institutului Etnografic din Paris) (Pl. 3/2) și Auguste Lesouëf, aflați într-o vizită de documentare prin ținuturile românești. Însemnările manuscrise ale lui Butculescu în legătură cu această călătorie, în care se acordă o pondere mai mare episodului vizitei la situl de la Cetățeni, sunt valoroase și prin referirile, uneori destul de detaliate, la campania de săpături pe care o făcuse acolo în 1876. Cum însemnările directe pe care Butculescu le va fi făcut în timpul acestor săpături nu ni s-au păstrat, reiese cu și mai mare claritate importanța descrierii călătoriei din 1881. Cu siguranță, deși nu menționează în manuscrisele sale, Butculescu i-a condus pe cei doi oaspeți francezi și la castrul de lângă Câmpulung, de vreme ce într-unul din volumele publicate de Léon de Rosny în urma acestei călătorii, apare figura sugestivă a unui „țăran român de la Jidava”⁶⁶ (sic!), ilustrația respectivă (Pl. 7/2) fiind realizată, fără îndoială, la fața locului, după un „model” autentic.

---

⁶³ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 261 și urm.; D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 19-23.

⁶⁴ A. Păunescu, *op. cit.*, p. 62.

⁶⁵ Perioada desfășurării acestei călătorii de documentare reiese din însemnarea autografă făcută de Butculescu pe marginea desenului cu „dolmenul” de la Vadu Lin (Cetățeni) din albumul de planșe colorate: „oct. 1881” (vezi Pl. 18).

⁶⁶ L. de Rosny, *Les Romains d' Orient. Aperçu de l'ethnographie de la Roumanie*, Bibliothèque ethnographique 4 – Ethnographie de la Roumanie, Éditeurs Maisonneuve Frères et Ch. Leclerc, Paris, 1885, p. 84, fig. 6.

Anul următor (1882), peregrinările sale arheologice îl aduc din nou pe Butculescu în zona Muscelului, de astă dată la mănăstirea Vieroș, în a cărei biserică descoperă cu totul neașteptat piatra de pe mormântul voievodului Nicolae Alexandru, adusă aici în împrejurări necunoscute de la mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung, unde în zadar o căutase în timpul vizitelor din anii anteriori⁶⁷.

Butculescu își valorifică „explorațiunile” pe care le-a făcut în zona Muscelului prin intermediul unor comunicări publice, în cadrul diverselor societăți savante din care făcea parte, dar și, uneori, prin unele materiale tipărite. Astfel, rezultatele cercetărilor de la castrul de piatră de la Câmpulung-„Jidova” au fost comunicate în septembrie 1889 la Paris, în cadrul Congresului Internațional al Societăților Etnografice (unde era delegat regional), manifestare științifică premergătoare Congresului Internațional al Științelor Etnografice desfășurat tot atunci capitala Franței⁶⁸. Călătoria făcută în 1881 în Muscel împreună cu de Rosny și Lesouëf a constituit subiectul unei broșuri în limba franceză pe care a publicat-o anul următor la București⁶⁹, o versiune în limba română fiind tipărită ulterior în cadrul unei publicații culturale autohtone⁷⁰. De asemenea, un articol despre descoperirea pe care o face în 1882 în biserica mănăstirii Vieroș

---

⁶⁷ P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Meridiane, București, 1974, p. 217.

⁶⁸ D. Tudor, *Știri nouă despre Castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar”, 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 3, nota 1; Gh. Cantacuzino, *Le grand camp romain situé près de la commune de Băneasa (département de Teleorman)*, în „Dacia”, 9-10, 1941-1944 (1945), p. 443; A. Păunescu, *op. cit.*, p. 59, nota 3; Idem, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu în domeniul arheologiei*, la <http://www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu>.

⁶⁹ D. Butculescu, *M^{sr} L. de Rosny et ses études ethnographiques en Roumanie*, București, 1882 (non vidi).

⁷⁰ Idem, *D-l de Rosny și studiile sale etnografice în România. Cu observațiunile și studiile făcute în localitățile vizitate în 1882*, în „România literară și științifică”, I, 1895-1896, nr. 4, p. 3.

este publicat în al doilea număr al gazetei pe care o fondase, „Cooperatorul român”⁷¹.

Foarte numeroase au fost societățile științifice de la noi sau de peste hotare al căror membru a fost Dimitrie C. Butculescu. Amintim în cele ce urmează câteva dintre aceste asociații și societăți erudite ale vremii, tocmai pentru a evidenția remarcabila personalitate și preocupările extrem de diverse ale lui Butculescu⁷². Din Societatea Geografică Română, fondată în 1875, a făcut parte ca membru titular începând cu anul 1883 (conferențiar din 1895)⁷³, aici prezentând diverse comunicări privind rezultatele cercetărilor sale arheologice (*Explorațiuni arheologice în România* – 1890; *Morminte romane de la Turnu Severin* – 1894; *Cercetări arheologice asupra Severinului* – 1911). A fost membru, delegat general⁷⁴ și apoi președinte (în 1899)⁷⁵ al Alianței Științifice Universale (Asociația Internațională a Oamenilor de Știință; Știință – Literatură – Arte Frumoase), fondată la Paris de Léon de Rosny, în anul 1876. De asemenea, în anul 1882 a devenit membru al Societății Etnografice Universale (din 1885 este membru titular perpetuu⁷⁶), în cadrul căreia participă ca delegat regional la Congresul Internațional al Științelor Etnografice din toamna anului 1889, desfășurat la Paris. Aici este ales vicepreședinte la Secțiunea Arheologiei și Artelor Frumoase, în cadrul căreia, la 24 septembrie, prezintă o comunicare privind săpăturile sale arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”⁷⁷ și propune ca următorul congres, al treilea, programat pentru anul

---

⁷¹ Idem, *Peatra mormântală a lui Ioan Nicolae Alesandru Basarab din 1364*, în „Cooperatorul român”, anul I, 1883, nr. 2, luni 21 martie, p. 2.

⁷² A. Păunescu, *Din istoria arheologiei...*, p. 59, notele 2-4.

⁷³ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 19.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 51.

⁷⁵ L. Pașcanu, *op. cit.*, p. 36.

⁷⁶ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 37.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 50; A. Păunescu, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu...*, la www.cimec.ro.

1890, să de desfășoare la București. Tot în 1899 devine membru al Societății Americaniștilor din Paris⁷⁸.

În aprilie 1891, alături de Constantin Moroiu și de alți pasionați colecționari, fondează Societatea Română de Timbrologie (redenumită în decembrie 1891 Societatea Filatelică Română) și devine președintele acesteia. O lună mai târziu, Butculescu organizează în propria casă prima expoziție filatelică din România, tot aici având loc ședințele societății. De asemenea, tot lui i se datorează lansarea primei cărți poștale ilustrate românești, în cadrul manifestărilor legate de inaugurarea Expoziției Cooperatorilor din 1894⁷⁹.

Alte importante societăți pe care le-a fondat au fost Societatea Enciclopedică (în anul 1882, Butculescu și Teodor Aman erau aleși vicepreședinți, președintele fiind Bogdan Petriceicu Hașdeu), apoi Societatea de Binefacere „Principesa Maria” (1896), numărându-se chiar și printre fondatorii Sălii de Scrimă de la Jokey-Club București⁸⁰. Un aspect mai puțin cunoscut al preocupărilor lui Dimitrie C. Butculescu, dar care contribuie la conturarea mai clară a personalității sale complexe, se referă la ipostaza sa de compozitor, câteva dintre piesele sale, cu tentă patriotică și antisemită (*Zulufenblum sau drepturile ebreilor. Canțonetă satyră* – 1879; *O floare la Plevna. Romanță* – 1880; *Zapciu. Canțonetă satyră* – 1881) fiind publicate de Ioan M. Bujoreanu. De asemenea, talentul său de grafician era remarcabil, realizându-și singur, cu o acuratețe exemplară, desenele diverselor piese arheologice ori planșele cu schițe ale siturilor cercetate. Astfel, Butculescu se numără printre graficienii din a doua jumătate a sec. al XIX-lea (Gh. Tattarescu, C. Isler, H. Trenk etc.) care au imortalizat pentru posteritate ruine, ansambluri arhitectonice sau situri arheologice, dar și piese mărunte de inventar arheologic, „anticuități”⁸¹.

---

⁷⁸ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 50.

⁷⁹ L. Pașcanu, *op. cit.*, p. 36; Idem, la <http://www.federatia-filatelica.ro>.

⁸⁰ *Dimitrie C. Butculescu – 160 de ani de la naștere*, la <http://www.romfilatelia.ro>.

⁸¹ D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare...*, p. 211-212.

Însă numele lui Butculescu se asociază cel mai strâns cu inițierea sistemului cooperatist în România⁸². Pentru stăruința de care a dat dovadă în această muncă asiduă, Carol I l-a numit „românul cel mai popular, apostolul patriotismului”. Preocupările sale constante pentru înființarea Societății Cooperatiste au dus la întemeierea, în 1881, a „Societății pentru Dezvoltarea Industriei Casnice”, în cadrul Societății „Concordia”. La 14 martie 1882 se înființa Societatea Cooperativă din București, întemeiată pe „trei principii binefăcătoare: producțiunea, consumațiunea și ajutorul mutual”⁸³. În scurt timp, în toată țara aveau să se fondeze filiale cooperatiste, prima dintre acestea, Societatea Cooperativă a Meseriașilor Români din Pitești, constituită la 17 august 1882, având un select „Consiliu de Onoare”: Dimitrie Brătianu, episcopul Ghenadie II al Argeșului, Dimitrie C. Butculescu, Nicolae Dimancea, Gh. T. Brătianu, colonelul Alexandru Budișteanu și C. Bălăceanu-Stolnici⁸⁴. Peste numai o săptămână, la 24 august 1882, era fondată și la Câmpulung o Societate Cooperativă a Meseriașilor și Comercianților din Muscel, președinte onorific fiind Nicolae Crețulescu. Până la sfârșitul anului, alte patru astfel de societăți erau înființate la Ploiești, Iași, Galați și Brăila⁸⁵, ulterior și la Turnu Severin, Buzău și Roman⁸⁶.

În calitate sa de președinte fondator al organizației cooperatiste, Butculescu organizează o serie de expoziții naționale ale Societății Cooperatorilor, la București (1880 – „Expoziția Societății Concordia”; 1883), Iași (1884), Craiova (1887) și din nou București, în Grădina Cișmigiu (1894-1895)⁸⁷, pentru reușita acestor manifestări sacrificând chiar „o parte însemnată a averii sale”⁸⁸. De asemenea, pe proprie cheltuială, pentru propagarea ideilor cooperatiste, Butculescu va edita între 14 martie 1883 și

---

⁸² *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu...*, passim; D. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39.

⁸³ *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu...*, p. 49.

⁸⁴ „Cooperatorul român”, anul I, nr. 1, 14 martie 1883, p. 1.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu...*, p. 49.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁸⁸ D. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39.

aprilie 1896, cu unele mici întreruperi, gazeta „Cooperatorul român”. Dovada recunoașterii internaționale în acest domeniu a fost alegerea sa ca președinte de onoare la trei congrese internaționale succesive ale „Alianței Cooperatiste Internaționale”: Londra (1895), Paris (1896) și Delft (1897)⁸⁹.

Pe plan politic, Dimitrie C. Butculescu a fost un membru activ al Partidului Conservator și membru fondator al Clubului Conservatorilor (1880)⁹⁰. În 1871 avea deja o funcție administrativă, fiind subprefect de Glavacioc, pentru ca începând cu anul 1884 să fie ales de mai multe ori deputat (de Buzău, în 1884, 1888, 1889, de Galați, în 1891 și din nou de Buzău, în 1899)⁹¹. În această calitate participă la Conferințele Interparlamentare de la Roma (1891), Berna (1892) și Bruxelles (1893)⁹².

Ca semn al prețuirii și al aprecierii de care s-a bucurat în ochii lui Carol I, Dimitrie C. Butculescu a fost decorat de rege cu Steaua României, precum și cu Ordinul Bene-Merenti, clasa I⁹³.

Rămân mai dificil de precizat relațiile pe care le-a avut cu francmasoneria. Este greu de crezut că a fost detașat de fenomen, mai ales că perioada domniei lui Carol I este una extrem de propice pentru masoneria română. Mai mult, unii dintre apropiații și colaboratorii săi, chiar și dintre rudele sale, activau în diferite loji⁹⁴: căpitanul Constantin Moroiu, secretarul Societății Filatelice Române, era venerabil mare maestru al Marii Loji Naționale a

---

⁸⁹ *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu...*, p. 6; L. Pașcanu, *Dimitrie C. Butculescu și legăturile...*, p. 36.

⁹⁰ L. Vlad, *Acum 126 de ani. Membrii fondatori ai Clubului Conservatorilor*, în „Conservatorul”, 2-3, 2006, februarie-martie, p. 1.

⁹¹ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 34, 46, 51, 53, 63; C. Marinescu, *Dimitrie C. Butculescu, 90 de ani de la moarte*, la <http://www.federatia-filatelica.ro>.

⁹² *Dimitrie C. Butculescu – 160 de ani de la naștere*, la <http://www.romfilatelia.ro>; A. Păunescu, *Din istoria arheologiei...*, p. 59, nota 5.

⁹³ F. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 18.

⁹⁴ D. Beresniak, *Francmasoneria în Europa de Est*, Editura Nemira, București, 1994, p. 108, 111.

României (pe care tot el o înființase în 1880), Ion Bujoreanu, vărul său și autorul versurilor imnului „Marșul cooperatorilor”, compus chiar de Butculescu, făcea parte din Loja Înțelepții din Heliopolis, să nu-i uităm nici pe Ion Ghica (nașul său de cununie) și Cezar Bolliac (vărul său mai îndepărtat, prin alianță), masoni cu state vechi, membri ai Frăției. De asemenea, ziarul fondat de el în 1883, „Cooperatorul român”, avea pe frontispiciu un herb alcătuit dintr-un scut tripartit în câmpul căruia se recunosc unele simboluri masonice: echerul și compasul juxtapuse, dar și mâinile strânse în salutul specific. Cu toate acestea, nu avem nici o dovadă certă că Butculescu ar fi activat ca mason, numele său nefiind de găsit pe listele, mai mult sau mai puțin vehiculate, cu membrii diverselor loji și societăți masonice ale vremii⁹⁵. Să fi contribuit la această delimitare a lui Butculescu de francmasonerie tocmai orientarea sa pronunțat antisemită?

În acest context trebuie precizat și faptul că Butculescu este inițiatorul și promotorul principal al Primului Congres Internațional Anti-Semitic, care s-a ținut la București în vara anului 1886. Cu ocazia acestui congres, a fost fondată, la 28 august 1886, Alianța Anti-Israelită Universală, președinte al filialei române fiind ales Eduard Gherghel (președintele Societății Cooperative din Dorohoi)⁹⁶.

Dimitrie C. Butculescu moare la 3 iunie 1916, la București, fiind înmormântat în Cimitirul Bellu (Pl. 8). Cum situația financiară pe care o lăsase în urmă nu era una tocmai favorabilă, după ce și-a pus o bună parte din avere în slujba promovării intereselor naționale, a promovării artei, culturii și economiei românești (explorări arheologice, organizări de expoziții, călătorii în țară și în toată Europa, întemeierea unor societăți caritabile etc.)⁹⁷, urmașii săi direcți (reprezențați de Maria Glogoveanu) vând casa din Str. Clemenței nr. 11 bis doctorului

---

⁹⁵ M. S. Rădulescu, *Loji masonice bucureștene din perioada domniei lui Carol I. Documente pariziene inedite*, în „București”, Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, 13, 1999, p. 132-138.

⁹⁶ *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu...*, p. 84.

⁹⁷ D. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39; C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 225.

Angelescu și soției sale (născută Monteoru)⁹⁸, precum și cea mai mare parte a impresionantei sale colecții arheologice.

Cele 1088 piese ce alcătuiau această colecție estimată la circa 4 milioane de lei, a fost vândută în anul 1929 statului român, prin intermediul Ministerului Artelor, cu numai 1,5 milioane lei⁹⁹. Numai o mică parte din colecția Butculescu (112 piese) a intrat în patrimoniul Muzeului Național de Antichități din București (actualul Institut de Arheologie „Vasile Pârvan”), fiind prelucrată de Alexandrina D. Alexandrescu și Radu Florescu¹⁰⁰. Din acest lot, o serie de exponate, descoperite în săpăturile făcute în 1876 în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”, au intrat prin transfer, în anul 1969, în colecția arheologică a Muzeului Județean Argeș (Pl. 21). De asemenea, o altă parte a colecției Butculescu a rămas fiului său, inginerul Dimitrie D. Butculescu¹⁰¹.

Arhiva personală a lui Butculescu, incluzând și atât de valoroasele sale texte cu tematică arheologică rămase în manuscris, a avut aceeași soartă, risipindu-se. Din fericire, o bună parte din însemnările sale arheologice au fost salvate, fiind încredințate Muzeului Municipiului București de fiica sa, Maria Glogoveanu¹⁰², un rol important în descoperirea și achiziționarea acestor manuscrise revenindu-i directorului de atunci al instituției, arheologul Dinu V. Rosetti¹⁰³. Un album cu 44 planșe reprezentând piese arheologice descoperite de Butculescu, realizate în acuarelă de el însuși¹⁰⁴ și intitulat *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele* (Pl. 15-20), a fost obținut de la fiul său, D. D. Butculescu, de către un alt arheolog, Corneliu N. Mateescu¹⁰⁵, acest caiet-album

---

⁹⁸ C. Cantemir, *op. cit.*, p. 125.

⁹⁹ A. Păunescu, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu...*, la www.cimec.ro.

¹⁰⁰ H. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 173.

¹⁰¹ C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 225.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ D. Tudor, *Știri nouă...*, p. 3.

¹⁰⁴ A. Păunescu, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu...*, la www.cimec.ro.

¹⁰⁵ C. N. Mateescu, *op. cit.*, p. 225.

intrând în patrimoniul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. O altă parte a arhivei personale a lui Dimitrie Butculescu ajunge în fondurile Arhivelor Naționale din București¹⁰⁶. În sfârșit, menționăm și caietul scris cu încercarea de monografie a Piteștiului, păstrată în colecția Muzeului Județean Argeș¹⁰⁷.

Astăzi, la aproape un secol de la dispariția sa, posteritatea nu l-a uitat pe Dimitrie C. Butculescu, fiindu-i recunoscătoare pentru întreaga activitate desfășurată cu atâta ardoare și spirit de inițiativă în domenii dintre cele mai diverse. Fiind un deschizător de drumuri în filatelia românească, o sală a Muzeului Național Filatelic din București îi poartă numele. Pentru a inaugura 160 ani de la nașterea sa, Romfilatelia a pus în circulație, în 2005, o emisiune filatelică alcătuită din două timbre și o colită (Pl. 9/2). Pe lângă diversele studii și articole¹⁰⁸, figura lui Butculescu, în calitatea sa de pionier al arheologiei românești, a fost evocată, și în cadrul expoziției itinerante internaționale AREA – „The Making of European Archaeology”, organizată, în anul 2008, și cu participare românească (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București) (Pl. 9/1).

Nu putem încheia înainte de a ne exprima întreaga noastră grațitudine pentru dl dr. Ionel Ioniță, director general al Muzeului Municipiului București și pentru dna Elena Marcu, șefa secției Patrimoniu de la aceeași instituție, care, în anul 2000, ne-au permis cu bunăvoință accesul la manuscrisele Butculescu, pentru soția mea, Maria Carmen, care m-a ajutat la transcrierea manuscriselor în limba franceză, și nu în ultimul rând pentru dl prof. univ. dr. Mircea Babeș, cel care m-a sprijinit și m-a încurajat constant în studiul istoriei arheologiei de la noi. Domniei sale îi dedic această carte.

---

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Sp. Cristoceă, C. Măndescu, *op. cit.*, p. 323-340.

¹⁰⁸ Pentru detalii bibliografice, vezi *Lista lucrărilor referitoare la Dimitrie C. Butculescu*, la finalul acestui studiu.

**Dimitrie C. Butculescu – Lista bibliografică
(scrieri editate, cu conținut arheologic și istoric)**

Antum:

Măgura Calonfirescu (Explorațiune arheologică), în „Revista contemporană. Litere, arte, științe”, anul I, 1873, nr. 2, p. 147-152; nr. 6, p. 564-580; nr. 7, p. 623-628.

M^{sr} L. de Rosny et ses études ethnographiques en Roumanie, București, 1882.

D-l de Rosny și studiile sale etnografice în România. Cu observațiunile și studiile făcute în localitățile vizitate în 1882, în „România literară și științifică”, 1895-1896, I, nr. 4, p. 3.

Peatra mormântală a lui Ioan Nicolae Alesandru Basarab din 1364, în „Cooperatorul român”, anul I, 1883, nr. 2, luni 21 martie, p. 2.

Postum:

Măgurile, movilele, gorganele din România, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, XLVI, 1927, p. 183-188.

Pitești. Position géographique. Histoire. Ses monument. Son industrie, editată de Sp. Cristoceea și C. Măndescu (*Prima monografie a Piteștiului*) în „Argesis”, Seria istorie, Muzeul Județean Argeș, XIII, 2004, p. 323-340.

**Lista lucrărilor referitoare
la Dimitrie C. Butculescu**

***, *Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu, inițiatorul spiritului de asociațiune și întemeietorul societăților și espозиțiunilor cooperative din țară. 1875-1895*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, București, 1895.

- I. Andrieșescu, *Piscul Crășani*, Academia Română – Memoria Secțiunii Istorice, Seria III, tomul III, Cultura Națională, București, 1924.
- C. Bolliac, *Piscul Crășani*, în „Trompeta Carpaților”, anul VIII, 1870, nr. 860.
- C. Cantemir, *Din activitatea arhitectului I. N. Socolescu (1859-1924)*, în „București”, Muzeul Municipiului București, XI, 1992, p. 123-126.
- E. Comșa, s. v. *Butculescu, Dimitrie I.* (sic!), în vol. *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 77.
- Sp. Cristoea, *Argeș. Dicționar de istorici*, Editura Tiparg, Pitești, 2003, p. 56-57.
- Sp. Cristoea, C. Măndescu, *Prima monografie a Piteștiului*, în „Argesis”, XIII, 2004, p. 323-340.
- S. Dragomir, *D. C. Butculescu*, în „Filatelia”, nr. 12 (524), decembrie 1999, p. 8-11.
- H. Dumitrescu, *Zâmbreasca 1947*, în „Studii de preistorie”, 3, 2005-2006, p. 173-198.
- F. Gheorghiu, *Dimitrie C. Butculescu – Actele și faptele sale patriotice, 1866-1904*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, București, 1905.
- C. N. Mateescu, *Dimitrie C. Butculescu (1845-1916)*, în „Drobeta”, V, 1982, p. 224-225
- D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros”, XIII, 2006, p. 207-213.
- Idem, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006.
- Idem, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei românești*, în „CICSA – Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice”, Universitatea din București – Facultatea de Istorie, 3, 2001, p. 17-28.
- Idem, *Primele săpături arheologice pe teritoriul județului Argeș*, în „Revista de istorie a Muscelului”, VI, 2001, p. 161-167.
- P. I. Panait, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoarele arhivistice bucureștene*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, Seria muzee, 19, 1982, 4, p. 64-70.

- L. Pașcanu, *Dimitrie Butculescu și legăturile sale pariziene*, în „Antic Art Magazin”, octombrie-noiembrie 2006, p. 36-40.
- I. Pătrașcu, *Dimitrie C. Butculescu și activitatea sa arheologică*, în „Meandre”, 2, 2002, p. 35.
- A. Păunescu, *Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu în domeniul arheologiei*, la <http://www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu>
- Idem, *Din istoria arheologiei românești pe baza unor documente de arhivă – Capitolul III. Dimitrie C. Butculescu, unul dintre precursorii studiilor arheologice din țara noastră* (p. 58-64), Editura AGIR, București, 2003.
- D. R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor*, Editura Lito-Tipografie „Populara”, București, 1897.
- D. V. Rosetti, *Cetățeni Argeș. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice”, Muzeul Național de Istorie a României, I, 1975, p. 261-288.
- D. Tudor, *Obiecte de metal din Dobrogea descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) și Gr. Tocilescu (1896-1899)*, în „Drobeta”, 2, 1987, p. 117-137.
- Idem, *Știri nouă despre Castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar”, 4, 1940-1941, 7-8, p. 1-6.

Lista siturilor explorate prin săpături arheologice de către Dimitrie C. Butculescu ^{*)}

1. Țigănești* („Măgura Calomfirescu”) jud. Teleorman, tell eneolitic (cultura Gumelnița) – 1867-1869, 1871-1872;
2. Piscul Crăsani*, Crăsanii de Jos, jud. Ialomița, davă geto-dacică – 1870, 1876;

---

^{*)} În siturile marcate cu asterisc, săpăturile făcute de Butculescu sunt primele cercetări de acest gen.

3. Zâmbreasca*, jud. Teleorman, tell eneolitic (cultura Gumelnița) – 1870-1871, 1873;
4. Balaci* („Balacii Pădureți”), jud. Teleorman, tell eneolitic (cultura Gumelnița) – 1871-1872;
5. Câmpulung-„Jidova” („Jidova”, „Jidava”, „Uriașa”), jud. Argeș, castru roman – 1876;
6. Cetățeni* („Cetățuia lui Negru Vodă”, „Cetatea Dâmboviței”) – 1876;
7. Enoșești*, orașul Piatra Olt, jud. Olt, castrul roman *Acidava* – 1881;
8. Grădinari*, jud. Giurgiu, epocă neprecizată – 1881;
9. Drobeta Turnu Severin, jud. Mehedinți, necropolă romană – 1883;
10. Constanța, jud. Constanța, orașul antic *Tomis* – 1882, 1885-1886;
11. Slava Rusă*, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea, cetatea romană și romano-bizantină *Ibida* – 1885.
12. Cucuteni*, jud. Iași, stațiune eneolitică (cultura Cucuteni) – 1885;
13. Zimnicea, jud. Teleorman, sit geto-dacic (așezare și necropolă) – perioadă neprecizată, post 1877;
14. Săpata de Jos* („Bumbueni, la vest de Lăngești”), com. Săpata, jud. Argeș, castru roman – perioadă neprecizată.

Dragoș Măndescu

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reunește manuscrisele lui Dimitrie C. Butculescu păstrate în patrimoniul Muzeului Municipiului București (Colecția Istorie medie - Documente, mapele nr. inv. 12482 și 45.962), ce conțin referiri la cercetările arheologice pe care le-a făcut în zona Muscelului (castrul roman de la Câmpulung-„Jidova” – 1876; Bărăția din Câmpulung – 1876; Cetățeni – 1876, 1881), la care se adaugă două articole publicate de acesta, în care prezintă împrejurările călătoriei din 1881 prin județele Argeș și Muscel, respectiv rezultatele cercetărilor de la mănăstirea Vieroș (1882).

Manuscrisele referitoare la săpăturile arheologice din castrul roman de la Câmpulung-„Jidova” (trei în limba română – § I-II, IV, și unul în limba franceză – § III) nu au fost publicate niciodată de autorul lor; după forma în care au fost redactate reiese că au fost destinate probabil unor comunicări publice.

Manuscrisele referitoare la cercetările de la Cetățeni (unul consistent, în limba franceză – § VII, celălalt, mai succint și fragmentar, reprezentând versiunea în limba română – § VIII) au fost foarte probabil utilizate de Butculescu la redactarea finală a textului broșurii, apărută în 1882, *M^{sr} L. de Rosny et ses études ethnographiques en Roumanie*. Aceste două capitole sunt precedate de un succint articol publicat în 1885 de Butculescu, ce relatează despre împrejurările în care a debutat călătoria de documentare din 1881 în județele Argeș și Muscel.

În legătură cu cercetările de la Bărăție, nu ni s-au păstrat texte în manuscris sau tipărite, ci numai două desene (schițe) pe care le redăm ca atare (§ V).

În sfârșit, piatra de mormânt a voievodului Nicolae Alexandru (§ IX) a fost publicată chiar de către descoperitor la pagina 2 a gazetei sale, „Cooperatorul român”, de luni 21 martie

1883 (anul I, nr. 2), de unde am preluat-o și noi pentru prezenta ediție.

Manuscrisele din fondul Butculescu păstrat la Muzeul Municipiului București nu au fost niciodată publicate integral. Celor referitoare la castrul de la „Jidova”, Dumitru Tudor le acordă un articol special¹, fiind apoi menționate succint de arheologii ale căror preocupări predilecte s-au orientat asupra castrului².

O parte consistentă din manuscrisul în limba franceză (§ VII) și versiunea în limba română (§ VIII) cuprinzând descrierea călătoriei din 1881 de la Cetățeni și referirile la săpăturile făcute de Butculescu acolo cu cinci ani înainte, au fost îmbinate și uniformizate de Dinu V. Rosetti într-o formulă unitară, în limba română³. Alte referiri la aceste manuscrise ne aparțin, inserate – cu citate *in extenso* – într-un volum dedicat sitului geto-dacic de la Cetățeni⁴.

De asemenea, manuscrisele referitoare la Câmpulung-„Jidova” și la Cetățeni (§ I-IV, VII-VIII) au constituit subiectul unei comunicări prezentate de noi, la 19 octombrie 2000, la Muzeul din Câmpulung-Muscel, comunicare ce a fost publicată ulterior în anuarul acestui muzeu⁵.

Desenele făcute de Butculescu la Bărăția din Câmpulung (§ V) au fost deja publicate, cu comentariile de rigoare, de către

---

¹ D. Tudor, *Știri nouă despre Castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar”, 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 1-6.

² C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis”, 7, 1995, p. 17 și nota 4; R. Florescu, *Câteva observații cu privire la Limesul Transalutan*, în „Drobeta”, 3, 1978, p. 57 și nota 9.

³ D. V. Rosetti, *Cetățeni Argeș. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice”, Muzeul Național de Istorie a României, 1, 1975, p. 263-271.

⁴ D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 19-20.

⁵ Idem, *Primele săpături arheologice pe teritoriul județului Argeș*, în „Revista de istorie a Muscelului”, 6, 2001, p. 161-167.

Pavel Chihai (inscripția de pe clopotul de la 1525)⁶ și de subsemnatul (lespedea tombală a lui Laurencius de Longo Campo)⁷.

Am încercat ca în reproducerea textului să păstrăm nealterată patina epocii (lexic, sintaxă, stil), intervenind însă prin aplicarea normelor actuale ale limbii române în corectarea tacită a unor greșeli gramaticale. Marginaliile autorului au fost interpolate în text, respectând locul unde pasajul respectiv urma să fie inserat, atunci când acesta era marcat în manuscris.

Notele lui Butculescu, marcate în text cu numere arabe, au fost păstrate la subsol, ca și în manuscrise, cu singura deosebire că li s-a dat o numerotare continuă și nu fragmentată pentru fiecare filă, cum obișnuia autorul lor.

Intervențiile editorului (note și comentarii), marcate în text cu numere romane, sunt plasate la finalul fiecărui capitol. În cazul manuscrisului în limba română despre cercetările de la Cetățeni (§ VIII), majoritatea notelor noastre, cu aceeași numerotare, se regăsesc la finalul versiunii în limba franceză (§ VII). Cum seturile de note explicative ale celor două capitole erau, în general, identice, o reluare a acestora s-ar fi dovedit redundantă, drept pentru care am renunțat la această operațiune, trimerile de la § VIII făcându-se la conținutul notelor explicative de § VII. La finalul § VIII se vor regăsi însă acele note, numerotate continuu de asemenea cu numere romane însă așezate între paranteze drepte (ex.: [II]), ce nu-și găsesc corespondentul în versiunea în limba franceză de la § VII. De asemenea, tot în cazul § VIII, filele lipsă din manuscris au fost semnalate prin mențiunea noastră plasată între paranteze drepte: [lipsește o filă].

Finalul filelor de manuscris nenumerate este marcat în textul tipărit cu o bară oblică (/), iar acolo unde fila manuscrisului

---

⁶ P. Chihai, *Monuments gothiques dans les anciennes résidences de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art”, 2, 1965, p. 79, nota 26, fig. 6.

⁷ D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros”, 13, 2006, p. 207-213.

era numerotată, numărul acesteia se regăsește între două bare oblice (ex.: /6/).

Semnele convenționale utilizate în text sunt preluate după sistemul folosit în reeditarea unei opere românești fundamentale de arheologie, Al. Odobescu, *Opere*, IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, ediție îngrijită, introducere, comentarii și note de Mircea Babeș, Editura Academiei, București, 1976:

< > - litere și cuvinte introduse de editor;

..... - indescifrabil în manuscris;

†.....† - lacună în manuscris, inclusiv spațiile lăsate intenționat libere de autor în momentul redactării.

Trimiterile la ilustrație ne aparțin. Textele manuscriselor sunt ilustrate în cea mai mare parte cu o serie de desene executate de același Butculescu, planșele respective nefiind anexate de autor vreunui manuscris, ci detașate și răspândite în mapele arhivei păstrate la Muzeul Municipiului București (Pl. 10, 11/2, 12-13). De asemenea, pentru ilustrarea textului am utilizat și planșele cu materiale arheologice descoperite de Butculescu la Câmpulung și la Cetățeni și desenate de el în albumul *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele*, păstrat în arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București și publicat de Alexandru Păunescu la http://www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu/Butculescu_Caiet_Desenurile_colorate (Pl. 14-20).

D. M.

§ I

<CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN CASTRUL ROMAN DE LA CÂMPULUNG-,,JIDOVA” (1876) – 1>

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 7 file legate, nenumerate. Textul începe pe prima filă v. și continuă până la jumătatea celei de-a șaptea file r. Numeroase ștersături și adăugiri, pasaje de text intercalate. Probabil ciorna pentru textul unei conferințe publice. Nu are titlu, sau fila cu titlul lipsește.

Așadar, precum materialicește oamenilor le trebuie o hrană pentru subsistenta lor, asemenea inelectualicește le trebuie nutrimentul spiritual pentru a-i distinge de celelalte viețuitoare și a-i pune la nivelul acela ce Creatorul a voit a-i ține. Faptele frumoase sau rele, mai cu deosebire acelea care au izbit imaginațiunea oamenilor transmisă din față în spate, din generație în generație, într-un mod general franc și local a constituit ceea ce numim noi tradițiunea.

Cu cât o colectivitate de oameni a fost mai necultă, tradițiunea a luat un alt vestiment și din fapte care dacă s-ar fi narat într-un mod franc și astfel prin modul acesta să ne încătușeze rațiunea și imaginația noastră, din contra, prin ignoranța lor ne-a târât în domeniul fanteziei. Astfel că din evenimente pozitive ce s-ar fi putut relata de un popor cult, s-au transformat în narări fantastice care o dată imparate s-au repetat, au luat consistență în spiritul acelor popoare neculte schilodindu-le adevărul, au rămas despuiate de esența lor originală. Atunci / neapărat și tradițiunea și-a pierdut prestigiul său și a trecut în stare de basm, după cum zisei.

Însă narațiunea evenimentelor gintelor trecute și neistorisite pot intra în apanajul tradițiunii când ea relatează fapte din localitatea ei și este generală, adică se află din tată în fiu de

colectivitatea localității, plină de adevăr, nemaculată de impulsul tradițiunii, atunci este tradițională.

În asemenea cas, numai tradițiunea joacă un rol mare pentru cei care le adună pentru a reconstitui un edificiu al cărui material stă răspândit fără nici o întrebuintare.

Evenimentele dar nescrise și păstrate prin narațiuni leale, generale, nemaculate de fantezie și locale se numesc tradițiune și tradițiunea scrisă s-a numit Istorie. Așadar, în asemenea cas, tradițiunea este baza, fundamentul / Istoriei sau mai bine nutrimentul cel mai substanțial și cel mai salutar, după cum am mai zis. / Investițațiunea, pentru a veni în ajutorul istoriei, trebuie să fie făcută în locul acela unde tradițiunea îți dovedește că există rămășițe din epoci trecute, că acele rămășițe, fie vizibile sau invizibile, atestă o fostă existență care a putut fi istorisită sau nu, în toate casurile investițațiunea este favorabilă tradițiunii când se descoperă acele rămășițe și atunci numai tradițiunea este veridică când ea, după ce a relatat, investițațiunea a probat.

Nici într-un cas investiție nu este când se face într-un mod neregulat, a face numai dacă s-ar descoperi din debutul explorării inscripțiuni frapante, / în cazul contrariu exploratorul nu poate fi decât un impacient descriptor al imaginațiunii sale vagabonde, un denunciator fals. Adevăratul explorator onest nu este decât plagiatorul lucrurilor descoperite printr-o investițiune completă și prin probe vizibile.

În asemenea cas, investițiunile cu succes vin în ajutorul Istoriei și la rândul ei îi aduce împreună cu tradițiunea alimentul necesar pentru subsistența ei. /

Vedeți dar, domnilor și doamnelor, dacă eu am pus pe tapet această definițiune, n-a fost decât ca să ajung la scopul meu, scop important și care are mare conexiune cu această definiție.

Voesc a face alusie la Cetatea Jidava, Jidova sau Urișa, după cum susțin unii. Nu voiesc a combate cercetările nimănui, nici a pretinde că ceea ce alții au scris asupra acestei localități nu își au drepturile lor¹; ar fi o pretențiune nejustificată din parte-mi și astfel aș cădea în domeniul pedantismului, abisul în care cad toți aceia care n-au o rezervă modestă dictată de rațiune și bun simț.

Astfel dar, eu nu voi combate pe nimeni, nu mă voi erija în maistru arheolog, nu mă voi sprijini cu știința / nimănui afară

numai de aceea a investigațiilor mele, singura pozitivă până acum, nefiind această localitate descrisă de nimeni de la formațiunea ei sau cel puțin neposedând încă nimeni până acum nici un act autentic care să ne probeze cine, cum și când s-a clădit această cetate.

Nu voi fi mai mult decât un narator fidel al tuturor lucrurilor ce le-am extras din obscuritatea care le înconjură și care obscuritate era întreținută de așternutul de pământ ce zăcea pe dânsle. /

Această cetate distanțe de 6 km din centrul Câmpulungului, se află așezată între Râul Târgului la o distanță de 120 m de malurile lui și între șoseaua națională Pitești – Câmpulung de 85 m, venind în partea vestică a Câmpulungului^{II}. /

Suprafața ei după planul luat de onor. și amabilul inginer d-nul Giurca <Pl. 10> se dovedește din calcule că posedă o suprafață de 10.557 metri cuadrați, împărțită după cum urmează, zidurile făcând fața dinspre șosea, având dinspre N front de 116,85 m, V – 90,35 m, S – 116,85 m, E – 90,35 m^{III}.

Înălțimea zidurilor, așa ruinate după cum se află, de la coama lor și până la temelie este în unele locuri de 2,70 m, iar în altele de 2,80 m, iar grosimea lor este de 5,30 m^{IV}.

Zidul despre est l-am pus întreg la lumină, împreună cu poarta care se află stabilită cam în mijlocul lui^V și se observă a fi lucrat cu o simetrie exactă după măsurile luate în toate sensurile de onor. domn Giurca. Pe ziduri se observă mici găuri practicate în zid servind poate de vedetă, poate de scurgere a ploilor^{VI}, aici nu pot încă preciza uzul lor, deoarece n-am explorat partea internă a zidurilor^{VII}. /

Pe ici pe acolo se observă în zid pietre având forme regulate; după observația intimă ce le-am făcut am găsit a poseda o mare afinitate cu cele de la Albești, ceea ce ar proba că acei care au clădit această cetate au avut deja cariere în acea localitate.

La săpătura ce am făcut porții de aici am găsit fierărie multă sub formă de cuie, piroane etc. <Pl. 15/2>, toate cu pirotuberențe ceea ce probează că au fost mult timp expuse în foc, după cum chiar s-a găsit de-a jur împrejurul porții un strat de pământ roșu calcinat de 0,20 m – 0,23 m. Deasupra acestui strat se află cărbuni în cantități mari și prolongate, apoi deasupra acestuia

cenușă amestecată cu fragmente de olărie, cuie, câteva săgeți <Pl. 14/2e-h; 15/1> plus două monede, una purtând pe avers inscripția următoare: Geta.Caes.Pontifex.Consul., iar pe revers Vota publica (217)^{VIII}./

A doua a lui Gordian, mort la 238^{IX}.

Tot în explorațiunea porții am găsit fragmente de sticlărie; patina, adică atașul acela care retrage sticlei transparența ei este o probă doveditoare de îndelunga ei zacere aici.

O javelină <Pl. 14/2d; 15/1> având forma lancelor romane pe care le întrebuițau cu mâna. Un mic obiect de fildeș lunguiet, găurit, având forma unui ac. Petrone, Marțial și Gaius în scrierile lor ne spun că romanele, după ce își împleteau cozile, le adunau la ceafă și le fixau cu un ac lung, de aur, argint, bronz, de fildeș. După Dict. Antichităților Romane se vede un asemenea ac.

Un inel de bronz <Pl. 14/2k; 15/3>.

O cheie de bronz <Pl. 14/2b; 15/3>.

Niște fragmente de bronz.

O fibulă de bronz <Pl. 14/2i> sau agrafă romană care servea a agrafa paludamentul, mantaua ofițerilor romani. /

1. Despre olărie.

Asemănarea intimă cu a romanilor, deși fragmente, însă după reconstituirea lor prezintă unele forma amforelor.

Mare vas de pământ cu pereții foarte groși, având orificiul strâmt și fundul conoid; ca să stea drept trebuia înfîpt în pământ sau rezemat de ceva vrînd a fi imobil, servea la romani a conține vin și putea intra într-însul și 10 vedre.

2. Cărămida are patru dimensiuni.

Una lunguiață cuadragulară – pentadoron.

- Alta quadrată – tetradoron.

- lungă și pe 1/2 ca cea dintâi – lydius.

3. Pe două cărămizi, inscripțiuni.

1. Georgias

Sabinus

Cinedus

Candidus

Istr.^X

<Pl. 16/2>

2. XIII XVII^{XI}. <Pl. 16/1>

1° despre ollariu.

Atenționarea intenționată cu a Romanilor
de si fragmente însă după reconstituirea
lor. prezintă unele forme amforelor.
mare vas de pământ cu pereți foarte
grosi, având orificiul stîmț și fundul
conoid; ca se stea drept trebuia rufiș
în pământ sau reșemat de ceva vînt
a fi imobil, servia lor Romanii a
conține vin și putea intra într-unul
și 10 vedre.

2° Căraniciu are pater dimensiuni
— una lungiata cuadrangulare pentadec
— alta quadrata. tetraboron
— lungă și pe $\frac{1}{2}$ ca cea Lydius

3° Pe două cărămizi. inscripțiuni.

1° Georgias.

~~Labinus~~
~~Cinebus~~
Candrus.

2° ~~Tetr~~

~~XVIII XVII~~

— aceste cărămizi
prober mîi nu mai cred
făptura lor. Ne pare
ca sunt făcute p. Romanii
nuan-av.

A cincea filă v. a manuscrisului < Jidova 1 >.

Aceste cărămizi probează într-un mod evident făptura lor. Neapărat că sunt făcute de romani precum și cetatea mai *.....*/

Simetria care se observă până acum este un argument solid pentru a susține că această cetate a fost clădită de romani.

1. Cetățile romane erau quadrate.
2. Fiecare latură posedă o poartă.
3. Fiecare poartă își avea serviciul său. Cea principală era *porta decumana*, adică partea aceea mai vizibilă inamicului^{XII}. Cea din fața ei – *porta praetoria* adică a pretorului sau a generalului, pentru că nu departe de aceasta se afla cortul praetorului^{XIII}. / Cea din stânga acesteia – *porta principalis dextra*, cealaltă – *porta principalis sinistra*^{XIV}. În mijloc se afla fortul sau cetatea păzită de retranșamente. În partea din fața pretorului se afla cavaleria.

Ca să fie o cetate dacă este imposibil de crezut. Dacii dacă aveau întărituri le aveau făcute cu pomosteală. În toate localitățile pe care le-am explorat, n-am găsit var sau piatră^{XV}.

Dacii aveau case de lemn, după cum se văd chiar azi în partea locului. Herodot ne spune că budinii aveau un oraș, Gelona, înconjurat cu o incintă construită de lemne și casele lor de lemn erau acoperite / cu trestie sau piei căci ei erau nomazi și păstori.

Sarmisegetusa ne dă aceeași definițiune: casele erau de lemn, precum și cetatea. Se observă dar că dacii n-au putut face cetatea.

Nici goții care au făcut invazii în Dacia Traiană, pe la 270, nu au clădit cetăți.

NOTE:

^I Lăsând deoparte descrierea succintă (însoțită de o schiță sumară și aproximativă) pe care contele Luigi Ferdinando de Marsigli (1658-1730), în urma unei vizite la fața locului petrecută în ultimul deceniu al sec. al XVII-lea, o face castrului de piatră de la Câmpulung-„Jidova” („Sidova”), însemnări ce vor vedea lumina tiparului la Haga,

trei decenii și jumătate mai târziu, în anul 1726, în al doilea tom al lucrării sale intitulată *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus* (la fig. 39), înaintea lui Butculescu au mai scris despre acest obiectiv arheologic, în urma unor cercetări de teren proprii, numai Cezar Bolliac și C. D. Aricescu. Deși nu sunt nominalizați, cu siguranță că ei sunt cei vizați. Însoțit de Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac vizitează în 1845 ruinele castrului pe care localnicii le cunoșteau cu numele de „Jidova” sau „Uriașa de la Grădiște”, face un sondaj arheologic acolo și recunoaște caracterul roman al monumentului (v. *Din itinerarul dlui Bolliac*, în „Curier românesc. Gazetă politică, comercială și literară”, anul XVII, 1845, nr. 86, luni 3 decembrie, p. 343-344). La un deceniu după investigațiile lui Bolliac la „Jidova”, Constantin Aricescu, originar din Câmpulung, deschide lucrarea sa monografică despre oraș cu aserțiunea conform căreia ruinele de la „Grădiștea” au fost inițial „o cetate dacă” – „Jidava”: „...cetățile uriașe fiind tot pe sub munți, urmează că Jidova cată să fie Jidava; adică la Grădiștea a trebuit să fie o cetate dacă, foarte tare și importantă” (C. D. Aricescu, *Istoria Kâmpulungului, prima residență a României*, I, Imprimeria Ferdinand Ohm, București, 1855, p. 11-37; ediția a 2-a, îngrijită de Adrian Săvoiu și Gh. Pârnuță, Editura Ars Docendi, București, 2007, p. 13-33). Prudent, Butculescu nu îmbrățișează *ab initio* niciuna dintre respectivele „teorii”, în relația dintre Bolliac și Aricescu făcându-și simțită prezența, inclusiv prin intermediul presei vremii, o atitudine ironică reciprocă, destul de încordată, relativ la priceperea și abilitățile pe care fiecare dintre ei era dispus să i le recunoască celuilalt în domeniul „anticelor” (cf. Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*, editori N. Georgescu, M. Marcu și D. Rizea, Editura Floare Albastră, București, 2005, p. 72-76).

^{II} Castrul de piatră este situat de fapt în sud-sud-vestul orașului Câmpulung, în cartierul Pescăreasa, punctul „Jidova”.

^{III} Dimensiunile reale ale laturilor castrului de piatră sunt 132,35 m (laturile de est și de vest) x 98,65 m (laturile de nord și de sud), rezultând așadar o suprafață de aproximativ 1,3 ha (cf. D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a 3-a, București, p. 293; C. C. Petolescu, T.

Cioflan, *Discuții pe marginea reconstituirii unor elemente ale sistemului de apărare al castrului roman de la Câmpulung*, în „Revista muzeelor și monumentelor” – Monumente istorice și de artă, 1988, 2, p. 71).

^{IV} În perioada cercetărilor arheologice mai recente, zidul de incintă se mai păstra, în unele sectoare, până la înălțimea de 1,5-2 m, grosimea reală a acestuia fiind de 1,8 m (2 m la soclu); cu siguranță că Butculescu includea în grosimea zidului de incintă și *aggerul*, lat de circa 5 m (cf. Em. Popescu, E. Popescu, *Castrul roman Jidava-Câmpulung. Observații preliminare*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1, 1968, p. 70; C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis”, 7, 1995, p. 19, 23). Înălțimea inițială a zidului de incintă trebuie estimată la circa 3 m (cf. C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Discuții pe marginea reconstituirii unor elemente ale sistemului de apărare al castrului roman de la Câmpulung*, în „Revista muzeelor și monumentelor” – Monumente istorice și de artă, 1988, 2, p. 72).

^V De fapt, așa cum rezultă și din releveul contemporan (Pl. 10), zidul de incintă explorat de Butculescu este cel dinspre nord (nord-est în respectivul releveu), poate și cel dinspre vest (nord-vest în releveu), iar poarta despre care menționează este *porta decumana*, cea plasată la mijlocul zidului nordic.

^{VI} D. Tudor crede că aceste găuri în zid au servit foarte probabil fixării unor schele de lemn utilizate în momentul ridicării incintei (cf. D. Tudor, *Știri nouă despre castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar”, 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 4).

^{VII} Așadar, în privința cercetării zidului de incintă, Butculescu s-a limitat la degajarea fațadei de nord a castrului, dezvelind numai partea exterioară a zidului nordic.

^{VIII} Geta (Publius Septimius Severus Geta), împărat în 211-212 (împreună cu fratele său, Caracalla). După descrierea oferită de Butculescu, moneda are caracteristici apropiate de acelea ale unui

denar emis de Geta în perioada 203-208 (RIC IV 38b). Datarea avansată de Butculescu (217) nu este cea reală, Geta fiind ucis la începutul anului 212; aşadar moneda a fost emisă oricum înainte de 212 şi, mai mult, înainte de 209, an în care Geta primeşte titlul de Augustus.

^{IX} Butculescu se referă fie la Gordian I (Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus), împărat în perioada martie-aprilie 238, fie la fiul şi omonimul acestuia, Gordian II, asociat la tron. Ambii au pierit în aprilie 238, înfrânţi de corpurile de armată credincioase lui Maximinus Thrax. Este însă foarte probabil ca moneda să fi fost emisă de Gordian III (Marcus Antonius Gordianus), nepotul lui Gordian I, împărat între anii 238-244, monedele acestuia având o pondere însemnată în ansamblul descoperirilor numismatice din castrul de la Câmpulung-„Jidova” (cf. C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2002, p. 59).

^X *Inscripțiile Daciei Romane*, II, *Oltenia şi Muntenia*, ediție îngrijită de G. Florescu şi C. C. Petolescu, Editura Academiei, Bucureşti, 1977, p. 238, nr. catalog 611.

^{XI} *Ibidem*, p. 239, nr. catalog 615.

^{XII} Poarta principală (cea de acces în castru) era, de fapt, *porta praetoria*.

^{XIII} În castrul de piatră de la Câmpulung-„Jidova”, *praetorium*-ul (clădirea comandantului) este o construcție masivă din zid (C. C. Petolescu, T. Cioflan, *op. cit.* p. 18), nicidecum un cort.

^{XIV} *Porta principalis dextra* a castrului de piatră de la Câmpulung-„Jidova” este amplasată pe latura dinspre vest a zidului de incintă (latura dinspre şoseaua Piteşti – Câmpulung), iar corespondenta acesteia, *porta principalis sinistra*, se află pe latura dinspre est, către Râul Târgului (*Ibidem*, p. 20).

^{xv} Referire la siturile pre- și protoistorice pe care le investigase și ale
căror eventuale fortificații erau reprezentate de valuri de pământ,
vestigii ale unor palisade din pământ și lemn.

§ II

<CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN CASTRUL ROMAN DE LA CÂMPULUNG-,,JIDOVA” (1876) – 2>

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 9 file legate, numerotate de la 5 la 13, scrise numai r. Filele 5, 11 și 13 scrise numai în jumătatea superioară. Numeroase ștersături și adăugiri, pasaje de text intercalate. O figură (schiță) în peniță (Pl. 11/1) alături de textul de la f. 9. Probabil ciorna pentru textul raportului către membrii Comitetului Arheologic din București sau către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Nu are titlu, sau fila cu titlul lipsește.

Posiția ei topografică

Această cetate se află stabilită în comuna Grădiștea^I, proprietate a statului și aproape de 1 km de cătunul Apa Sărată^{II}, în plaiul Nucșoara, districtul Muscel, între șoseaua națională Pitești – Câmpulung la distanță de 85 m și Râul Târgului de 120 m, departe de Câmpulung de 6 km din centrul orașului, iar de Pitești de 46 km și așezată în partea N-E a Câmpulungului^{III}. /5/

S II

Zidurile: lungime, înălțime, grosime

După cum se observă pe planul topografic aci anexat <Pl. 10>^{IV}, din cele patru ziduri care formează împrejmuirea castrului, două dintr-însele în partea externă le-am pus la lumină, unul în lungime de †.....† despre N din facia șoselei Pitești – Câmpulung și celălalt despre O în lungime de †.....†, având faciada despre cătunul Apa Sărată^V.

De la creștetul lor și până în fundațiune au o înălțime de 2,70 m și 2,80 m în unele locuri, într-altele chiar 2 metri^{VI} după ondulațiunile care le formează creasta zidirii, ondulațiune formată fie prin dărâmarea acestor ziduri de către inamici, fie chiar prin

acțiunea corozivă a intemperțiilor. Însă cea de-a întâia cauză mă seduce mai mult. Fundațiunea are o adâncime mare de 0,40 și o grosime de 0,05 mai mult decât zidirea externă.

Câte-patru ziduri au o lungime de m $\dagger$ ..... $\dagger$, împărțite astfel: partea despre nord și despre sud de m $\dagger$ ..... $\dagger$, cele despre est și est $\dagger$ ..... $\dagger$ și formează un quadrilater având toate colțurile rotunde, întrerupt în patru locuri, întreruperi care erau destinate porților. Voi da o explicație mai întinsă asupra porților când voi ajunge la descrierea lor.

Grosimea acestor ziduri de împrejmuire este de 3,50 m^{VII} și sunt sprijinite exterior de propte care la porți au o grosime de 0,90 m și lungime de 4,60 m^{VIII}, încolo toate celelalte copci sau propte sunt de o grosime 0,30 m și lungime 3,40 m.

Materialul care a servit în genere este piatra brută, ce-i zice bolovan; puțină piatră cioplită se găsește în interiorul zidăriei / 6 /, prin metri cubici de bolovani iese o sumă de kilograme foarte însemnată, astfel că apreciind ca un metru cubic să conțină kilog. $\dagger$ ..... $\dagger$, în atâția metri cubici adică $\dagger$ ..... $\dagger$ care formează numai totalitatea cantității actuale, ar ieși $\dagger$ ..... $\dagger$ kg, ceea ce presupune o mare cantitate de brațe precum și de care de transportat acest material.

Zidirea este făcută într-un mod invariabil sistematic și general, ci nu prin petecitură sau prin vreo întrerupere oarecare în timpul clădirii, și aceasta iar ne constată mulțimea brațelor ale lucrătorilor care n-au putut fi decât ale acelora care trebuiau să ocupe acest post însemnat din bazinul Râului Târgul.

Pe lângă celelalte materiale întrebuințate în corpul zidirii, se găsește, după cum am spus, și piatra cioplită, această piatră care este un calcar cuarțos din Albești, distanță de aici de vreo 10 km, localitate unde se pot vedea chiar și azi vechile cariere de unde au extras-o. Bucățile cele mai însemnate sunt așezate la porta sudică, adică despre Râul Târgului și ne poate proba prin aceasta că aci a fost porta principală^{IX}. Mai se găsește și zidăria de cărămidă, însă până aci numai vreo doi metri lungime și o lărgime încă necunoscută, fiindcă această zidire făcând parte din corpul zidului, și mai cu seamă din partea internă^X, n-am voit a o strica numai pentru o simplă satisfacere a curiozității mele, aceasta chiar în detrimentul interesului edificării^{XI}.

Varul care este foarte puțin amestecat cu nisip și pus cu mare abundență arată bogăția locală a carbonaței de calciu, care și azi joacă un rol însemnat prin partea locului, mai cu osebire la Nămăești, distante de aci de 12 km, loc reputat pentru calitatea varului, / 7 / încât ai crede mai mult că zidirea nu este formată decât cu conglomerate naturale; clădirile noastre de azi în asemenea materiale sunt departe de a putea dura cu atâta tărie, și probe sunt destule. Am încercat într-adins ca să dezagreg cu târnăcopul bolovani sudați cu acel var și ieșea scânteie din var, dar nu voiau să cedeze așa de ușurel loviturilor repetate ce le aplicam.

Superficia. Superficia care o formează aceste ziduri împrejmuitoare este de m Ț.....Ț, clădire foarte măreață pentru un popor barbar ca dacii^{XII}, care n-aveau alte împrejmuiuri decât de pământ pomostit cu paie și ars^{XIII}, după cum am găsit la Balaciul Pădureț^{XIV}. Prin aceasta dar, putem ne pătrunde de degenerația cuvântului nominal al acestei cetăți în Jidova sau Uriașa.

După cum am văzut în descripția topografică a acestui local, numirea ei a fost Ziridava, transformat cu vremea în Zirdava, Zidava sau Jidava^{XV}, de unde Jidova cu sinonimul său Uriașa, adică lucrare măreață, grandioasă.

Vedete. Se observă mici găuri circonferinte practicate în zidul despre ost; una despre O-S și trei despre O-N, la o înălțime de fundație de un metru. La ce au servit aceste găuri? Eu cred că n-au fost făcute pentru alt scop decât pentru scurgerea apelor pluviale sau poate chiar ca vedete, servindu-le astfel pentru observarea inamicului^{XVI}.

Pietriș. Pe lângă fundațiuni se află un așternut de pietriș, atât în interiorul cât și în exteriorul cetății, deși în puțină cantitate observat în interior (fiindcă în interior am făcut puține săpături), însă totuși este de crezut că pe zona acestui pietriș a fost nivelul curții și că le-a servit lor atunci precum ne servește și nouă azi pietrișul de pe șosele. / 8 /

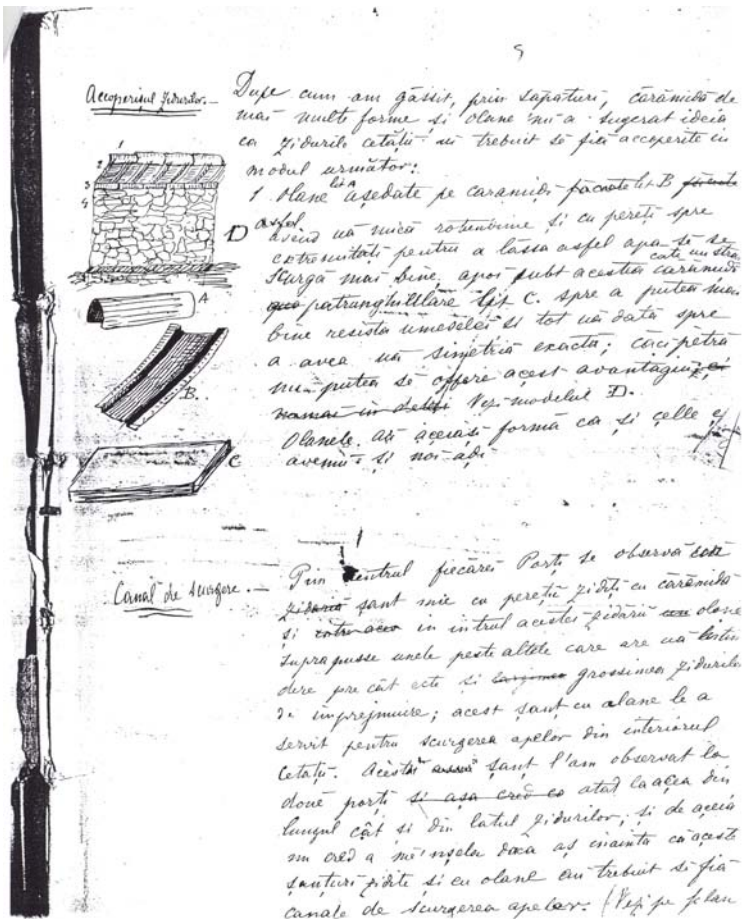
Acoperișul zidurilor. După cum am găsit prin săpături cărămidă de mai multe forme și olane, mi-a sugerat ideea că zidurile cetății au trebuit să fie acoperite în modul următor <Pl. 11/1>: olane (lit. A) așezate pe ceramică (lit. B) având o mică rotunjime și cu pereți spre extremități, pentru a lăsa astfel apa să se scurgă mai bine; apoi, sub acestea, câte un strat de cărămizi

patrunghiulare (lit. C) spre a putea mai bine rezista umezelii și totodată spre a avea o simetrie exactă; căci piatra nu putea să ofere acest avantaj (vezi modelul D). Olanele au aceeași formă ca și cele ce avem și noi azi.

Canal de scurgere. Prin centrul fiecărei porți se observă un șanț mic cu pereții zidiți cu cărămidă și în interiorul acestei zidării olane suprapuse unele peste altele, care au o întindere cât este și grosimea zidurilor de împrejmuire; acest șanț cu olane le-a servit pentru scurgerea apelor din interiorul cetății. Acest șanț l-am observat la două porți, atât la cea din lungul cât și din latul zidurilor și de aceea nu cred a mă înșela dacă aş înainta că aceste șanțuri zidite și cu olane au trebuit să fie canale de scurgerea apelor (vezi pe plan)^{XVII}. / 9 /

Porțile. După cum am spus mai sus, zidurile de împrejmuire se află întrerupte în patru părți. Acele întreruperi nu sunt alt decât locul ce l-au ocupat porțile. Lărgimea porților înainte de a pătrunde pe pragul lor este de 5,10 m; la prag de 3,20 m; această reducere de lărgime de 1,90 m este produsă de temeliile ce înaintează din stânga și din dreapta zidurilor cu 0,95 m, temeliile servind ca postamente stâlpilor care susțin porțile^{XVIII}. Pe sub prag, în mijlocul lui, se află un mic canal format de burlane pentru scurgerea apelor pluviale din interiorul cetății; acest canal n-are până acum o mai mare lungime decât de 5,30 m, adică cât este desimea zidului^{XIX}.

Porta principală. După poziția care o ocupă azi această cetate ai crede că porta ei principală trebuie să fie aceea care este expusă la nord și care face față șoselei Pitești – Câmpulung; aceasta este chiar convincțiunea mai multor care au vizitat această localitate. După părerea mea, porta principală este cea de sud, din fața Apei Târgului^{XX}. Și deci ceea ce ne silește a crede astfel este mai întâi că: pe vremea de atunci, în partea locului unde se află stabilită această cetate era acoperită cu păduri seculare și cu multe împiedicăminte naturale pentru a forma un obstacol foarte dificil de învins de către inamic; în asemenea caz, curențele de apă erau singurele căi mai proiectibile și mai orientătoare; al 2-lea este chiar clădirile interioare ale cetății care îți sugerează această părere; al 3-lea chiar zidirea extraordinară a acestei porți diferite cu totul de celelalte porți. / 10 /

Cetățile romane aveau patru porți și expusă porta principală despre partea aceia unde strategia reclama o asemenea clădire; aci, partea strategică pentru care s-a clădit acest castru este Râul Târgului. Gârlele, după cum am mai spus, pe timpii aceia când pădurile uitate în seculara lor existență erau ca stavile naturale, gârlele, repet, erau singurele căi de orientățune. De aceea vedem pe Traian când pătrunse în Dacia începuse să construiască șosele și apoi se aventură a pătrunde mai înainte în Dacia.

Cetățile romane erau pătrate^{XXI}, fiecare latură posedă o portă; fiecare portă își avea serviciul său particular: cea mai principală era *porta decumana*^{XXII}, adică porta cea mai vizibilă inamicului, caz care se prezintă aci pentru porta de sud din fața Râului Târgului^{XXIII}. / 11 /

Obiectele descoperite

Cărămida. Acei care au manufacturat cărămida pentru clădirea diferitelor părți ale cetății au trebuit să fie foarte numeroși, probă nenumăratele semne ce se află pe cărămizi, semne care serveau numai pentru controlul confectionatorilor.

Până acum n-am găsit nici o cărămidă șampilată^{XXIV} precum se observă în toate localitățile acele unde legionarii romani aplicau șampila legiunii lor când dâșii manufacturau cărămida, de aceea îmi vine a crede că această cărămidă este făcută de indivizi impuși la această manufactură, poate chiar de cărămidari romani, dacă putem aduce ca probă la aceasta o cărămidă pe care se află săpate cu caractere cursive romane mai multe nume romane <Pl. 16/2>^{XXV}.

Pentru ceea ce zisei mai sus că au fost mai mulți mulori (mouleurs) este evident marea cantitate de semne ce se observă pe cărămizi, apoi și diferența dimensiunilor între o cărămidă cu un semn cu alta cu un alt semn probează aceasta.

Semnele acestea se împart în trei secțiuni:

Cea dintâi este produsă de presiunea unui deget asupra cărămizii ude, scoasă din formă, formând o linie dreaptă prin centrul lungimii cărămizii sau prin latul și aproape de marginea cărămizii, sau printr-o circumferință, o semicircumferință în mijlocul cărămizii sau prin mijlocul marginii latului cărămizii,

printr-un triunghi drept plecând dintr-un colț și ajungând la cealaltă latură la centru și de aci la celălalt colț al cărămizii, printr-un zigzag etc. etc.

Cele de-al doilea aveau aceleași forme ca și cele dintâi / 12 / însă imprimare cu două degete.

Cele de-al treilea, în loc să fie cu două degete, erau făcute cu trei degete.

Aceste nenumărate varietăți de semne n-au putut servi decât la controlul cantitativ al cărămizii și totodată al manufacturilor. / 13 /

NOTE:

^I Astăzi castrul se află în cartierul câmpulungean Pescăreasa.

^{II} Apa Sărată, astăzi cartier al Câmpulungului, la nord de cartierul Pescăreasa.

^{III} Punctul „Jidova”, unde este localizat castrul, se află în sud – sud-vestul orașului Câmpulung, în cartierul Pescăreasa, între cartierul Apa Sărată (la nord) și comuna Schitu Golești (la sud).

^{IV} Un plan al castrului de piatră, probabil cel realizat de inginerul Giurca în timpul săpăturilor din toamna anului 1876 (vezi supra, §I, p. 43) figurează în arhiva Butculescu (Pl. 10), însă fila respectivă nu este anexată niciunui manuscris.

^V Șoseaua Pitești – Câmpulung trece pe la vest de castru, nu pe la nord, cum arată Butculescu; de asemenea, Apa Sărată se află la nord de castru, și nu la vest. Așadar, zidurile de incintă „puse la lumină în partea externă” de către Butculescu în 1876 sunt cel de nord (cu *porta decumana*) și cel de vest (care delimitează *latus dextrum*, așadar cel cu *porta principalis dextra*).

^{VI} Probabil eroare de redactare, trebuind să citim „chiar 3 metri”. Reiese că în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, ruinele castrului de piatră erau într-adevăr impresionante, aspectul fiind mult diferit de cel pe care vestigiile romane de la „Jidova” îl ofereau în timpul cercetărilor arheologice mai noi, când zidul de incintă nu se mai păstra decât în unele sectoare până la 1,5-2 m (cf. Em. Popescu, E. Popescu, *Castrul roman Jidava-Câmpulung. Observații preliminare*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1, 1968, p. 70; C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis”, 7, 1995, p. 19).

^{VII} Grosimea reală a zidului de incintă este de 1,8 m (2 m la soclu) (cf. Em. Popescu, E. Popescu, *loc. cit.*).

^{VIII} Dimensiunile indicate de Butculescu pentru „proptelele de la porți” se apropie de cotele turnurilor porții *praetoria*, acestea ieșind în afara zidului de incintă cu circa 1 m, și având laturile exterioare lungi de 4,55 m (vezi C. C. Petolescu, T. Cioflan, *loc. cit.*).

^{IX} Poarta sudică pe care o indică Butculescu este *porta praetoria*, însă nu aceasta este orientată spre Râul Târgului, ci *porta principalis sinistra*.

^X Și de aici reiese că Butculescu nu a dezvelit decât partea exterioară a unei porțiuni din zidul de incintă.

^{XI} Recunoaștem aici concepția echilibrului just între intervenția arheologică și păstrarea integralității monumentului, vehiculată în epocă de Cezar Bolliac, „magistrul” lui Butculescu în domeniul cercetărilor arheologice de teren. De exemplu, descriind în 1871 ruinele Drobetei, Bolliac arăta că „...de partea dreaptă a podului... nici un zid nu este stricat rău, afară de acelea cea a stricat dl. Laurian căutând nu știu ce, pentru că n-am înțeles deloc ce s-a căutat...” (C. Bolliac, *Opere*, ed. T. Vianu, II, București, 1956, p. 247); și tot Bolliac: „Curiozitatea și neștiința distrug mai rău într-o oră, într-un moment, decât miile de ani” (C. Bolliac, *Arheologia*, în „Trompeta Carpaților”, anul XI, 1873, nr. 1059, p. 3).

^{XII} Așadar, Butculescu înclină să acorde credit teoriei originilor getice, preromane, ale fortificației de la „Jidova”, idee lansată de Constantin D. Aricescu, în 1855, în *Istoria Kâmpulungului, prima residență a României*.

^{XIII} „Pământul pomostit cu paie și ars” este palisada (așa-numitul „val vitrificat”) frecvent întâlnită la fortificațiile pre- și protoistorice. În anul 1861, Cezar Bolliac lasă în literatura noastră arheologică prima descriere a unui „val vitrificat”, pe baza observațiilor pe care le făcuse pe teren, în 1858, în timpul „excursiunii” la cetățile getice de la Trivalea Moșteni, Râca și Orbeasca de Sus : „... un pământ frământat pare că a fost grămadit pe un gard sau între două garduri și ars cu tot focul ce a putut permite un ținut păduros. Gardul s-a mistuit și tot zidul a rămas ca un bloc de cărămidă, pătruns în diferite direcții de lemnăria gardului ce l-a înconjurat...” (C. Bolliac, *Callătorie arheologică în România de la 20 martie până la 22 aprilie 1858*, București, 1861 - pe pagina de titlu, anul apariției este 1858). Alte descrieri le întâlnim la Alexandru Odobescu, care, în comunicarea sa *Noțiuni preistorice din România*, prezentată la 31 august 1869 în cadrul celui de-al IV-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică desfășurat la Copenhaga (cf. M. Babeș, *Odobescu și tezaurul de la Pietroasa. Studiu introductiv*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, Editura Academiei, București, 1976, p. 10, nota 39), amintea de „acele întărituri ... încinse cu șanțuri lungi și adânci; țărâna dintr-însele era aruncată înlăuntru și alcătuită un val sau parapet, carele azi este totdeauna acoperit cu un strat de pământ ars și amestecat cu cărbuni. E învedereat că stratul acela provine din dărâmarea gardului sau ulucilor ce se înălțau deasupra valului împresurător și care au fost arse la un moment dat”; cu alt prilej, în conferința *Artele din România în periodul preistoric*, susținută la Ateneul Român din București în seara zilei de 17 decembrie 1872, menționa: „Sunt încă pe columnă și ziduri de cetăți dace, care se recunosc a fi clădite cu pământ bătut, amestecat cu paie și nuiiele și așezat între doi pereți de scânduri; se văd și oameni aducând cu coșurile pământul spre a umple acel perete. Mi s-a întâmplat și mie, domnilor, a vedea rămășițe de-ale unor asemenea cetăți; la dânsle palisadele de lemn au pierit negreșit, mistuite de incendiu, iar pământul bătut dintre ele s-a întărit, s-a pârjolit și a format o masă

compactă, roșcată, pe care abia a putut-o măcina până astăzi acțiunea distructoare a timpului” (A. I. Odobescu, *Scriseri literare și istorice*, II, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1887, p. 144, 280-281). Pentru interpretările moderne ale acestei problematice, vezi E. Moscalu, *Probleme ale cetăților cu „val vitrificat”*, în „Cercetări arheologice”, 3, 1979, p. 339-351; M. Babeș, *Despre fortificațiile „Cetății Jidovilor” de la Coșofenii din Dos*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 48, 1997, 3, p. 199-236.

^{XIV} Balaci, com Balaci, jud. Teleorman. Unul din cele două telluri gumelnițene de aici, situate în lunca Burdei, și anume cel afectat în 1870 în urma construirii șoselei Pitești – Turnu Măgurele („Măgura din Baltă”), a fost explorat de Butculescu în anii 1871-1872 (I. Pătrașcu, *Așezările culturii Gumelnița din bazinul Vedei și Teleormanului*, în „Argesis”, 11, 2002, p. 20) .

^{XV} Aserțiunea etimologică a lui Butculescu este fantezistă; astăzi se acceptă identificarea ipotetică a anticei așezări Ziridava amintită de Ptolemeu printre localitățile din Dacia, cu Pecica (jud. Arad) (cf. Ioan Horațiu Crișan, *Ziridava. Săpăturile de la Șanțul Mare, din anii 1960, 1961, 1962 și 1964*, Arad, 1978).

^{XVI} Vezi supra, § I, p. 48, nota VI.

^{XVII} Așadar Butculescu surprinde aceste mici canale la baza celor două porți pe care spune că le-a cercetat: *principalis dextra* („cea din lungul [zidurilor]”) și *decumana* (cea „din latul zidurilor”). Din rapoartele tehnice ale cercetărilor recente la porțile *praetoria* și *principalae* (*dextra* și *sinistra*) nu reiese faptul că au fost evidențiate astfel de instalații de evacuare a apelor (vezi C. C. Petolescu, T. Cioflan, *op. cit.*, p. 19-21).

^{XVIII} Dimensiunile date de Butculescu se apropie de cele reale evidențiate în timpul cercetărilor sistematice mai recente de la *porta praetoria* și *porta principalis dextra*: distanța între turnurile porților este de 5,9 m, distanța între ușori (contraforții pe care se sprijinea bolta porții) este de 3,8 m, grosimea acestor ușori fiind de 0,85-0,95 m (vezi *Ibidem*, p. 20).

^{xix} Am arătat mai sus (vezi supra, § I, p. 48, nota IV) că Butculescu exagerează grosimea zidului de incintă, în realitate aceasta fiind de 1,8-1,9 m, maximum (la bază) 2 m.

^{xx} Într-adevăr, la castrul de piatră de la Câmpulung-„Jidova”, poarta principală (*porta praetoria*) este cea de pe latura sudică a zidului de incintă, însă nu este poziționată în fața Râului Târgului care curge la răsărit de castru, paralel cu latura estică a zidului de incintă. Poarta din fața Râului Târgului este *porta principalis sinistra*. Nici aceasta și nici *porta praetoria* nu au fost explorate în 1876 de Butculescu.

^{xxi} A se citi rectangulare în plan, nu obligatoriu pătrate. Castele cu un plan pătrat sunt specifice epocii romane republicane, pentru ca în perioada Imperiului planul castrelor să devină dreptunghiular (cum este și în cazul castrului de la „Jidova”), raportul între laturile scurte și cele lungi situându-se în jurul proporției de 2/3 (*castra tertiata*).

^{xxii} Poarta principală de acces într-un castru roman nu era era *porta decumana*, ci opusa acesteia – *porta praetoria*.

^{xxiii} Vezi supra, p. 58, nota IX și p. 61, nota XX.

^{xxiv} Căramizi sau țigle șampilate nu au fost descoperite nici în săpăturile arheologice sistematice începute în 1962 și continuate până în prezent.

^{xxv} *Inscripțiile Daciei Romane, II, Oltenia și Muntenia*, ediție îngrijită de G. Florescu și C. C. Petolescu, Editura Academiei, București, 1977, p. 238, nr. catalog 611.

§ III

EXPLORATION DE JIDAVA, JIDOVA OU OURIACHA 7 SEPT. – 18 OCT. 1876

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, redactat în limba franceză; 11 file legate, numerotate de la 15 la 25, scrise numai r. Numeroase ștersături și adăugiri, pasaje de text intercalate. Probabil ciorna pentru un text ce urma să fie înaintat la tipar.

*Veni, vidi, inventi*¹.

Dans la description de cette localité, j'éviterai autant que possible de combattre le peu qu'on a bien ou mal écrit sur son compte. La position topographique et géographique et la révélation des objets que j'y ai, récemment, mis à découvert par les fouilles systématiques, seront mes seules sources positives d'où je puiserai son histoire avec l'abondance que m'a procuré son exploration. Nous ne possédons aucun acte authentique qui nous affirme positivement qui et à quelle époque on a bâti cette vaste enceinte qui a la forme d'une citadelle. Aussi tâcherai-je d'éclaircir, autant que mon modeste savoir me permettra, l'origine de sa fondation et le rôle stratégique qu'elle pouvait occuper alors dans le bassin de ruisseau Târgoul.

I °

Cette localité est connue par les habitants des environs sous le nom de Jidava, Jidova ou Ouriacha (Géante). Cette dénomination, disent-ils, leur a été transmise de père en fils, depuis les temps les plus reculés qu'on ne soit pas surpris si je pose dans le domaine de la tradition une telle assertion qui, sous toutes les apparences, est superficielle. En effet, quand sur un sujet quelqu'un les documents historiques vous font défaut, on doit bien se contenter aussi d'une tradition dont l'exagération ne peut provenir que d'une imagination effrayée, pourvu que l'on ne

recueil de cette base tradition que les faits qui n'offusquent la raison. / 15 /

Voilà ce que dit la tradition par la voie de ces bons paysans locaux avant que de commencer l'exploration:

„Selon les uns, les jidovi ou géants avaient établi ici a retranchements fortifiés pour se défendre contre l'invasion des ennemis. Selon d'autres que l'espace entouré d'un fossé quadrangulaire et qui pour le moment ne prouve son existence que par une mamelonage en cette espace, disent-ils, était la cour d'un monastère bâti par Negrou Voda^{II} (Rodolph le Noir) (au XIIIe s.). Il est vrai que dans l'intérieur des retranchements on observe au centre et à l'entour des excavations. C'est dans ces excavations-ci, prétendent-ils, avoir été construit l'église et dans celles à l'entour les cellules des religieux”.

La narration des premiers contient de la véracité à l'exception de la fiction des jidovi ou géant, fiction qui est racontée par le peuple d'un bout à l'autre dans la Roumanie. Quant à celle des secondes, les fouilles ont amplement prouvé sa fausseté.

Donc avant d'entrer dans les détails de mon exploration, je vais faire un court exposé du mot Jidova ou Ouriacha (Géante), dénomination portée par plusieurs localités dans la Roumanie et ensuite montrer que le véritable nom de cette localité devra être Ziridava chez les Daces et par corruption Jidova chez les Roumains^{III}.

Effectivement il se trouve dans notre pays plusieurs localités qui portent bien ou mal le nom de Jidov (Juif)^{IV}; aussi, par l'exemple, dans le district de Teleorman, moi-même j'ai exploré un / 16 / immense tertre nommé le Magoura Jidoveasca (tertre Juif), le tertre des Jidovi, situé sur la rive gauche de ruisseau Vedeia, dans le commune Tsiganeshti-Calonfireshti, non loin de la ville d'Alexandria^V. Un pareil tertre se trouve dans le district de Romanatzi portant le même nom que le premier^{VI}; une vallée dans le district de Voulchea nommée la vallée de Juifs^{VII}, etc. etc.

Le nom de Jidov (Juif) porté par tant de localités, a l'air, quoique superficiellement, de nous faire croire à l'activité, déployée jadis, dans notre-pays, par la nation Juive. Mais dans les localités à pareille dénomination, les fouilles ont assez prouvé la fausseté d'une telle assertion; elles nous ont toujours prouvé du

moins une oeuvre Romaine, comme ici par exemple. On observe que le nom est générique, c'est à dire qu'il portera dans la langue du peuple le genre que comportait à l'origine l'édifice ou la position stratégique qui est affectée de ce nom. Que la où il y a une dénomination pareille, l'exploration dans quelques endroits a mis découvert les restes d'une oeuvre colossale, gigantesque, qui frappe les regards de notre actualité à plus forte raison cause de l'époque barbare dans laquelle on a commencé à les titrer ainsi^{VIII}.

En effet, que cherchaient donc ici les Juifs? Quoi l'y avait conduits? L'histoire ancienne est si obscure pour notre pays, que l'exploration seule pourra éclaircir ce qu'en vain nous attendons des historiens. Eh bien / 17 / l'exploration nous démontre visiblement, comme je l'ai déjà dit que ce que l'on attribué aux Juifs est de formation romaine.

Certains ont voulu trancher la question en tenant que toutes ces localités auraient été bâties par des Jidovi captifs amenés par les Romains après la destruction de Jérusalem par Titus, pour construire des places fortes dans la Dacie. Mais l'histoire nous a conservé les quelques *.....* qui ont eu lieu entre les Romains et les Daces et avec son autorité elle vient combattre cette assertion aventurée.

Voilà ce qu'elle dit à propos de la destruction de Jérusalem par Titus:

En l'an 70 de J. C., Vespasien élu empereur chargea son fils Titus de prendre Jérusalem. C'est en cette année que cette ville fut détruite et les habitants passés au fil de l'épée. / 18 /

La perte de Juifs dans cette terrible guerre est évaluée à 1.500.000 accourus de tous cotés pour défendre leur liberté, leur religion, le temple de leur Dieu. Vespasien fit exterminer ce qui restait de la race de Juda pour enlever tout espoir aux Juifs survivants.

On soit aussi, de par histoire, qu'une partie des Juifs captifs fut exposée et déchirée par les bêtes féroces dans les cirques de Beryte et Césarée et le reste fut amené à Rome pour servir comme ornement au Triomphe de l'empereur dont les

principaux furent égorgés selon l'usage et le reste réservé pour les travaux du Colisée¹.

Mais je ne sache pas que Titus, après la destruction de Jérusalem, avoir conquis et soumis la Dacie et y avoir ensuite envoyé des Juifs captifs pour construire des places fortes.

Il est vrai que les Daces avaient pris les armes sitôt après l'avènement de Vespasien à l'empire et que, passant le Danube, avaient menacé le retranchement des légions. Alors qu'est-ce qu'il advint? C'est que Fonteius Agrippa refoula les Daces au delà de fleuve. On voit donc qu'à cette époque non seulement les Romains n'avaient pas pénétré dans l'intérieur de la Dacie, pour admettre qu'avec eux ils avaient amené des Juifs captifs et bâtir des forteresses; mais que tout au contraire ces Daces les avaient attaqués dans leur propre territoire. / 19 /

On voit donc que le promoteur de cette version lance un des plus flagrants anachronismes et par conséquent, nous rejetons son idée qui, selon toutes apparences, est extraite du domaine de la fantaisie.

La version suivante, quoiqu'à l'état d'hypothèse, contient plus de vraisemblables. Chez nos paysans aussi bien de la plaine que de la montagne, le mot Jidov est terme expressif et représentatif de la force herculéenne, de la stature gigantesque. C'est pourquoi considèrent-ils le mot comme synonyme d'Ouriache (Géant). Aussi bien quand nos paysans parlent d'un individu doué de ces généralités physiques lui disent que c'est un Jidov. Il faut bien observer ici que le mot Jidov est loin d'être un nom propre; que, tout au contraire, l'alliance intime qu'il a avec Uriaş prouve que c'est un substantif commun. Il faut bien observer ici que dans la langue du peuple, le mot Jidov a beaucoup de ressemblance avec Jidan. Attendu que tous les deux représentent en français le nom Juif, tous deux pourtant comportant chez nous une différence extrême: Jidov inspire un sentiment d'effroi et, par conséquence, de respect, tandis que Jidan est le terme de mépris, de dégradation sociale, d'avilissement, soit parce que ceux des Hébreux, à qui le peuple donne cette dénomination, soutiennent

---

¹ *H-re universelle*, p. 159-160.

leur existence par des services tout ce qu'il y a de plus bas, de plus vils et de plus abject chez nous, soit aussi peut-être pour faire allusion à la crucifixion de N. S. Jésus Christ par ces derniers, acte qui a fait baisser ce peuple dans l'esprit religieux des chrétiens. Donc, quand le peuple dit, chez nous, Jidov, c'est un homme supérieur en force et en taille et quand dit Jidan c'est un homme abject, vil, repoussant^{IX}. Les deux termes une fois expliqués nous continuerons / 20 / notre version.

Nous avons dit toute à l'heure que le mot Jidov est synonyme de Ouriache (Géant). Or comment expliquer la synonymie de ce mot avec Ouriache? Nos paysans emploient-ils ce nom pour désigner des hommes robustes et forts qui exécutent des travaux grandioses tels que les fortifications de Pithom et Rahamses sous les Pharaons²? En ce cas, ils tomberaient dans l'apanage de la vérité puisqu' effectivement les Juifs avaient exécuté d'immenses travaux en ce temps là durant leur servitude³.

Quant à moi qui suis le défenseur de cette version, je pense que le peuple roumain fait allusion à ce fait mentionné par la Bible et voilà comment.

On sait que la religion chrétienne du temps de St. Nicetas était bien répandue en Dacie et que vers le commencement du siècle suivant on avait établi dans ce pays deux évêques, l'un nomme *Episcopatus agenses* ou *argenses* et l'autre *milcovienses*. Le premier évêché existe encore sous le nom d'évêché de la *Cour d'Ardjeche* établi près de la rive droite de la rivière Ardjeche; de l'autre on n'en parle plus⁴.

On connaît aussi tous les bouleversements continus qui ont lieu dans ce pays après la transformation de la puissante Dacie Decebalienne en Dacie Trajanée et l'histoire quoique très peu faconde nous donne-t-elle la succession de ces hordes barbares qui sortis de / 21 / l'extrême Orient envahit l'Europe et la plonge <par> leurs cruautés dans un anéantissement complet.

Comme je l'ai déjà dit, la religion chrétienne a pénétré vers la fin du IVe s. dans la Dacie, mais quel progrès sérieux pouvait-

---

² *Exode*, Chap. I, 11.

³ Id., id. I, 14.

⁴ Benkö, *Milcovia*.

elle faire dans prosélytisme à une époque où toutes les hordes barbares qui se sont déchainées du Nord de l'Asie pour envahir l'Europe ont traversé ce malheureux pays, l'ont ravagé, pilé et successivement soumis?

C'est pourquoi je pense que le véritable progrès que notre pays a fait dans cette religion c'est vers le XIIe siècle alors que toute l'Europe se trouvait être animée par le fanatisme de la religion chrétienne, communiqué par la zélé pèlerine Pierre-l'Hermite et dans lequel des bandes nombreuses de différents pays de l'Europe avaient pris successivement la route d'Orient pour défendre la Terre-Sainte contre les Musulmans.

C'est vers la fin de ce siècle-ci ou du suivant, dis-je, siècles de superstition, dans lesquels la religion était pour l'Europe chrétienne la nourriture intellectuelle par excellence, puisée dans les livres / 22 / religieux tels que la Bible, l'Evangile. C'est de ces saints livres qu'ils ont dû s'inspirer, de là ils ont dû prendre des exemples. On observe cet esprit religieux dans notre Pays, à cette époque, jamais un prince n'aurait commis une action et qui lui réussit sans qu'il n'érige une église, ou qu'il n'élève une croix en l'honneur de tel ou tel saint.

Nos paysans même actuellement parmi ceux qui savent lire et écrire n'ont d'autres ouvrages de lecture ou de méditation si ce n'est que de livres religieux.

C'est pourquoi je pense que vers cette époque on a pu introduire le mot Jidov dans la langue Roumaine, mot extrait de la Bible, allusif aux travaux immenses exécutés par les Juifs sous les Pharaons et ce mot avec l'acceptation qu'il comporte s'est transmis de génération en génération jusqu'à aujourd'hui et vivra encore longtemps dans la mémoire du peuple.

Ajoutons qu'au XIIIe ou XIVe s., notre pays, comme tout d'autres, malgré sa religiosité superstitieuse fanatique, se trouvait dans l'obscurité complète de la civilisation. En effet, les bouleversements continuels que recevait ce malheureux pays par les invasions la maintenait dans cette obscurité qui couvre tous les peuples qui manquaient de paix et de culture, car un peuple devenu grossier par / 23 / l'apathie de son imagination et sans qu'aucun s'occupe de son développement intellectuel, toujours sous le joug et l'oppression, ne pouvait se nourrir que d'idées serviles et qui ont

engendré autant d'images exagérées et ridicules, qui transmises de génération en génération sont devenues dans la suite les légendes de l'antiquité⁵.

Maintenant que nous avons donné cette explication, tachons de rattacher à ce sujet la synonymie qui existe entre Jidov et Ouriache (Géant).

Quoique plusieurs de nos écrivains aient fait dériver ce mot du pelasge $\omega\rho\omicron\varsigma$, $\omicron\rho\omicron\varsigma$, $\omicron\rho\iota\omicron\varsigma$ (qui voit de loin) et croient par là que ce serait un mot qui enrichirait le trop pauvre dialecte Dace qui git encore dans domaine de l'inconnu, malgré cela je crois que Uriaş (fr. Ouriach) provient de la langue Hune / Avare⁶ / Hongroise (Oriaş), mot qui a été laissé par ces derniers pendant leurs invasions dans Dacie. Et en cela M. Alfred Maury^x va me prêter son concours autoritaire. Voilà ce qu'il dit: „En Europe, le souvenir des populations barbares dont les hordes avaient effrayé l'Empire Romain, se mêlant à la tradition des géants, on transforma de la sorte les Huns, les Avars en géants; et le nom de ces peuples finit par prendre dans les contes / 24 / des paysans cette acception toute spéciale”⁷. Ainsi donc, si je ne me trompe, le problème est résolu; les Huns et les Avars sont les Ouriaches et les paysans leur ont différemment donné le nom de Jidov au d'Ouriache, ayant la conviction que les Huns et les Avars ont été les fondateurs des grandioses citadelles équivalentes avec la hauteur de leur stature supposée, comme les Jidovi ou Juifs en avaient fait en Egypte à Pithom et Rahamses.

Maintenant que nous avons établi la communauté des sens que comporte le mot Jidov ou plutôt Jidova au féminin parce qu'ici c'est à une citadelle qu'on a donné ce nom allégorique et le mot Ouriacha, nous nous occuperons de déchiffrer quel a pu être son véritable nom. Sa position topographique nous fournira, j'espère, la solution de ce problème.

---

⁵ Sven Nilsson, *Les habitants primitifs de la Scandinavie*.

⁶ L'émérite docteur Aranyi de Pesth extrait de la réunion de noms de ces deux peuples le nom de Hungar.

⁷ Alfred Maury, l'article *Géant* dans le complément d'Encyclopédie, colonne 394, tome IVe, Paris, Librairie Firmin-Didot.

„des paysans cette acception toute spéciale”⁽¹⁾
 Ainsi, donc si je ne me trompe le problème est
~~terminé~~ le mot ~~jidov~~ est corrélatif à ~~Orinache~~.
~~Maintenant~~
 résolu; les huns et les avares sont les Ourinaches et
 les paysans leur ont donné différemment donné
 le nom de jidov, comparant ~~leur~~ ^{leur} ~~caractères~~ ^{caractères} ~~à~~ ^à ~~celux~~ ^{celux} ~~des~~ ^{des} ~~Orinaches~~ ^{Orinaches}
 les avares ont ~~donné~~ ^{donné} ~~des~~ ^{des} ~~Orinaches~~ ^{Orinaches} ~~qui~~ ^{qui} ~~se~~ ^{se} ~~trouvent~~ ^{trouvent} ~~en~~ ^{en} ~~egypte~~ ^{egypte}
 ou juifs en avaient fait en Egypte à Pithom et
 Rahamses.
 maintenant que nous avons établi la communauté
 de sens que comprend le mot jidov ou plutôt jide
 au féminin parce qu'il d'est un à une ~~personne~~ ^{personne} qu'on
 a donné ce nom allégorique et le mot Ourinache, nous
 occuperons ~~de~~ ^{de} ~~déterminer~~ ^{déterminer} ~~quel~~ ^{quel} ~~est~~ ^{est} ~~son~~ ^{son} ~~véritable~~ ^{véritable} ~~nom~~. La position topographique
 nous fournira, j'espère, la solution de ce
 problème.

Position topographique.

Cette place forte ^{citadelle} se trouve dans ~~la~~ ^{la} ~~ville~~ ^{ville} la
 commune ~~franciscaine~~ ^{franciscaine} ~~propriété~~ ^{propriété} ~~de~~ ^{de} ~~l'état~~ ^{l'état} et son
 loir du bourg Ipa-Varata dans le canton ~~Noucouchoara~~
 Noucouchoara du District ~~Moisscho~~ ^{Moisscho} Mouchitchi.
 La ~~chaussée~~ ^{chaussée} nationale de Pitechti-Campopolu
 passe à côté d'elle, à une distance de 80 m, et
 forme presque une ligne parallèle avec ~~le~~ ^{le} ~~mur~~ ^{mur} ~~une~~ ^{une}
^{(1) Alfred Maury. - L'Art de l'écrit dans le complément de l'encyclopédie}
^{première 194. - Paris, tome IV. - Paris, G. B. Fournier.}

Position topographique

Cette citadelle se trouve dans la commune Gradichtea propriété de l'État et non loin du bourg Apa-Sarata, dans le canton Noucouchoara du District Mouchchel.

La chaussée nationale de Pitechti – Campoloung passe a côté d'elle, à une distance de 85 m, et forme presque une ligne parallèle avec une de ses murailles qui lui en fait face^{xi}. / 25 /

NOTE:

^I În lat. în text: „Am venit, am văzut, am găsit”.

^{II} Un toponim „Biserica Jidovilor” era atestat la începutul sec. XX (săpăturile P. Polonic – 1901) pentru castrul de pământ de la Câmpulung, aflat la circa 300 m sud de castrul de piatră (Constantin C. Petolescu, T. Cioflan, *Cercetările din castrul cu val de pământ de la Câmpulung - cartierul Pescăreasa, 1987-1989*, în „Materiale și cercetări arheologice”, S. N., 1, 1999, p. 223).

^{III} Vezi supra, § II, p. 60, nota XV.

^{IV} Butculescu pornește de la aparenta sinonimie „evreu” – „jidov”, larg acceptată în urma confundării celui de-al doilea termen cu peiorativul „jidan”, pentru ca în cele ce urmează să arate că cele două noțiuni, „jidov” și „jidan” se circumscriu unor conținuturi diferite.

^V Tellul gumelnițean de la Țigănești, jud. Teleorman (Pl. 4), unde Butculescu își începe „cariera” de arheolog de teren, în anul 1867, campanie urmată apoi de altele, în anii 1868-1869 și 1871-1872.

^{VI} „Măgura Jidova”, la nord de com. Ianca, plasa Bălții, jud. Romanați (astăzi com. Ianca, jud. Olt) (vezi A. I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, II, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1887, p. 441, nota 11).

^{VII} Toponim dificil de localizat, probabil actualele Chei ale Oltețului (com. Polovragi, jud. Gorj), unde există punctul „Ocolul Jidovilor”.

^{VIII} Vezi, în acest sens, C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 169.

^{IX} Vezi *infra*, § IV, p. 91-92, nota XXII.

^X Louis Ferdinand Alfred Maury (1817-1892), savant francez. Bibliotecar la Institut de France, se dedică studiului arheologiei, lingvisticii, medicinei și dreptului. Din 1857, membru în Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Bibliotecar la Tuileries (1860-1862), profesor la Collège de France (1862-1868), apoi director al Arhivelor Imperiale (1868-1888). Membru fondator al l'École Pratique des Hautes Études.

^{XI} Traducere:

EXPLORARE DE LA JIDAVA, JIDOVA SAU URIAȘA 7 SEPT. – 18 OCT. 1876

Veni, vidi, inveni.

În descrierea acestui loc, voi evita pe cât va fi posibil să combat puținul cât s-a scris, bine sau rău, pe seama sa. Poziția topografică și geografică, precum și relevanța obiectelor pe care, de curând, le-am descoperit prin săpături sistematice vor fi singurele mele surse de încredere de unde îi voi extrage istoria cu abundența pe care mi-a procurat-o explorarea sa. Nu posedăm niciun act autentic care să ne precizeze cu certitudine cine și când a construit această mare incintă ce are forma unei citadele. De asemenea, voi încerca să clarific, atât cât modesta mea știință îmi va permite, originea întemeierii sale și rolul strategic pe care putea să-l dețină în bazinul Râului Târgului.

I °

Acest loc este cunoscut de locuitorii din împrejurimi cu numele de Jidava, Jidova sau Uriașa. Ei spun că acest nume le-a fost transmis din tată în fiu din timpuri imemorabile, astfel că n-ar trebui să

surprindă dacă plasez în domeniul tradiției o asemenea aserțiune care, după toate aparențele, este superficială. În sfârșit, când asupra unui subiect oarecare documentele istorice nu aduc precizări, va trebui să ne mulțumim și cu tradiția ale cărei exagerări nu pot proveni decât dintr-o imaginație înfricoșată, cu condiția ca din această tradiție îndepărtată să culegem numai faptele ce nu sfidează rațiunea.

Înainte de a începe explorarea, iată ce spune tradiția prin intermediul acestor buni țărani ai locului:

„După unii, jidovii sau uriașii au construit aici fortificații pentru a se apăra împotriva invaziei dușmanilor. După alții, spațiul înconjurat de un șanț rectangular și care, deocamdată, nu-și trădează existența decât printr-o ridicătură a terenului, era curtea unei mănăstiri construită de Negru Vodă (Rudolf cel Negru) (în sec. al XIII-lea). E adevărat că în interiorul incintei fortificate, în mijlocul și de jur-împrejurul laturilor se observă excavații. Aceștia pretind că în aceste excavații ar fi fost construită biserica, iar în cele din jur chiliile călugărilor”.

Povestirea primilor este veridică, cu excepția ficțiunii jidovilor sau uriașilor, ficțiune care este relatată de popor de la un capăt al României la celălalt. Cât despre versiunea celorlalți, săpăturile au infirmat-o categoric.

Așadar, înainte de a intra în detaliile explorării mele, am să fac un scurt expozeu al cuvântului Jidova sau Uriașa, denumire a mai multor localități din România și apoi am să arăt că adevăratul nume al acestui loc ar trebui să fie Ziridava la daci, și, prin corupere, Jidova la români.

Sunt la noi în țară mai multe localități care poartă, întemeiat sau nu, numele de Jidov (evreu); așa, de exemplu, în județul Teleorman, am explorat eu însumi o movilă imensă numită Măgura Jidovească (movilă evreiască), măgura jidovilor, situată pe malul stâng al pârâului Vedea, în comuna Țigănești-Calomfirești, nu departe de orașul Alexandria. O movilă asemănătoare se găsește în județul Romanați, având același nume ca și cea dinainte; o vale în județul Vâlcea numită Valea Evreilor, etc. etc.

Denumirea de Jidov (evreu) avută de atâtea localități, pare, deși nu atât de convingător, să ne ducă cu gândul la activitatea desfășurată odinioară în țara noastră de poporul evreu. Dar în localitățile cu astfel de nume, săpăturile au demonstrat falsitatea unei

astfel de aserțiuni; totodată, ele ne-au demonstrat că avem de a face cu opere romane, ca, de exemplu, în cazul discutat aici. Se observă că numele este generic, adică el evocă prin graiul poporului aspectul pe care îl avea edificiul la origini sau poziția strategică pe care o implica această denumire. Că acolo unde există o asemenea denumire, săpăturile arheologice au dus la descoperirea vestigiilor unei opere colosale, gigantice, ce frapează înțelegerea noastră de astăzi, cu atât mai mult cea a epocii barbare în care aceste nume au început să fie folosite.

De fapt, ce căutau evreii aici? Ce îi adusesese aici? Istoria antică este atât de obscură în privința țării noastre, încât numai explorarea poate clarifica ceea ce în van noi așteptăm de la istorici. Iată că explorarea ne demonstrează clar, cum am mai spus, că ceea ce este atribuit evreilor este de origine romană.

Unii au dorit să tranșeze chestiunea susținând că toate aceste localități ar fi fost construite de jidovi captivi aduși de romani după distrugerea Ierusalimului de către Titus, pentru construirea de fortificații în Dacia. Însă istoria ne-a păstrat câteva *.....* care au avut loc între romani și daci și, cu autoritatea pe care o are, ea vine să combată această aserțiune îndrăzneată.

Iată ce spune istoria despre distrugerea Ierusalimului de către Titus:

În anul 70 d. Chr., Vespasian, ales împărat, îl însărcină pe fiul său, Titus, să cucerească Ierusalimul. În acest an orașul fu distrus, iar locuitorii trecuți prin sabie.

Pierderea evreilor în acest răzoi teribil este estimată la 1.500.000, sosiți din toate părțile pentru apărarea libertăților lor, a religiei lor, a templului Dumnezeului lor. Vespasian extermină ceea ce mai rămânea din neamul lui Iuda, pentru a lua orice speranță evreilor ce supraviețuiseră.

Se știe de asemenea, din istorie, că o parte a evreilor captivi fu dată fiarelor sălbatice în circurile din Beyruth și Cezareea, iar restul fu dus la Roma pentru a decora triumful împăratului; dintre aceștia, cei mai mulți fură sugrumați, după obicei, iar restul au fost păstrați pentru muncile de la Colosseum.

Însă nu știu ca Titus, după distrugerea Ierusalimului, să fi cucerit și supus Dacia și apoi să-i fi trimis aici pe evreii captivi, pentru a construi fortificații.

E adevărat că dacii au ridicat armele curând după urcarea lui Vespasian pe tron și că, trecând Dunărea, au amenințat taberele întărite ale legiunilor. Ce s-a întâmplat atunci? Fonteius Agrippa i-a împins pe daci înapoi peste fluviu. Se observă deci că în acea perioadă romanii nu numai că n-au pătruns în interiorul Daciei, pentru a putea admite că ar fi adus cu ei evrei captivi și ar fi zidit fortificații; ci, dimpotrivă, acești daci i-au atacat în propriul lor teritoriu.

Se vede deci că promotorul acestei versiuni comite unul din cele mai flagrante anacronisme și, în consecință, nu putem fi de acord cu ideile sale care aparțin, după cum se vede, domeniului fanteziei.

Versiunea următoare, deși în stadiu de ipoteză, are mai multe elemente plauzibile. La țărani noștri, atât la cei de la câmpie cât și la cei de la munte, cuvântul „jidov” este un termen ce exprimă și reprezintă forța herculeană, statura gigantică. Din această cauză ei consideră cuvântul drept sinonim cu „uriaș”. Tot așa, când țărani noștri vorbesc de un individ dotat cu aceste generalități fizice, îi spun că este un jidov. Trebuie să observăm că în acest caz cuvântul „jidov” este departe de a fi un nume propriu, și că, dimpotrivă, strânsa legătură pe care o are cu „uriaș” dovedește că este un substantiv comun. Trebuie să ținem seama în acest caz de faptul că în limba poporului cuvântul „jidov” este foarte asemănător cu „jidan”. Dat fiind că amândouă cuvintele desemnează în limba franceză numele de „evreu”, totuși, la noi ele comportă o diferențiere extremă: „jidov” inspiră un sentiment de teamă și, în consecință, de respect, în timp ce „jidan” este termen de dispreț, de degradare socială, de înjosire, fie pentru că evreei, cei cărora poporul le dă această denumire, își susțin existența prin servicii ce implică tot ceea ce este mai josnic și mai abject de la noi, fie și poate ca o aluzie la crucificarea Domnului nostru Iisus Hristos de către aceștia din urmă, act ce a dus la disprețul față de acest popor în spiritul religios al creștinilor. Deci, atunci când, la noi, poporul spune „jidov”, este vorba de un om superior în putere și în statură, iar când spune „jidan” este vorba de un om abject, josnic, respingător. Odată explicați cei doi termeni, ne vom continua propria versiune.

Am amintit mai devreme despre sinonimia dintre cuvintele „jidov” și „uriaș”. Dar cum se explică această sinonimie? Folosesc țărani noștri acest nume („jidov”) pentru a desemna oameni robuști și puternici ce realizează lucrări grandioase, precum fortificațiile de la

Pithom și Rahamses, sub faraoni? În acest caz, ei ar cădea în apanajul adevărului, din moment ce evreii chiar au făcut munci imense în acele timpuri, în vremea robiei lor.

Cât despre mine, care sunt apărătorul acestei versiuni, cred că poporul român face aluzie la acest fapt menționat în Biblie, și iată cum.

Se știe că religia creștină era mult răspândită în Dacia în timpul sfântului Nicetas și că spre începutul secolului următor au fost înființate în această țară două episcopii, una numită *Episcopatus agenses* sau *argenses* și cealaltă *milcovienses*. Prima episcopie există încă sub numele episcopiei de la Curtea de Argeș, situată aproape de malul drept al râului Argeș; de cealaltă nu se mai vorbește.

De asemenea, se cunosc toate frământările continue ce au loc în această țară după transformarea puternicei Dacii a lui Decebal în Dacia Traiană, iar izvoarele istorice, chiar dacă sărace, ne oferă succesiunea hoardelor barbare care, pornite din extremul Orient, invadară Europa, afundând-o, prin cruzimile lor, într-o completă nimicire.

Cum am mai spus, religia creștină a pătruns în Dacia către sfârșitul sec. IV a.Chr., însă ce prozelitism serios ar fi putut face într-o epocă în care toate hoardele barbare ce invadau Europa, dezlănțuite din nordul Asiei, au străbătut această țară nefericită, au prădat-o, au jefuit-o și au supus-o în repetate rânduri?

Iată de ce eu cred că numai către sec. al XII-lea această religie a putut face progrese la noi, într-o perioadă când întreaga Europă era animată de fanatismul creștin transmis de zelosul pelerin Petru Eremitul și când numeroase grupuri din diferite părți ale Europei au luat rând pe rând drumul Orientului pentru a apăra Țara Sfântă împotriva musulmanilor.

Deci către sfârșitul acestui secol sau al celui următor, secole ale superstiției, după mine, când religia era hrana intelectuală prin excelență a Europei creștine, transpusă în cărțile religioase precum Biblia, Evanghelia. Din aceste cărți ei se vor fi inspirat, din ele își vor fi luat exemple. Se poate observa spiritul religios al acelor timpuri și în țara noastră, de vreme ce niciodată un domnitor n-ar fi făcut vreo acțiune care să-i reușească fără să construiască o biserică ori fără să ridice o cruce în onoarea unuia sau altuia dintre sfinți.

Chiar și astăzi, aceia care știu să scrie și să citească dintre țărani de la noi nu au alte cărți pe care să le citească sau la care să mediteze, decât cele cu conținut religios.

Iată de ce cred că în acele vremuri a putut pătrunde în limba română cuvântul „jidov”, cuvânt cu ale cărui origini se regăsesc în Biblie, ce face aluzie la muncile făcute de evrei sub faraoni, iar acest cuvânt cu sensul pe care îl are, s-a transmis din generație în generație până astăzi și va trăi încă multă vreme în memoria poporului.

Să adăugăm și faptul că în sec. al XIII-lea sau al XIV-lea, țara noastră, ca toate celelalte, în ciuda fanaticei sale religiozități superstițioase, în privința civilizației se găsea într-o obscuritate totală. În fapt, bulversările continue suferite de această țară nefericită în urma invaziilor o mențineau în această obscuritate specifică tuturor popoarelor lipsite de pace și de cultură, pentru că un popor devenit primitiv prin apatia imaginației sale și fără ca nimeni să se ocupe de dezvoltarea sa intelectuală, mereu rob și oprimat, nu se putea hrăni decât din ideile servile ce au generat tot atâtea imagini exagerate și ridicele care, transmise din generație în generație, au devenit în cele din urmă legendele antichității.

Acum, că am explicat acest lucru, să încercăm să punem în legătură cu acest subiect sinonimia care există între „jidov” și „uriaș”.

Cu toate că mai mulți dintre scriitorii de la noi au derivat acest cuvânt din pelasguloπος, ούπος, ούπιος (care vede de departe) și credeau prin asta că ar fi un cuvânt ce ar îmbogăți atât de săracul dialect dacic încă necunoscut, eu cred că „uriaș” (fr. „ouriach”) provine din limba hună / avară / ungară („oriaș”), cuvânt ce a fost lăsat de aceștia din urmă în timpul invaziei lor în Dacia. Iar în această privință dl. Alfred Maury vine să-mi aducă autoritarul său concurs. Iată ce spune el: „În Europa, amintirea popoarelor barbare, ale căror horde au înspăimântat Imperiul Roman, amestecându-se cu tradiția gigantilor, a transformat în acest fel pe huni și pe avari în uriași; iar numele acestor popoare au sfârșit prin a căpăta această accepțiune specială în poveștile țărănilor”. Astfel, deci, dacă nu mă înșel, problema este rezolvată; hunii și avarii sunt uriașii, iar țărani i-au individualizat dându-le numele de „jidov” sau de „uriaș”, fiind convingși că hunii și avarii au fost creatorii fortificațiilor grandioase, corespunzând înălțimii pe care bănuiau că a avut-o statura lor, așa cum jidovii sau evreii construiseră în Egipt, la Pithom și Rahamses.

Acum, că am stabilit multitudinea de sensuri pe care le implică cuvântul Jidov sau mai degrabă Jidova, la feminin, pentru că în cazul nostru acest nume alegoric a fost dat unei fortificații, precum și cuvântul Uriașa, ne vom preocupa să descifrăm care ar fi putut să fie numele său adevărat. Sper că poziția ei topografică ne va furniza soluția acestei probleme.

Poziția topografică

Această fortificație se află în comuna Grădiștea, proprietate a Statului, și nu departe de satul Apa Sarată, în plaiul Nucșoara din județul Muscel.

Șoseaua națională Pitești – Câmpulung trece pe lângă ea, la o distanță de 85 m, aproape paralel cu zidul din fața sa.

§ IV

EXPLORAȚIUNELE MELE ARHEOLOGICE ÎN CETĂȚILE JIDAVA, JIDOVA, JIDOVİ, JIDIOARA, ZIDINA, MĂGURA, CETATEA STEPENIUM, URİAȘA, GRĂDIȘTEA, GORGAN, CETATEA ȘI MĂNĂȘTIREA LUI NEGRU VODĂ DE LA 1867 ȘI PÂNĂ AZI. BUCUREȘTI, 1 OCTOMBRIE 1890 /124/

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 17 file legate, numerotate de la 124 la 140, scrise numai r. Fila 124 conține titlul însoțit de semnătura autorului; în colțul din dreapta-sus, o însemnare pe șase rânduri, scrisă de altă mână: „Expedită / Preotul Constantin Popescu / Hoisești Jud. Neamțu / C. Moisil, București / Str. Popa Soare / sau Acad. Română”. Textul propriu-zis începe la f. 125 și continuă până la f. 140. Numeroase ștersături și adăugiri, pasaje de text intercalate. Probabil ciorna pentru un text ce urma să fie înaintat la tipar.

Nu este un studiu mai important și de mare interes emulativ etnic pentru noi, românii, ca acela <realizat> prin investigațiuni și explorațiuni arheologice relative la deslușirea și tâlmăcirea numeroaselor numiri purtate de măguri, piscuri, cetăți etc. pe care tradițiunea le-a păstrat în decursul veacurilor, după împrejurări și condițiuni ale neamurilor care s-au succedat în stăpânirea lor.

Sunt câțiva scriitori străini pe cari îi voi semnala aici și cari neavând vreun studiu serios asupra materiei, fără un studiu explorativ și intuitiv la fața locului, s-au indus în eroare pe ei și pe cititorii lor.

Spre deslușirea și priceperea Dv. voi avea onoarea a vă da cuvenitele explicațiuni ale acestor numiri ce le poartă de la originea lor, mai cu osebire locurile întărite natural, natural și artificial și complet artificial după timpi și epoci răspândite în mai multe localități din țara noastră, pe movile și măguri, pe piscuri, prin văi, dealuri și lunci. Azi însă vă voi comunica numai una din

explorațiile mele, numai pe aceea foarte importantă de la Jidava, Jidova, Cetatea Stepenium, Urișa, Grădiștea, Cetatea și Mănăstirea lui Negru Vodă de lângă Câmpulung. /125/

Această cetate patrulaterală, având pe fiecare latură câte o poartă mare, după cum sunt construite castelele romane cu cele patru porți: *decumana, praetoria, principalis dextra, principalis sinistra*, se află în comuna Grădiștea, proprietatea statului, la 1 km de Apa Sărată, în plasa Nucșoara, jud. Muscel. Ea este așezată la N-E de orașul Câmpulung^I, la 6 km depărtare, între șoseaua națională Pitești – Câmpulung la 85 m și Râul Târgului la 120 m.

Acest castru este cunoscut în localitate sub numirea de Jidova, Jidava, Cetatea Stepenium^{II}, Urișa, Grădiștea, Cetatea și Mănăstirea lui Negru Vodă.

Diferitele numiri ale acestui castru ce a servit fără îndoială la apărarea străvechilor noștri în contra invaziilor hoardelor barbare sunt cunoscute din tată în fiu de țăranii din partea locului, din epocile cele mai depărtate.

Numirile de Jidova, Jidava, Cetatea Stepenium, Urișa se găsesc în mai multe localități de aici și din Transilvania. /126/

Astfel, în județul Teleorman, se află în comuna Țigănești-Calonfirești, Măgura Jidanilor, Jidovilor, Urișilor, Tătarilor și a Calonfirescului^{III}.

În județul Romanați se găsește o măgură cu numirea de Jidov și Jidovu.

În județul Vlașca este o vale numită a Jidovului.

În județul Argeș există o măgură numită Jidava sau Jidova.

În Transilvania se află un sat purtând numirea de Jidovin sau Roman Bocsan, care, după d'Anville, ar fi Bersioara, după Mannert Carasioara și după alții Bersovia, situată între Centum Putea și Azizis sau Aizzis după Harta lui Peutinger^{IV}.

Tot în Transilvania, se mai află pe malul drept al râului Temeș în apropiere de Lugos, un camp întărit numit în ungurește Jidovar, pa care țăranii aborigeni de acolo îl numesc Jidioara^V.

Pentru a mai veni în ajutorul tezei ce voesc a susține privitor la numirile de Jidava, Jidova, Urișa etc. adaug că la țăranii noștri pe cari /127/ trebuie să-i considerăm ca adevărați

trebuie să te considerăm ca aderărate, ⁹
ai ^{trăituri} ~~amarii~~ ^{desigur și} ~~noștri~~, Cuventul "Iidov", exprimându-
la fizic ideea de înalt, forte, robust și la
morală aceea de: viteaz, inteligent, credinc
de fapt mari. Astfel că omul de statură
înaltă, robust și forte va fi pentru ei
un Iidov și îl vor denumi astfel.

Tot ci intrebuinta acest cuvint pentru
a suprima mirarea, vezi chiar teama
daca nu presilani mitata lor: "A. L. G. G.
de om."

Vorbiți-le de Câmpiile întărite, unde
exploratile au descoperit și au pus la
lumină renașterile epocelor cele mai
departate ale istoriei noastre, pomenindu-
atunci de Daci și veți constata că ei
nu îi cunosc, însă vorbiți-le de
gizolovi și veți convinge că ei confundă
pe acestia cu Daci.

In cercetarea etimologică a acestui cuvânt
recurg și la limba Sanscrită, precum și la
cativa scriitori ^{cu vârstă} ~~stăruinți~~ ^{stăruinți}, cari aflându-
se împreună și cu C. Briceșcu la acest cuvânt este
semnificativ, afirmându-se cronată, care în-
C. Briceșcu. Historia Campulungului.

înalță, robust și forte va fi pentru ei un jidov și-l vor denumi astfel^{VI}.

Tot ei întrebuințează acest cuvânt pentru a exprima mirarea, vezi chiar teama dacă nu pusilanimitatea lor: „*Ce jidov de om!*”.

Vorbiți-le de câmpiile întărite, unde explorațiile au dezvelit și au pus la lumină rămășițele epocilor cele mai depărtate ale istoriei noastre, pomeniți-le atunci de daci și veți constata că ei nu-i cunosc; însă vorbiți-le de jidovi și vă veți convinge că ei confundă pe aceștia cu dacii.

În cercetarea etimologică a acestui cuvânt recurg și la limba sanscrită, precum și câțiva scriitori cu vază străini, cari afirmă împreună și cu C. Aricescu^{I VII} că acest cuvânt este semitic, afirmațiune eronată care mă / 128 / îndrituiește și mai mult să susțin teza mea, că acest cuvânt este, din contra, arian și că el ne va oferi un puternic concurs pentru limpezirea acestei afirmații de domen parazită, precum se întrezărește.

Într-adevăr, dacă luăm ca bază limba sanscrită, care avea să fie limba mamă a dacilor, cari, înainte de emigrarea lor în Europa, ocupau partea Mării Caspice și așa făceau parte din familia ariană. Nu mai vorbesc de autorii slavi, ca Kubalsky în Rusia^{VIII}, Lèger^{IX} în Franța și alți slaviști, care făceau să derive din limba paleoslavică, ba Kubalsky mergea până la absurd, susținând că cuvântul nostru *țară* (*Tèrra*) provine din cuvântul lor „Tara”.

Servindu-ne de limba sanscrită, și trebuie să ne servim de ea, căci ea este matca limbii europene, pentru a găsi sensul cuvintelor Jidova, jidov etc., aflăm că ele sunt ca de rădăcina „Ji” (a învinge, a poseda) și „dava”, numele poporului „dav”, derivând din dak (a se pronunța davk)², cuvânt <ce>, după Berghmann^X, s-a contractat mai târziu în acela de daki³ și în latinește daci. / 129/

Iată ce ne mai spune profesorul Berghman⁴: că „strămoșii dakilor erau davii și că la originea lor erau așezați în vecinătatea fraților lor massageți, lângă Marea Caspică. Davii au trecut din

---

¹ C. Aricescu, *Istoria Câmpulungului*.

² § opp.

³ Fr. G. Berghman, *Les Gètes*, 1859, Strasbourg, pag. 24 și 41.

⁴ Fr. G. Berghman, *Les Gètes*, 1859, Strasbourg, pag. 41.

Asia în Europa cu rudele lor, geții; ba au trecut chiar înaintea acestora, căci ajunși în Tracia, s-au instalat acolo la vestul geților, precum în vechime dakii în Asia erau stabiliți la sud-ostul massageților”.

Rezultă, din toate câte enunțai, că: Jidava, Jidova, jidov etc. semnifică „Cetatea dăvilor sau dakilor învingători, dominatori”.

Pe lângă acestea mai sunt și alte argumente cari întăresc această aserțiune.

În Harta lui Peutinger și în itinerariul lui Antonin, sunt în Dacia mai multe oppide (cetăți) cari poartă numirile de Acidava, Buridava, Capidva, Marcidava, Pelendava, Smerodava etc.

Dacă despărțim rădăcina „Ji” din cuvintele Jidava sau Jidova, găsim că terminațiunea dava și dova corespunde cu aceea / 130 / a cuvintelor Acidava și Pelendava, că dava și prin corupțiune dova exprimă aceeași idee.

În afară de acest cuvânt de origine sanscrită, mai există în limba noastră, în tradiție, un cuvânt similar, de înrudire fonologică: jidoavă, jidoavcă – numirea feminină a semiticului jidov.

Această asemănare, se vede, a înșelat tenacitatea câtorva scriitori străini care, sprijiniți pe această descoperire fantezistă, au estropiat derivațiunea numirii unor târgulețe românești ca Tălmaciul din Talmud⁵ și Agiud din Judaeos. Astfel că ei au insinuat că ar exista pâlcuri de jidani^{XI} autohtoni în Transilvania românească, țară formată și locuită de un popor monoetnic și monolingvistic de origine daco-romană.

Spre pildă, dnul Vaillant^{XII}, în scrierea sa *Histoire de la Roumanie*⁶, susține la 1844 ca fiind sătulețul rural Agiud ci nu Adjud, dar îi place a-l scrie în harta Daciei cu etimologia /131/ latină ad-Judaeos⁷ și fără altă explicație pentru susținerea tezei sale semitizante decât părerea sa fantastică.

---

⁵ Bodgan-Petriceicu Hajdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868.

⁶ J. H. Vaillant, *Histoire de la Roumanie*, 1844 – vezi harta Daciei.

⁷ Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic al României*, 1872, pag. 3 – „Agiud este târg în plasa Răcăciuni, jud. Putna, întemeiat la 1794 de

Asemenea și profesorul Bluntschli^{xiii} din Heidelberg⁸, în scrierea sa „L'Etat Roumain et la situation juridique des Juifs en Roumanie”, născocoște pentru tratatul de la Berlin că „din timpul domniei împăraților romani, precum au fost în Dacia daci-creștini, au fost și daci-israeliți și că aceștia formează sâmburele populației evreice de azi în România”.

Or, se știe că istoria nu poate trăi decât din adevăruri. Dar îndată ce adevărul este alterat, se alterează și miezul ei, când, atunci, cade în putregai.

Așadar, cuvintele compuse Ji-dava, Ji-dova, Ji-dov, de formațiune ariană, n-au același sens înțeles al cuvântului compact semitic jidov.

Mai adaug că în explorațiunile mele arheologice / 132 / am descoperit o coincidență izbitoare între sensul intim al cuvântului arian „Ji” și acela de balaur (dragon, drapelul dac⁹), așa de pildă Măgura Balaurului în Vlașca se mai numește și Măgura Jidovilor, Uriașilor, Tătarilor etc.

În afară de aceste explicațiuni, vin încă în sprijinul tezei mele și explorațiunile ce am executat în diferite locuri purtând numirile ariene, am descoperit, pe lângă alte epoci antice, pe cea pre-istorică, în stratul cel mai de jos al săpăturii.

Această epocă este aproape similară cu cea din măgurile Jidava Calonfirescu – Pădureți^{xiv}, Zâmbreasca din Teleorman^{xv}, Cucuteni și Băiceni din Iași^{xvi}. Între obiectele cele mai interesante și care ne pot da mai cu osebire deslușiri serioase, sunt idolașii de lut ars tatoviți sau nu <Pl. 5/2>, care cu puține diferențe se aseamănă cu cei descoperiți de Schliman^{xvii} la Tirint, Micena și Ilios <Pl. 5/3>.

D. Baleș pe moșia sa, cu locuitorii strămutați de la Agiudul vechi și nou”.

⁸ „Fără îndoială, susține Bluntschli, că un număr mare de familii israelite au venit în provincia Dacia încă sub domnia vechilor împărați romani. Aceste familii vechi israelite s-au conservat aci și sunt chiar cel puțin tot atât vechi pământene ca și națiunea română în mijlocul căreia trăiau. Ele formează și sâmburele <populației> evreiești de azi în România”.

⁹ După Coloana Traiană, balaurul era drapelul dacilor.

Acești idolași cu văcuțele din lut / 133 / sunt atribuite zeiței Hera, Io sau Isis și reprezintă cultul isiac. Am mai găsit asemenea idoli și văcuțe în Muzeul de Antichități de la Luvru din Paris, în British-Muzeum din London și în muzeele din Atena și Budapesta^{xviii}.

Pot afirma cu siguranță că acești idolași n-au nicio asemănare cu idolașii asemenea de lut netatoviți, descoperiți de doctorul Schwarz^{xix} în mormintele de la Ierusalim și expuși la Expoziția Universală din Budapesta de la 1885^{xx}.

Acești idolași posedă pe purtutul lor și inscripțiuni hebraice sinaitice.

În Jidavele sau Jidovele etc., am găsit olărie primitivă, adică din epocile preistorice, nucleii de silex, pietre de praștie, rotunde de lut ars, greutateți, instrumente de os, de coarne de cerb, de piatră, de aramă nativă, de bronz, javeline, săgeți, cuie de fier, chei de fier și de bronz, monede dacice și romane, dar n-am găsit nici vase cu inscripțiuni hebraice ca dnul Schwarz la Ierusalim, nici vreo / 134 / monedă hebraică ca un Moise Cornifex sau vreun Macabeu, precum a avut norocul să găsească dnul Bogdan Petriceicu Hâjdeu în nordul districtului Hotinului din Basarabia, probabil pierdută de vreun colecționar de numismatică.

Așa că, cel puțin în cele 84 explorațiuni executate de mine în diferite localități din țară de la 1867 până mai ieri, n-am putut descoperi nici instrumentele casnice, nici armele, nici rămășițele alimentare, nici ceramica cu caractere grafice vechi sinaitice, nici craniul dolicocefal al vreunui dac-israelit, ca în necropola din Cetatea Severinului, unde săpăturile din portul Severinului mi-au pus la lumină 37 de craniuri, toate brahicefale, ca ginta jidavă, dacă și daco-romană^{xxi}.

Aceste explicațiuni terminate^{xxii}, iată cum clasific numirile pe care tradițiunea locală și istoria le-au păstrat pentru Cetatea Jidava sau Jidova etc., de lângă Câmpulung:

1. Prima staționare în această cetate a fost a dacilor și construită de ei sub numirea de Jidava și Jidova^{xxiii}. / 135 /

2. A doua a fost ocupată de romani și de daci supuși romanilor din timpul lui Traian, când probabil s-au reconstituit zidurile acestei cetăți după sistemul castrelor romane.

Am găsit aici între multele cărămizi de factură romană și dacă, lungi de 0,42 și late de 0,28 și groase de 0,06 m, altele de diferite dimensiuni, pe care le voi da explicațiunea într-un studiu al meu și două din ele, una întreagă și alta pe jumătate, cu inscripțiuni cu caractere grafice scrise cu un zgâriș înaintea de arderea lor.

Pe cea întreagă stă scris nume probabil dace cu terminațiune latinizată: Georgius, M. S. A., Cinedus, Canididus, Istrin^{xxiv} <Pl. 16/2>. Pe cealaltă jumătate stă scris A și abreviațiunile cuvintelor romane XIII, XVIII, AV și VIC^{xxv} <Pl. 16/1>, care înseamnă că a XIII-a legiune Gemina Victrix Moesica și a XVIII-a legiune Augusta^{xxvi} au staționat aici^{xxvii}, au lucrat / 136 / împreună cu dacii la manufacturarea cărămidei și țiglăriei trebuincioase la construcțiunile acestei cetăți.

Trebuie să luăm în considerațiune că romanii întrebuintau popoarele învinse la fabricațiunea materialelor pentru construcțiuni; de-aici reiese foarte clar că pentru controlul fabricării cărămidei, legionarii aplicau pe ea sigiliul legiunii sau pe acela al cohortelor, la cărămizile făcute de cohorte, pe timp ce acelea fabricate de cei învinși purtau urmele diferitelor semne digitale de control aplicate pe cărămida proaspătă.

Asemenea cărămizi cu atari semne se găsesc în toată România, în Transilvania, Bucovina, Bulgaria, Serbia și pretutindeni pe acolo unde romanii au stăpânit și au lăsat urme ale instalațiilor similare în clădiri și altele și ale cărora tradițiune nediscutată și ruine autentice le-am cercetat cu de-amănuntul.

3. În a treia oară, cred că această cetate a putut să fie ocupată de huni și avari^{xxviii} sub denumirea de Uriașă. În limba hunică, „oriaș” / 137 / înseamnă om de statură foarte înaltă, un giganta, un briavu¹⁰.

Asupra acestui cuvânt dnul Alfred Maury^{11 xxix} ne spune că: „amintirea popoarelor barbare, ale cărora hoarde speriau Imperiul Roman, amestecându-i în tradițiunea uriașilor, hunii și

---

¹⁰ Dnul Cesar Bolliac credea că cuvântul să fie unul din cuvintele dace ce au rămas în limba noastră, de trebuie să credem că limba dacă a fost pelasgă; căci uriaș se vede a deriva din ωρος, ούρος, ούριος.

¹¹ Alfred Maury, *Le mot géant dans le complément d'Encyclopedie*, colonne 394, tom IV.

avarii fură transformați în uriași și numele acestor popoare luară în basmele țăranilor această accepție cu totul”.

Precum se constată din cele descoperite în această cetate prin explorațiunile mele de la 7 sept. până la 18 oct. 1876, din indicațiunile și lămuririle ce am deslușit, se vede că n-a existat nici în epoca preistorică, nici în cea istorică a cetății nici unul din acei ce dnul Bluntschli i-a botezat daci-israeliți.

La congresul etnografic din sept. 1889^{xxx}, unde sunt și eu membru^{xxxi}, am susținut această teză în College de France înaintea unor savanți membri < ai > institutului, / 138 / ca dnii Franck, președintele institutului^{xxxii}, J. Oppert, președintele congresului^{xxxiii}, Masspero^{xxxiv}, Dieulafoy^{xxxv}, Louis Leger slavistul^{xxxvi}, Kubalsky^{xxxvii}, Baisdier, Leon de Rosny, președintele Societății Etnografice din Franța^{xxxviii}, Celestin Lagache^{xxxix}, Marceron^{xl}, Gautier de Clobry, Jaques de Biez, secretarul Ligii Antiisraelite^{xli}, mulți studenți români și mulți membri ai Societății Etnografice din Franța și străinătate, cari au subliniat admiterea tezei mele prin aprobări și felicitățiuni călduroase. De unde trag concluziunea și repet că Jidavele, Jidovele, Jidovii, Zidinele, Zidioarele etc. sunt numiri dacice, ci nu evreiești.

În această cetate, afirmă și tradițiunea, că tătarii năvălind în țară de-au luptat cu oștenii români sub Negru Vodă în timp de noapte. Românii atunci aveau ca lozincă: „Reteveiu de teiu / Miriște de meu”. Tătarii aflând de această lozincă, însă neștiind românește, strigau la rândul lor: „Retevela di tela / Mirișta di mela”. Aceste cuvinte estropiate †.....† / 139 / ostașilor români, pe lângă bărbăția și voinicia lor și mai bine cauza lor și-i alungară din țară.

Să adoptăm această lozincă strămoșească prin care ne-om culege îndemnul, bărbăția și legătura sufletească pentru apărarea intereselor neamului, credinței și patriei.

NOTE:

¹ Castrul nu se află la nord-est de oraș, ci la sud-sud-vest, în cartierul Pescăreasa situat între cartierul Apa Sărată (la nord) și comuna Schitu Golești (la sud).

^{II} Toponim inexistent, neatestat nici în izvoarele antice (cf. D. Tudor, *Știri nouă despre castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar”, 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 3, nota 6).

^{III} Tellul gumelnițean de la Țigănești, jud. Teleorman (Pl. 4), situl în care Butculescu își începe seria de explorări arheologice, în anul 1867.

^{IV} Localitatea bănățeană Berzovia (fost Jidovin), jud. Caraș-Severin, probabil anticul Berzobis. Castru roman de pământ de mari dimensiuni (490 x 410 m).

^V Jdioara (Židovar), sat în com. Criciova, jud. Caraș-Severin. Ruine ale unei cetăți medievale.

^{VI} Pentru o discuție amănunțită despre noțiunile de „jidovi” și „urieși” / „uriași” în tradiția populară, vezi C. Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos*, II, *Terminologie relativă*, Editura Istros, Brăila, 2007, p. 159-163 (cu bibliografia).

^{VII} Constantin D. Aricescu (1823-1886), publicist, istoric și autor liric. A avut diverse funcții administrative și politice: director al Arhivelor Naționale, director al Domeniilor Statului, deputat etc. Originar din Câmpulung, este autorul primei monografii a orașului (*Istoria Kâmpulungului, prima residență a României*, vol. I-II, Imprimeria Ferdinand Om, București, 1855-1856).

^{VIII} Nikolaï Ambroży Kubalski (1794-1873), funcționar public în Polonia, comisar în intendența generală a armatei poloneze. Din 1831 emigrează în Franța, unde elaborează diverse lucrări despre popoarele din estul Europei, dintre care cea mai importantă rămâne *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, magyare et roumaine. Ouvrage accompagné de plusieurs tableaux, d'une carte ethnographique, ainsi que de notes et pièces justificatives*, Paris – Tours, 1852

^{IX} Louis-Paul Marie Léger (1843-1923), primul slavist francez, istoric și lingvist. Traduceri din limbile rusă, sârbă și poloneză. Studii la

Collège de France, unde va fi și profesor de limbă și literatură slavă (între anii 1885 și 1923). Din 1894, membru de onoare străin al Academiei Române (cf. Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar*, ediția a III-a, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 470).

^x Friedrich Wilhelm Bergmann (1812-1887), filolog german. Studii de teologie la Strassburg, apoi de filologie la Göttingen, Berlin și Paris. Din 1838, profesor de literatură străină la Facultatea de Filozofie din Strassburg. Lucrarea acestuia la care face referire Butculescu este *Les Gètes ou la filiation généalogique des Scythes aux Gètes et des Gètes aux Germains aux Scandinaves*, Strassburg, 1859.

^{xi} Sinonim peiorativ pentru „evrei”.

^{xii} Jean Alexandre Vaillant (?-1886), profesor, istoric, lingvist și activist politic francez. Din 1830 se stabilește în București. Între 1831-1834, director al Colegiului Sf. Sava. Francmason, sprijină revoluția de la 1848 din Muntenia. Lucrarea sa principală, la care face referire și Butculescu, a fost *La Roumanie, ou Histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Vallaques et Moldaves, résumés sur le nom de Romans*, Librairie de la Société de Géographie, Paris, 1844. Primește cetățenie română în 1864.

^{xiii} Johann Kaspar Bluntschli (1808-1881), profesor de drept internațional la Universitatea din Heidelberg, autorul lucrării *Der Staat Rumänien und das Rechtsverhältniss der Juden in Rumänien. Ein rechtsguachten von Geheimrath Dr. Bluntschli, Professor an der Universität Heidelberg*, Commision-Verlag von W. & S. Loewenthal, Berlin, 1879, apărut în același an la București, în traducere românească: *Statul Român și situația juridică a evreilor în România. Studiu de consilierul intim dr. Bluntschli, profesor la Universitatea din Heidelberg*, Tipografi Editori Thiel&Weiss, București, 1879.

^{xiv} Tellul eneolitic (cultura Gumelnița) de la Țigănești, jud. Teleorman. Butculescu sapă aici de mai multe ori, în anii 1867-1869 și 1871-1872, situl fiind situat pe proprietatea familiei sale.

^{xv} Zâmbreasca, jud. Teleorman - tell eneolitic (cultura Gumelnița) în care Butculescu face săpături în anii 1870-1871 și 1873.

^{xvi} Stațiunea eponimă a culturii Cucuteni, unde Butculescu, alături de N. Beldiceanu, face săpături în primăvara anului 1885, la scurtă vreme după ce acolo fuseseră descoperite întâmplător primele piese arheologice (decembrie 1873) (cf. P. Panait, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoare arhivistice bucureștene*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, Seria Muzee, 19, 1982, 4, p. 64-70)

^{xvii} Heinrich Schliemann (1822-1890), arheolog german, autodidact. Mare parte din enorma avere pe care o dobândise ca om de afaceri (comerciant, bancher, contractor militar în timpul Războiului Crimeei) o va pune la dispoziția cercetărilor sale arheologice, încercând să demonstreze veridicitatea istorică a poemelor homerice pentru care avea un adevărat cult încă din copilărie. În 1869, primește titlul de doctor la Universitatea din Rostock. Săpături la Hisarlâc (Troia) (patru serii de campanii: 1871-1873, 1878-1879, 1882-1883 și 1888-1890), Micene (1874-1877), Ithaca (1878) și Tirynth (1884).

^{xviii} În perioada în care Butculescu descoperea în siturile sondate figurine zoomorfe eneolitice, această categorie de inventar arheologic era destul de puțin cunoscută în Europa. Concludente în privința parcimoniei „catalogului” siturilor cu astfel de descoperiri sunt și comentariile lui Schliemann făcute în contextul prezentării rezultatelor săpăturilor sale de Troia: „Ce figures d'animaux ne se trouvent que dans la quatrième cité. Un grand nombre de figures semblables, trouvées à Szialom, sont au Musée national de Buda-Pesth (dans la vitrine n^o X, sous les n°s 83-100) ou l'on peut voir aussi celles qui proviennent de Pillin (voyez Joseph Hampel, *Antiquités préhistoriques de la Hongrie*, pl. XIII, n°s 10-15; et *Catalogue de l'Exposition préhistorique des Musées de province*, pp. 118, 119). Les vaches troyennes que nous avons sous les yeux correspondent très bien à celles que j'ai trouvées en si grande abondance à Mycènes (voyez *Mycènes*, p. 142, n°s 114-119), à la différence que les vaches mycéniennes sont parfaitement cuites et décorées de peinture. Je puis

ajouter qu'il y a au British Museum une vache de terre cuite trouvée dans une tombe à Ialysos (île de Rhodes)." (H. Schliemann, *Illios. Ville et pays des Troyens. Résultat des fouilles sur l'emplacement de Troie et des explorations faites en Troade de 1871 à 1882*, Librairie Firmin-Didot et Cie, Paris, 1885, p. 722, fig. 103-107).

^{XIX} Probabil că Butculescu se referă la rabinul Joseph Schwarz (1804-1865), autor al lucrării *Descriptive Geography and Brief Historical Sketch of Palestine*, Philadelphia, 1850. Născut în Bavaria și absolvent al Seminarului Regal din Colberg, el va studia apoi istoria și geografia Palestinei la Universitatea din Würzburg. Din 1833, se stabilește în Ierusalim, dedicându-se călătoriilor de documentare și explorărilor în ținuturile Palestinei. Pentru ediția în limba germană a cărții sale (*Das Heilige Land*, Frankfurt am Main, 1852), a fost decorat de împăratul Austriei.

^{XX} În 1885, Budapesta nu a fost gazda unei expoziții universale (care în acel an se va desfășura la Anvers), ci a Expoziției Naționale de Industrie și Comerț. O altă mare expoziție desfășurată la Budapesta la finalul sec. al XIX-lea, a fost cea din 1896 – Expoziția Mileniului, însă nici aceasta nu a avut un caracter de expoziție universală. Nu este exclus ca Butculescu să se refere de fapt la Expoziția Maghiară a Industriilor Casnice Feminine („Országos Magyar Nőiparkállitás”), care s-a ținut în 1881, de asemenea, la Budapesta.

^{XXI} Referire la săpăturile de salvare pe care le-a făcut la Severin, în anul 1883, din însărcinarea Comitetului Arheologic. Cele 38 morminte de înhumăție descoperite atunci sunt toate romane (cf. D. Tudor, *Obiecte de metal din Drobeta descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) și Gr. G. Tocilescu (1896-1899)*, în „Drobeta”, 2, 1976, p. 117 și urm., pl. 1-3).

^{XXII} Dincolo de orientările categoric antisemite ale lui Butculescu, fondator al Alianței Anti-Israelite Universale, întemeiată la București, la 28 august 1886 (*Câteva fapte din viața lui Dimitrie C. Butculescu*, București, 1895, p. 84), aserțiunile sale trebuie privite în contextul „chestiunii evreiești”, problemă generată de prevederile tratatului de la Berlin (1878) și care a agitat puternic viața politică din tânăra

România independentă. Pentru modul cum intelectualitatea românească a perceput această „chestiune în care toți reprezentanții națiunii să se întoarcă prin înfrățire, dinaintea unui așa mare pericol național și economic” (Odobescu), ilustrative sunt, de exemplu, articolele din presa vremii, din 1879, precum seria „Împământenirea israeliților” semnată de A. Odobescu, în „Românul” (vezi A. I. Odobescu, *Scriseri literare și istorice*, III, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1887, p. 466-488), ori cele ale lui Mihai Eminescu, în „Timpul” (vezi M. Eminescu, *Opere*, X, Editura Academiei, București, 1989, p. 291-292). Nu trebuie să uităm nici atitudinea antisemită a lui Cezar Bolliac, „magistrul” lui Butculescu în domeniul arheologiei, manifestată constant și virulent încă din 1866 într-o serie de articole din gazeta sa, „Trompeta Carpaților” (anul IV, 1866, nr. 426/7 iunie; nr. 427/14 iunie; nr. 433/5 iulie; nr. 434/8 iulie; nr. 435/11 iulie).

XXIII Aici Butculescu împărtășește teoria lansată în 1855 de Constantin D. Aricescu, în a sa *Istorie a Câmpulungului* (vezi supra, § I, p. 47, nota I). Cercetarea arheologică modernă a castrului infirmă însă această ipoteză. Stratigrafic, sub nivelul roman nu a fost reperat vreun alt nivel, corespunzător Latène-ului getic (cf. C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis”, 7, 1995, p. 22-23, fig. 1-3). Monedele getice de tip „imitații Filip II” din colecția Butculescu cu indicația provenienței „Jidova-Muscel” (C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Biblioteca de arheologie 19, Editura Academiei, București, 1973, p. 435, nr. catalog 34) vor fi avut alt loc de descoperire. În manuscrisele sale, Butculescu nu amintește nimic despre descoperirea altor monede în săpăturile din castru, în afara celor două piese de la Geta și Gordian (vezi supra, § I, p. 44). Eventuale probleme ar putea să ridice o fibulă de bronz de schemă Latène târzie, descoperită în timpul săpăturilor mai recente din castru, păstrată în colecția Muzeului Județean Argeș (inedită). Este adevărat, totodată, că orizontul getic nu lipsește cu desăvârșire din arealul Câmpulungului, o locuire din perioada târzie a celei de-a doua epoci a fierului fiind reperată și parțial cercetată în extremitatea sud-vestică a orașului, în zona Bisericii Sf. Gheorghe (Olari) (vezi Fl. Mârțu, *Prezențe dacice și elenistice în vatra Câmpulungului*, în „Tribuna

școlii argeșene”, III, 1971, p. 42-44; Idem, *O monedă autonomă odessitană la Câmpulung-Muscel și implicațiile ei economice și culturale*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, 127, 1981, p. 81-88; D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 106)

XXIV *Inscripțiile Daciei Romane*, II, *Oltenia și Muntenia*, ediție îngrijită de G. Florescu și C. C. Petolescu, Editura Academiei, București, 1977, p. 238, nr. catalog 611.

XXV *Ibidem*, p. 239, nr. catalog 615.

XXVI Butculescu face aici o confuzie, Legiunea XVIII fiind una din cele trei legiuni zdrobite de cheruscii lui Arminius, în anul 9 AD, în Pădurea Teutoburgică. După dezastru, romanii nu mai atribuie numărul de ordine XVIII unei alte legiuni. Legiunea la care Butculescu a intenționat să facă referire este probabil VIII Augusta.

XXVII Singura trupă militară atestată până în prezent la Câmpulung-„Jidova” (printr-un graffiti descoperit în campania arheologică din anul 1993) este Cohorta I Flavia Commagenorum (vezi C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, Editura Ars Docendi, București, 2002, p. 96; Idem, *Inscripții latine din Dacia*, Editura Academiei, București, 2005, p. 96-97, nr. catalog 164)

XXVIII Supoziția lui Butculescu nu se confirmă arheologic.

XXIX Louis Ferdinand Alfred Maury (1817-1892), savant francez (vezi supra, § III, p. 72, nota X).

XXX În toamna anului 1889, la Paris se desfășoară succesiv două congrese internaționale de etnografie: Congresul Societăților Etnografice Universale, în luna septembrie, și Al Doilea Congres Internațional al Științelor Etnografice, în luna octombrie. Cum Butculescu menționează clar că și-a prezentat comunicarea în luna septembrie, înseamnă că participarea lui activă s-a manifestat în cadrul Congresului Societăților Etnografice Universale (vezi și A. Păunescu,

Contribuția lui Dimitrie C. Butculescu în domeniul arheologiei, la www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/3D.C.Butculescu).

xxxI La data desfășurării congresului (1889), Butculescu era membru al Societății Etnografice Universale (din 1882) și al Alianței Științifice Universale, iar începând cu anul următor (1890) devine oficial și membru al Societății de Etnografie din Paris.

xxxII Butculescu se referă probabil la Adolphe Franck (1809-1893), filozof francez, însă acesta nu a fost niciodată director la Institut de France (în 1889, anul desfășurării congresului, președintele Institutului era Edmond Becquerel, iar secretarul general al l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres era Henri Wallon). Franck urmează cursurile școlii rabinice de la Alaincourt, apoi colegiul din Nancy și Universitatea din Toulouse. La numai 36 de ani, este ales membru al Acadmiei de Științe Morale și Politice. Inaugurează la Sorbona, în 1840, un curs de filozofie socială. Între 1849 și 1852 este profesor suplinitor de filozofie greacă și latină la Collège de France, iar între 1854 și 1881 este profesor titular cu un curs de drept. Din 1882, membru al Societății de Studii Evreiești (președinte în 1888). Din vasta sa operă se remarcă un impresionant *Dictionnaire des sciences philosophiques par une Société de professeurs et de savants, sous la direction de M. Ad. Franck, de l'Institut*, 6 vol., Paris, 1844-1852.

xxxIII Jules Oppert (1825-1905), arheolog filolog și orientalist german, stabilit din 1847 în Franța. Primește cetățenie franceză în 1854. Studii de drept la Hamburg și la Heidelberg și de orientalică la Bonn, Berlin și Kiel. Din 1857, profesor de sanscrită și filologie comparată la școala de lingvistică de pe lângă Biblioteca Națională. Din 1874, profesor de filologie și arheologie asiriană la Collège de France. Din 1881, membru al l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, devenind în 1890 vicepreședintele, iar în 1891 președintele acesteia. Din 1876, membru, apoi vicepreședinte al Comitetului Central al Alianței Israelite Universale, iar din 1904, Președinte al Societății de Studii Evreiești. Unul dintre fondatorii asiologiei. Studii importante asupra arheologiei Orientului antic, asupra Asiriei și a cuneiformelor.

În perioada 1851-1854 participă la o misiune arheologică franceză în Mesopotamia, descoperind anticul Babylon.

xxxiv Gaston Camille Charles Maspero (1846-1916), egiptolog francez. În 1869 devine profesor de limbă și arheologie egipteană la École Pratique des Hautes Études, iar din 1874 predă la Collège de France. În 1880, conduce o misiune arheologică franceză în Egipt, ce va pune bazele viitorului Institut Francez de Arheologie Orientală. Ca director al Serviciului de Antichități Egiptene, în 1881 face săpături la Gizeh și reușește să introducă o serie de legi în sprijinul protejării monumentelor și siturilor arheologice. Lucrarea sa principală rămâne *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique*, 3 vol., Paris, 1895-1897.

xxxv Marcel-Auguste Dieulafoy (1844-1920), arheolog francez, autodidact. În perioada 1885-1886 face săpături în Iran, la Susa, obiectivul său fiind palatul (*Apadana*) lui Artaxerxes II, identificat și sondat în 1851 de William Kennett Loftus. Friza Arcașilor („Nemuritorii”) și Friza Leilor păstrate la Luvru provin din săpăturile lui Dieulafoy. Lucrarea sa de referință este *L'art antique de la Perse. Achéménides, Parthes, Sassanides*, 5 vol., Librairie Centrale d'Architecture - Imprimeries Réunies, Paris, 1884-1889. Din 1895, membru în l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.

xxxvi Vezi supra, p. 88, nota IX.

xxxvii N.-A. Kubalski, polonez (și nu rus, cum menționează anterior Butculescu) emigrat în 1831 în Franța, a murit la Paris în anul 1873 (vezi supra, p. 88, nota VIII), așadar nu avea cum să se numere printre participanții la congresul din 1889.

xxxviii Léon Louis Lucien Prunol de Rosny (1837-1914), orientalist și etnograf francez. Fondator al Societății Etnografice de la Paris, în 1859 și al Alianței Științifice Universale, în 1877 (vezi și infra, § VI, p. 100-101, nota I).

XXXIX Célestin-Dieudonné Lagache (1809-?), stenograf francez. Din 1874, director onorific al serviciului stenografic al Senatului Franței. Senator de l'Oise, între 1879 și 1888.

XL Désiré Jean Baptiste Marceron (1823- ?), secretar general al Alianței Stiințifice Universale, cu preocupări legate în special de antropologia și etnografia Extremului Orient, autor al unei bibliografii a taoismului, studii despre legile și cutumele din Cambodgia etc.

XLI Jacques de Biez (1852-1915), ziarist (secretar de redacție al gazetei „La République française”), istoric și critic de artă francez. Antisemit republican, fondează la Paris, împreună cu Edouard Drumont o „Ligă antisemită națională a Franței”, devenind vicepreședintele acesteia.

§ V

< CERCETĂRILE DE LA BĂRĂȚIA DIN CÂMPULUNG >^I

Două desene în creion realizate de D. Butculescu.

<Piatra de mormânt a comitelui Laurencius de Longo Campo (Pl. 12/1)>^{II}.

<Inscripția de pe clopotul din 1525 al Bisericii Sf. Iacob cel Mare (Pl. 12/2)>^{III}.

NOTE:

^I Butculescu a vizitat Bărăția, stăruind asupra monumentului, probabil în toamna anului 1876, în perioada când s-a aflat la Câmpulung pentru cercetarea arheologică a castrului de piatră de la „Jidova”.

^{II} Vedere frontală. Dimensiunile pietrei, în desen, sunt de 20,1 cm x 11,3 cm. Comparând cu dimensiunile reale ale pietrei (2,10 m x 1,6 m), putem aprecia că desenul a fost întocmit la scara de 1/10, latura mică a pietrei fiind ușor supradimensionată. Inscripția incomplet redată: „HIC SEPULTUS EST COMES LAURENCIUS DE LONGO CAMPO PIE MEMO[RIE +ANNO DOMINI M]CCC + ” (cf. D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros”, XIII, 2006, p. 207-213). În problematica acestei lespezi tombale, fundamental rămâne studiul lui E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormânt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, IV, 1957, 1-2, p. 109-129.

^{III} Inscriptia de pe acest clopot (astăzi dispărut) al bisericii catolice din Câmpulung este redată detaliat de Butculescu: „S[ANCT]E IACOBE ET ANNA SINT NOBIS GRATA HAC MUNERA. FRANC[ISCI] O[B]S[E]R[VANTIA] / A[NNO] D[OMINI] 1525” (cf. P. Chihaia, *Monuments gothiques dans les anciennes residences de Valachie*, în „Revue roumaine d’histoire de l’art”, II, 1965, p. 79, nota 26, fig. 6).

§ VI

D-L DE ROSNY^I ȘI STUDIILE SALE ETNOGRAFICE ÎN ROMÂNIA. CU OBSERVAȚIUNILE ȘI STUDIILE FĂCUTE ÎN LOCALITĂȚILE VIZITATE ÎN 1882 (sic!)^{II}.

Articol publicat în „România literară și științifică”, anul I, nr. 4, duminică 19 martie 1885, p. 3.

Se știe că marea asociațiune a oamenilor de științe cunoscută sub numele de Instituțiunea Etnografică numără azi mai bine de 250 delegațiuni, un fel de consulat științifice din cele două lumi.

Noi delegațiuni s-au organizat acum la Hodeidach (Arabia) și la Port-au-Prince în Haiti, la Port of Spain, una din insulele Trinității și în mai multe insule depărtate ale Oceaniei, mai cu seamă la Tutuva, la Tidji (sic!)^{III}, la Hobarttown, în Tasmania etc.

Delegațiunea generală a Germaniei s-a stabilit la Berlin, într-un bogat hotel, unde sunt primiți la sosirea lor, membrii asociațiunii.

După Franța, care ocupă primul rang, România ocupă al doilea rang prin numărul membrilor care figurează în această instituțiune.

D. Léon de Rosny, președintele acestei instituțiuni, a vizitat țara noastră împreună cu D. Sesouef (sic!)^{IV}, membru al Consiliului Central.

D. Pantazi Ghica, deputat și membru al acestei instituțiuni, a însoțit pe acei domni în excursiunile lor din nordul țării, vizitând orașele principale, stabilimentele publice, monastirile, bisericile, studiind cu cel mai viu interes tipurile, moravurile și tot ceea ce atinge de aproape știința etnografică.

Cu ajutorul fotografiei, d. de Rosny a luat diferite poze și vederi care vor fi descrise în cartea sa, unde va trata despre etnografia țării noastre^V.

Întors în București, d. de Rosny nu putea părăsi țara fără a studia vechile monumente din Argeș și Muscel, leagănul românismului. D. Ureche, atunci ministru^{VI}, singurul delegat al Instituțiunii etnografice în țara noastră, îi propuse să le viziteze și să le studieze din punctul de vedere al științei etnografice.

Pentru a da mai multă atracțiune acestei propuneri, ministrul a binevoit să însoțească pe d. de Rosny și m-a invitat și pe mine la această excursiune pe care o făcusem deja în 1876, pe timpul explorațiunilor mele arheologice din districtul Muscel.

Ca tovarăș de călătorie, îmi voi da toate silințele să descriu cu exactitate ceea ce d. de Rosny a văzut, a observat și a descris în parcursul nostru prin aceste două județe, mai adăugând și dragostea ce acest savant poartă intereselor românești.

Înainte de a intra în amănuntele excursiunii noastre, voi expune în câteva trăsături persoana morală și intelectuală a d-lui de Rosny.

Exteriorul simpatic și foarte atrăgător, riposta sa vioaie și chibzuită, vorbirea sa plină și inteligentă, inima sa vibrând la tot ce atinge dreptul omului, iată, dacă nu mă înșel, portretul președintelui Institutului etnografic^{VII}.

În numărul viitor vom vorbi de prima excursiune făcută în județele Argeș și Muscel^{VIII}.

NOTE:

^I Léon Louis Lucien Prunol de Rosny (1837-1914), orientalist și etnograf francez. Studii la École Impériale et Spéciale des Langues Orientales, specializându-se în limba chineză. Studii autodidacte de limbă japoneză. Membru în numeroase societăți savante ale vremii. În 1858 fondează la Paris Societatea de Etnografie (ulterior Institutul Etnografic Francez), devenind secretarul acesteia. Membru fondator al Societății Americane din Franța (1857). Membru fondator al Societății Japoneze din Londra, înființată în timpul desfășurării la Londra a Congresului Orientaliștilor (1873). Membru al Societății Asiatice din

Londra. Membru fondator al Alianței Științifice Universale (1877), al cărei obiectiv era „colaborarea internațională a savanților din lumea întreagă”. La 26 de ani, în 1863, inițiază un curs de limbă japoneză la Ecole Impériale des Langues Vivantes. Primul titular al cursului de limbă japoneză la Ecole Impériale des Langues Orientales, creat special pentru el (1868). Director la École Pratique des Hautes Études. Cavaler al Legiunii de Onoare. Din 1877, membru corespondent străin al Societății Academice Române (cf. Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar*, ediția a III-a, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 730-731). Numeroase și variate volume și studii asupra limbilor și popoarelor din Extremul Orient și America Latină (lingvistică, etnografie, religie comparată). Publică antologii de poezie japoneză, editează și descifrează codice maiase, autorul unui dicționar japonez – francez – englez, al unui vocabular chinez, coreean, și japonez, al unui tratat de etnografie etc. Fondator al unei noi doctrine, „Budismul eclectic”, ce-i va atrage nu numai numeroși adepți, ci și excomunicarea din partea papalității, care va interzice cercetătorilor și oamenilor de știință catolici să participe la reuniunile și congresele științifice organizate de el.

^{II} Greșeală de tipar. Călătoria de documentare a lui Léon de Rosny în România a avut loc în anul 1881.

^{III} Greșeală de tipar: corect Fidji.

^{IV} Greșeală de tipar: corect Lesouëf (vezi infra § VII, p. 123, nota X).

^V În urma documentării făcută în 1881 în România, de Rosny va publica volumele *La Patrie des Romains d'Orient. Études ethnographiques, géographiques, historiques, économiques et littéraires*, București – Paris, 1882 (ediție bibliofilă, Paris, 1884) și *Les Romains d'Orient. Aperçu de l'ethnographie de la Roumanie*, Maisonneuve Frères et Ch. Leclerc, Paris, 1885.

^{VI} Vasile Alexandrescu Urechea (1834-1901), savant, profesor de istorie și literatură română la Universitatea din Iași și apoi la cea din București, membru fondator al Academiei Române și om politic (senator de Galați). Ministru al Instrucțiunii Publice de la 10 aprilie

1881 până la 1 august 1882 (D. R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor din România (1800-1898)*, ediția a 2-a, ediție îngrijită de Dan Jumară, Editura Alfa, Iași, 2004, p. 245-246). Membru activ, ales pe viață, al Institutului Etnografic de la Paris; relații de strânsă colaborare și prietenie cu Léon de Rosny (cf. O. Nedelcu, *Biblioteca Publică „V. A. Urechea” Galați*, la www.bvau.ro/monografia/01.pdf)

^{VII} Pentru a înțelege mai bine personalitatea savantului și stilul său de viață, relevantă este o corespondență din Paris publicată la 12 mai 1907 în „The New York Times”, cu titlul *Eccentric Life of Famous Professor*: „Paris, May 11. – The curious grounds on which the Archduke Leopold sought a divorce from his wife, the former actress, Fraulein Adamovic, are paralleled by the reasons given for separation in a suit brought by Mme Léon de Rosny, wife of the eminent Orientalist. Prof. de Rosny’s strange method of living has forced all his relatives to leave him alone in his apartment near the Academy. He goes to bed at sundown, but rises between midnight and 1 A. M. and works till 8, when he goes out to lecture at the School of Oriental languages. He returns home at noon and goes to bed again. He suffers from insomnia. A maidservant must stay in his room while he is trying to sleep, but remain perfectly motionless, not even reading or sewing. He lives in an apartment house from which have been ejected all other tenants, in order that he may obtain perfect quiet. Mme de Rosny accuses her husband of neglecting their children. The son, aged 19, calls daily, but is not allowed to enter beyond the janitor’s lodge, where the sum of 3 f. is deposited daily by the father for the youth’s pocket money. The wife petitions for a separation with alimony, also for an accounting of her husband’s property, which, he says, is being ruined by mismanagement”.

^{VIII} Cum nr. 5 al publicației „România literară și științifică”, apărut duminică 27 martie 1885 (gazeta avea o ritmicitate săptămânală, numerele apărând duminică), lipsește din colecțiile marilor biblioteci, inclusiv din colecțiile speciale și din cele specializate pe presa sec. al XIX-lea, nu putem ști dacă Butculescu și-a continuat expunerea cu descrierea propriu-zisă a călătoriei. În aceste împrejurări, cu atât mai importante devin manuscrisele prezentate în următoarele două capitole ale volumului de față.

§ VII

MONSIEUR DE ROSNY ET SES ÉTUDES ETHNOGRAPHIQUES DANS LA ROUMANIE. 1RE EXCURSION. LES DISTRICTS D'ARGEȘ ET DE MUȘCEL /

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, redactat în limba franceză; 20 file. Prima filă, detașată și nenumărată, are scris r. titlul manuscrisului, v. fiind alb. Restul filelor, scrise r. și v., sunt legate și numerotate r. și v. începând cu 53, până la 90. Numeroase corectări, ștersături, fragmente de text tăiate cu o linie, adăugiri și intervenții marginale. Manuscrisul constituie probabil ciorna broșurii *Mre L. de Rosny et ses études ethnographiques en Roumanie*, București, 1882.

L'éboulis de cette roche se trouve disséminé abondamment tout le long de la crevasse produite par les eaux pluviales jusqu'au bas de ce versant et d'après les échantillons que j'ai recueillis, il est facile de s'assurer que l'oxyde de fer, la magnésie de fer, le basalte et un conglomérat compacte provenant d'une violente action volcanique sont les minerais constitutifs de cette roche.

Le Coltul Albinei se trouve en face du Dosul Stoenestilor, muscel peuplé du bouleau, du charme, du peuplier, du hêtre, du coudrier, de l'aubepine. Du sommet de celui-ci prend sa naissance un ravin nommé Pârăul Bisericei (le torrent de l'Eglise) qui se jette dans la Dambovitza.

À la sortie du village de Stoenesti pour nous diriger vers Bădeni-Pământeni au sud de celui-ci, commune rurale composée des bourgs de Cotenești et Stoenesti avec 1215 hab., à notre droite on voit Coltzurile Văii Cheii (les pointes de la vallée de la Clef). En effet, ces deux pointes sont si resserrées qu'elles ne permettent pour leur versant qu'un très étroite gorge nommée Valea Cheii (la vallée de la Clef) et a la configuration de cet outil. /53/ †.....† de

ces deux pointés se jette dans la Dâmbovitza et porte le nom du Pârâul Cheii (le torrent de la Clef).

Non loin d'ici nous arrivons à la mairie de Badesti Pamanteni, située sur la berge droite de la Dambovitza, nous y fîmes une halte pour visiter l'école et le maire même que le notaire consignèrent notre visite dans un double procès-verbal signés par nous, dont l'un fut déposé dans les archives de la mairie, tandis que l'autre fut remis à M. de Rosny, en signe d'estime et de souvenir de la part des Mosneni Badeni-Pamenteni envers l'éminent ethnographe.

L'heure avançait et il nous fallut quitter Badeni pour aller à Vadu-Lin^I et jouir de tout ce que la nature a créé de plus grandiose et de plus beau et de ce que l'artifice humain a su profiter et assujettir à ses besoins, comme nous allons voir plus loin.

Nous traversons la Dambovitza en face de la mairie, en suivant une route d'accès formée sur les alluvions de cette rivière, et longeant la rive gauche de celle-ci nous pénétrons dans la vallée de Badeni (cette vallée s'étend jusqu'à la frontière de Transylvanie dont le passage est gardé par un piquet); au bas des bas plans du Mt. Prisseaca nous traversons trois ou quatre fois la Dambovitza avant d'arriver /54/ au village Cotenesti. D'ici nous retraversons la Dambovitza pour arriver enfin à Vadu-Lin, vers une h<eure> de l'après-midi. M. de Rosny, quoique, las de fatigue, fut tellement captivé par la position pittoresque de cet endroit, qu'il donna libre cours à ses études en s'aidant simultanément de son système instantané.

Vadu-Lin est un gorge des Carpathes formée par deux énormes blocs erratiques qui de gauche et de droite s'érigent majestueusement comme deux murailles invincibles et encaissent forcément la Dambovitza. Il leur manque l'entablement pour croire que c'est un portique naturel et gigantesque au-dessus de cette rivière. L'eau pourtant s'écoule si calme dans cet endroit, qu'en raison de cela on lui a donné le nom de Vadu-Lin (gué calme).

Une passerelle composée d'une seule grosse poutre permet au piéton de passer d'une rive à l'autre. Si l'on n'a jamais pris des leçons d'équilibre, on peut en prendre ici gratis. Blondin^{II}

lui-même au début de ses études a du employer un pareil système.
/55/

„La position est admirable, dit M. de Rosny, et vaut d'être photographiée". Nous disposâmes donc les gens de notre caravane les uns sur la passerelle, d'autres à cheval dans la rivière et d'autres dans des endroits sur la berge; l'instantané nous fit immédiatement possesseurs de ce ravissante vue.

Pendant ce temps, M. Manole Seoulescou^{III} installé à un Km de Vadu-Lin, sur la rive gauche de la Dâmbovitza, au bas de Cetatzuia Negru-Vodă (Citadelle de Negrou-Voda)^{IV}, près d'un moulin, ou il s'occupait consciencieusement de déjeuner.

Nos études terminées, nous traversons sur la passerelle à la rive gauche de la rivière, d'où nous contemplons l'aise la chaîne des Carpathes qui longent la rive droite de la Dâmbovitza. C'est tout d'abord au Nord-Ouest de Vadu-Lin la pointe Pitzigaia, au sommet de laquelle se trouve la Table de Negrou-Voda (colossal dolmen monopède), la vallée Vulcan creusée par le torrent Vulcan qui se jette dans Dambovitza, la pointe Foișorele précédée par la Vallée Sassou qui se trouve au Sud-Ouest de Vadu-Lin /56/ et qui sépare cette pointe de la pointe Calimanea, la Vallée Doamna formée par le versant celle-ci et de celui de la pointe Doamna^V. Cette pointe se trouve juste en face de la Citadelle Negru-Vodă, où avait campé M. Seoulesco. La tradition locale assure que cette dénomination provient de la demeure de la Princesse (Dòmna) bâtie sur ce point.

Nous continuons la route tracée sur la berge gauche de la rivière et non loin de Vadu-Lin nous pénétrons dans un verger de pruniers. Entre celui-ci et la pointe Foișorele on peut aisément distinguer encore la Cetatea (la Citadelle) dont l'emplacement forme un coude dans la Dambovitza et prédomine la position au loin autant en amont qu'en aval de la rivière. Il ne reste de cette place forte actuellement que des ondulations ayant la forme géométrique d'un trapèze et représentant assurément les anciens fossés car ces ondulations sont immédiatement suivies d'une zone mamelonnée qui les borde. Cette zone représente probablement les murailles en ruine de cette citadelle. Sur le bord même de la rivière, on trouve encore les restes d'une bâtisse en pierre, peut-être celles du glacis de cette citadelle^{VI}. /57/ A partir d'ici, la

plaine prend une plus grande extension en s'élargissant graduellement jusqu'à la Vallée Chilia^{VII} et de là plus encore vers le village Cetățeni^{VIII}.

Cette favorable position nous permit d'observer à l'aise le sommet des Carpathes et notre attention fut attirée par une pointe de rocher abrupte qui se détache à l'Est de ces montagnes sur le versant gauche de la Dambovitza et dont la base forme presque un hémicycle. Cette pointe qui fait partie intégrante du Mt. Pleașa Popii^{IX} est connue dans la localité sous le nom caractéristique de Omul de Pêtra (homme de pierre) mais elle est inconnue historiquement. En 1876, lors de mon exploration dans cette localité j'avais observé cette pointe sans toutefois prêter une attention sérieuse, mais M. de Rosny fut frappé de la ressemblance qu'elle avait d'une Isis Egyptienne et sur l'insistance répétée aussi de M. Lesouëf^X nous braquâmes nos longues-vues, tout en tournoyant à distance autour d'elle pour nous convaincre si elle se trouvait là par un effet de la nature au bien par l'artifice de l'homme. Elle a toutes les apparences d'une femme assise et, comme je viens de la dire, une ressemblance frappante /58/ avec cette déesse égyptienne^{XI}.

M. de Rosny braqua l'objectif de son appareil photographique et un clin d'œil nous devenons maîtres de cette pointe tant observée et convoitée.

L'honneur de la pénétration de cette pointe appartenant à M. de Rosny, par esprit de déférence nous la baptisâmes „l'Isis de Rosny” et les gens de notre caravane en eurent aussi connaissance. Il m'a été facile de m'assurer dans la suite que la nature si capricieuse dans ses évolutions a produit cet étrange effet (voyez le no. †.....† de la planche).

J'attirai ensuite l'attention de ces messieurs sur une autre pointe plus élevée encore, située au Sud et non loin de celle-ci sur le Mt. Pleașa Popii; elle représente un dolmen monopède des époques mégalithiques. C'est un colossal bloc fiché à plat sur cette pointe. Les Celtes qui, au début de leur migrations en Europe, occupaient le territoire compris „depuis l'embouchure du Danube

jusqu' autour des monts Carpathes"¹, ont probablement laissé à leur émigration d'ici, ces restes de leur passage^{xii}. Elle porte dans la localité le nom de Massa Domneasca (table princière) (voyez no. †.....† planche) /59/ de même que celle qui prédomine la Pointe Pitzigaia citée plus haut. Nous baptisâmes ce dolmen du nom de sa Majesté le Roi: le dolmen Charles (n'est pas loin de la Citadelle Negru-Voda); le présent et le passé se touchent et s'harmonisent d'un accord parfait.

Ces deux nouvelles découvertes nous causèrent le plus grand plaisir et nous dirigeâmes vers l'endroit où l'on avait disposé notre déjeuner, qui était apprêté sur le bord de la Dambovitza, non loin d'un moule et à l'endroit où j'avais campé en 1876 lors de mon exploration dans cet endroit. Cette rivière prend sa source du Mt. Otigul^{xiii} arrose Rucăr, Dragoslavele, Valea Gârtii, Bădeni Pământeni, Stoenesti, Cetățeni de Vale, Tergovestea, București et se jette dans l'Argeș dans le village de Budești.

C'est pendant cette opération qui fut de très courte durée, que je citai à ces messieurs le vieux refrain de la Dambovitza: „Dambovitza apa dulce, cine te bea nu mai se duce!” (Dambovitza eau douce, qui te boit ne s'en va plus!). Effectivement, c'était le moment plus que jamais de penser à lui. Son eau pure, limpide et légère servit à nous désaltérer. Mrs de Rosny et Lesouëf, avant de lever le siège, portèrent un toast en la santé de L. L. M. M. le Roi et la Reine et de la Roumanie.

Ensuite, je conduisis ces deux messieurs visiter un men-sao^{xiv} que j'avais déjà découvert en Oct. 1876. Mon men-sao² était là, intact, situé un peu au Nord-Ouest du Isis de Rosny et non /60/ loin de l'entrecroisement de deux blocs erratiques énormes fichée à droite de l'antique route Rucar – Cetatzeni-de-Vale, route profondément creusée dans la calcaire par le frottement des chariots^{xv} et les piétinement des bestiaux sur les bas-flancs des Carpathes. Ce men-sao mesure une hauteur au milieu de 2 m et au sommet une largeur de 3,75 m.

---

¹ Ch. E. de Ujfálvy de Mezö-Kövesd, *Tableau ethnographique de la Bible*, Paris, 1873, pag. 21.

² Men-sao, pierre debout, du breton *men* pierre, *sao* debout.

Sur la côté Nord de cet intéressant men-sao l'on y voit incrustés des caractères graphiques runiques^{XVI} (voyez no. †.....† planche) <Pl. 13/1>. Le signe du milieu représente la croix et marque symbolique du marteau du Dieu Thor^{XVII}, marque qui, selon m. Auguste Demmin^{XVIII}, se trouve sur des monuments antéhistoriques et antéchrétiens de la Scandinavie³.

D'ici l'on suit la route au nord pour passer sous l'embrasure formée par l'entrecroisement des deux blocs erratiques sus-cités pour voir à l'issue de cette embrasure un homme tenant dans sa main droite un instrument, très grossièrement sculpté sur la paroi du bloc de droite^{XIX}.

Je ne saurai affirmer à quelle époque /61/ on peut attribuer cette reminiscence artistique; il n'en est pas moins vrai qu'au haut de celui-ci sous l'encoignure du bloc l'on observe des caractères cyrilliques indéchiffrables avec une croix pattée au-dessus. Cette figure sur plusieurs blocs erratiques qui se trouvent disséminés le long de cette route.

Depuis l'embrasure des deux blocs erratiques jusqu'au moulin et peut-être jusqu'à la Vallée Chilia au Sud, il a existé jadis une station romaine^{XX} installée au pied du Mt. Pleasa Popii, très-importante, s'il faut ajouter foi à la grande quantité de fragments et d'objets entiers que l'exploration vous découvre dans les crevasses de cette colline: les urnes, les amphores, les perles en verre, les urceus, les fours, dont l'un contenait du blé carbonisé et même une menotte d'amphore avec inscriptions^{XXI}, des rondelles (voir no. †.....† pl.). /62/

Cette poterie qui est indubitablement romaine affirme un cantonnement de quelque légion romaine d'un séjour assez prolongé, vu la grande quantité d'os d'animaux que l'on trouve partout où fouille à une profondeur de plus d'un mètre et demi. Les sept jours de fouilles partielles que j'ai exécutées en 1876 en cet endroit ne m'ont découvert quelque restant de mur soit en brique soit en pierre pour affirmer l'existence d'une construction. Dans la très-grande quantité de débris de poterie je n'ai découvert aucun fragment de brique. Quant aux amphores, aux lanx, aux patéres,

---

³ *Encyclopédie des beaux-arts plastiques*, Paris, 1873, pag. 89.

aux urceus ils ont du être en très grande quantité si l'on considère leurs fragments qui sont disséminés dans les crevasses et sur la pente de cette colline. Plusieurs vieux montagnards m'ont affirmé qu'après les fortes pluies la terre s'effondre dans ces crevasses et découvre des amphores et différents vases. „Tenez, me disait l'un d'eux, il n'y a pas même deux ans, un individu a trouvé une amphore remplie d'argents au pied de ce bloc que vous voyez là-bas!”^{XXII} /63/ En même temps, il indiquait de l'index un men-sao à caractères runiques.

Une exploration habilement dirigée dans ce vaste camp nous dévoilerait bien de secrets du passé et détruirait bien sûr les affirmations inconscientes de certains qui se sont avisés de soutenir que les Romains à l'origine ont occupé la Dacie supérieure jusqu'à la montagne.

Quoique Ms. de Rosny et Lesouëf n'ont pu visiter la citadelle de Negru-Vodă, il est pourtant bon que je relate ici mon exploration répétée dans cette localité^{XXIII} et pour arriver à cette fin commençons par la citadelle.

Pour parvenir à cette citadelle on suit un sentier frayé par les piétons et allant en zig-zag sur le versant occidental du Mt. Pleasa Popii, au sommet duquel se trouve installé celle-ci. Au bout d'une demi-heure on arrive au point de cette montagne. Au Nord-Ouest de cette pointe et aux trois-quarts de la route on se trouve /64/ déjà arrivé au dolmen Charles I, à la hauteur de 200 m de sa base et 10 m approximativement de hauteur pour la pointe (niveau de la Dambovitza).

Par-ci, par là, sur le sentier on trouve des fragments de poterie ancienne. De ce dolmen au bout de quelques minutes on parvient sur une étroite plate-forme à 230 m du niveau de la Dambovitza où se trouve l'église de Negru-Vodă, creusée dans le roc. Sa porte d'entrée est située à l'Ouest. L'intérieur de cette église est partagé en trois sections: la première représente le porche ou la partie des femmes, séparée par une charpente de bois et de brique, c'est une pièce trapézoïde, la seconde qui représente le transept séparée de l'autel par une charpente en brique. Dans l'autel qui est circulaire, au bas de ses parois, il y a deux ou trois filtrations d'eau, eau qui est considérée comme bénite par les

montagnards; c'est pourquoi ils lui attribuent certaines vertus pour des maladies incurables.

Dans le porche, au dessus de la porte, il y a une inscription en roumain: /65/„Ce saint cloître a été restauré pendant règne du F. H. Prince Alexandre Jean I, étant métropolitain le T. S. P. Neofit, avec le zèle et la dépense des prêtres Jean fils de Popa Iene, Jean fils de Popa Ienake, George Diaconescu, année 1859, juin 3”^{XXIV}.

L'Eglise est dédiée à l'Assomption de la Vierge^{XXV}.

Sur un fragment de croix que sert de seuil à la porte intérieure entre la porche et le transept on y remarque l'inscription roumaine suivante en caractères cyrilliques: „À titre de commémoration, cette Sainte Croix a été érigée par l'esclave de Dieu Mihail Barbatescou biv vel spatar (ex-général) et de sa femme Marie, sous le règne †.....†” (le reste est brisé). Sur la côté gauche il y a „*АВВЗРАБ*” (7132 d'Adam ou 1624 du Chr.). /66/

Un deuxième fragment de croix érigée en la mémoire de Fratzila et Neacsu sous le règne de „*16 44 33 22 11 00*” avec la date *3P*... le reste est brisé. Quel Stefan? Car durant tout le 17e siècle il n'a pas existé dans la Valachie de prince régnant portant ce nom^{XXVI}. En Moldavie, au contraire, il y a eu trois princes régnants du nom de Stefan:

Stefan XI Tomşa (1610-1615)^{XXVII},

Stefan XI ” pour la deuxième fois (1623)

Stefan-George I (1654-1658)^{XXVIII}

Stefan Petriceicu I (1672-1674)^{XXIX}

Stefan ” ” pour la deuxième fois (1684-1685). /67/

Sur la pente d'en face de l'Eglise j'ai pratiqué une fouille d'amateur et la matière explorative est tellement abondante qu'au bout d'une heure j'étais maître de deux kilos de clous de différentes dimensions (voy. planche †.....†) et de plusieurs fers de flèches (voy. pl. †.....†), quelques fragments de plaques en fer appartiennent à une cuirasse et plusieurs fragments d'instruments tels que couteau, croix en fer (voy. pl. †.....†), une chaîne, des fragments de poteries qui est d'une toute autre formation que celle de la station romaine du bas flanc de cette montagne, preuve évidente d'une époque romaine^{XXX}.

Sur cette plate forme il y avait des pruniers, des noisetiers et de noyers dont les fruits nous ont servi à nous dissiper le désir que nous avions de faire un repas plus copieux au détriment de mon exploration.

Je confiais le soin de cette exploration à une escouade de travailleurs sous la direction de M. Pierre Aninoșanou, homme aguerri aux explorations^{xxxI} et je montai sur le bloc qui constitue le corps de /68/ l'église. Mon baromètre m'indiquait †.....† de hauteur. Sur la plate-forme et au centre de ce bloc et juste au dessus du transept, il y a le campanile construite en planches. Elle n'a rien de curieux et ne correspond point avec l'intérieur. Anciennement cette église, dont la construction est attribuée à Negru-Vodă au XIIIe s., comprenait intérieurement deux autels, l'un catholique pour la princesse Anna, la femme de ce prince, avec des fresques représentant des saints de cette religion et l'autre orthodoxe avec des saints selon ce rit. Sous le même toit, deux prêtres, de rites différents, lisaient l'Évangile, l'un en latin, l'autre dans la langue nationale⁴.

La Montagne Pleașa Popii a été affectée par Negru-Vodă à cette église. Au sommet de la pointe se trouve le château dont les ruines prouvent encore l'ordonnance de la bâtisse et la distribution intérieure. Nous nous trouvons ici à une hauteur de niveau de la Dambovitza de 242 m et de celui de București 540 et celui du Râul Tergul 382. /69/

La forme de la citadelle est hexagone avec deux compartiments. Les murs sont d'une ordonnance irrégulière, construits avec des galets, du grès et du calcaire extrait de l'endroit et solidement cimentés avec de la chaux locale^{xxxII}.

Au sortir de ces ruines on traverse un taillis qui occupe un espace de 15 ou 20 mètres de longueur vers l'est, après lequel un large bloc de grès en pente dont le sommet à l'Est et la base à l'Ouest porte le nom de trône de Radu Negru. Effectivement on voit même maintenant les trous creusés dans le roc pour maintenir ce soi-disant trône et devant lui l'empreinte deux pas chaussés en pointe, succédés de deux autres pas plus petits. Les premières

---

⁴ C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului*, București, 1855, p. 98.

empreintes sont celles de Negru-Voda, dit-on, les secondes d'Ana et les troisièmes de son fils, Dan.

Derrière ce bloc, s'élève un roc en pointe et à deux mètres de hauteur au-dessus de celui-ci à une distance d'un mètre et relié à lui par la crête d'un autre roc. Celui-là servait d'observatoire /70/ à Negru-Voda, dit-on. Il est vrai que pour y parvenir il faut franchir la crête mentionnée et au moyen de 5 ou 6 niches de 6 centimètres de profondeur pratiquées dans ce roc on parvient sur la plate-forme de l'observatoire, qui peut à peine contenir 4 personnes. Ici gare aux vertiges, l'abîme est visible de tous côtés: c'est tout d'abord au nord la Vallée de Coman, à l'est et au sud la Vallée Chilia appelée ainsi parce que sur les flancs de cette montagne il y a la *chilia* (cellule) d'un anachorète qui avait disparu avant 1860. Celui-ci c'est au moyen d'une corde et d'une poulie qu'il pénétrait ou sortait de sa cellule. Il est tellement dangereux d'employer ce système de locomotion aujourd'hui que quelque curieux que vous soyez il ne vous arrive pas l'envie de faire une pareille visite. Pourtant poussé par une passion aveugle de ne rien laisser sans avoir raison dans mon exploration, croyant surtout que j'y pourrai découvrir quelques inscriptions ou tout autre objet qui puisse me permettre une datation, je me suis aventuré /71/ sur la pente aride du versant sud de cette montagne, au bas de réservoir d'eau de cette citadelle et avec l'aide de deux bons guides et d'un chêne qui voulait m'aider à satisfaire ma curiosité, tendait les branches presque devant cette cellule dans laquelle je plongeai mes regards par un trou servant de fenêtre et de cheminée. Je n'ai pu distinguer que quelques grossiers badigeons sur les parois intérieurs de la cellule représentant des saints. Maintenant le chêne a disparu et le plus courageux et intrépides montagnards n'osent s'aventurer dans cette excursion.

Comme je vins de dire du cette observatoire la vue pénètre à l'Est et au Sud la Vallée de Chilia qui abouche à la Vallée de la Dâmbovitza à l'Ouest, presque en face de la pointe Doamna.

Au sud de la citadelle et presque au niveau de l'église, sur la plate-forme /72/ d'une pointe taillée à pic existe encore l'ancien réservoir d'eau connu actuellement sous le nom de Bains de Negru-Voda. C'est, comme je viens de dire, un vaste réservoir

oblong de 10 mètres de longueur, de 3,96 m de largeur et d'une hauteur variant de 0,90 m à 0,40 m aux extrémités^{xxxiii} <Pl. 13/3>.

Par la muraille de la citadelle, au nord, on peut, par une issue (voyez la lettre †.....† à pl. †.....†) qu'on y a pratiquée, passer par un sentier juste derrière le bloc qui a servi à la formation de l'église à la hauteur de 230 m du niveau de la Dambovitza. Située á l'Est il y a un homme creusé a cheval (pl. †.....† let. †.....†) <Pl. 13/2>.

Serait-ce St. George sous le patronage duquel on avait dédié l'Eglise? Car ce cavalier comme on le voit est placé sous une corniche voulant ainsi indiquer les parois (la paroi) de l'Eglise d'autant plus qu'il est placé à l'Orient et l'on sait bien que chez nous l'Est est le point cardinal vers lequel est dirigé l'autel^{xxxiv}.
/73/

En tout cas, je n'ose rien affirmer avant d'y pratiquer une fouille systématique d'où l'on pourrait extraire bien des données intéressantes autant pour la localité en spécial que pour notre histoire en général. Il n'en est pas moins vrai que le cavalier a l'air de suivre paisiblement son chemin sur le cheval. D'ailleurs va au pas et lui est bien assis sur le dos du cheval laissant flotter derrière lui son manteau, tenant son bras droit appuyé sur sa hanche et le gauche étendu. Le cheval lui-même est très soigné; sa crinière est représentée par cinq tresses et la courroie qui passe de la selle sous la queue du cheval a quatre glands retombent sur la croupe du cheval.

D'ici, en suivant le sentier vers le Nord du même roc, il existe une galerie très basse et ajourée avec des gradins fouillés dans le roc qui conduisent dans une pièce creusée dans ce même roc. On croit qu'ici il y avait un cachot.

D'après la description que je viens de faire, le sommet de Pleasa Popii est composé de quatre points: /74/ celle du Nord, comprenant l'église et le cachot, celle de Sud le réservoir d'eau et les deux autres á l'Est l'une le „trône de Negru-Voda" et l'autre l'observatoire. En face de l'Eglise il a dû exister une muraille, maintenant même l'on découvre les ruines de celles-ci allant du nord au sud jusqu'à l'embouchure du réservoir et parallèles au roc de l'Eglise^{xxv}.

Cette citadelle occupait une des positions les plus favorables pour la stratégie d'où l'on prédominait tous les bassins qui l'entoure sans compter qu'on avait une vue très dégagée sur tout le parcours de la Dambovitza depuis Vadu-Lin en amont et en aval jusqu'à Lăicai à une distance approximative de 7 à 8 km (de observ.).

Je doute encore une fois que cette citadelle ait une origine Roumanie, je pense plutôt qu'elle a été bâtie par les Romains et restaurée par Negru-Voda pour l'employer à la défense du territoire roumain. /75/

Sur le versant Sud de Pleașa Popii on trouve une grande quantité de *erba dulce* connue sous ce nom par les montagnards, à laquelle ils attribuent la vertu de faire découvrir les trésors cachés dans la terre, qui n'est rien autre que du réglisse. „C'est en se nourrissant sept jours de cette racine qu'un anachorète a découvert plusieurs sacs de grosses monnaies en or”. C'est possible que le principe de celle ci très émollient et laxatif produise cette lucidité mentale qui prédispose au rêve. Le réglisse contient il peut-être un principe soporifique? En tout cas, ces trésors qui sont journellement convoités par ces braves montagnards pourraient se traduire en de riches découvertes pour notre histoire si l'on y pratiquait des fouilles systématiques avec un homme expert non seulement dévoué mais aussi intrépide, courageux et énergique. Ne risque pas la vie n'importe qui pour courir les pointes taillées à pic. /76/

Si du Mont Pleașa Popii on continue la route en aval de la Dambovitza vers Cetățeni-de-Vale sur sa rive droite, au bas de la pointe Dòmna et presque en face de la pointe Chilia on distingue à l'endroit appelé „aux Ecluses” une grosse muraille de cinq mètres d'épaisseur enfouies dans la terre qui servait jadis, dit-on, à Negru-Voda d'écluse pour détourner l'eau de la Dambovitza en temps de guerre. Cette rivière barrée par cette muraille, qui reliait la pointe Dòmna à la pointe Chilia. Le barrage avait pour effet de conduire les eaux de cette rivière dans les vallées Chilia et Coman et de se servir ainsi de ce que la nature a créé, comme d'immenses fossés stratégique. Plan d'une conception vaste et grandiose digne d'un monarque tel que Negru-Voda^{xxxvi}. Tout le long des bas flancs de la pointe Dòmna depuis l'écluse on trouve encore des fragments de

poterie romaine. Les montagnards m'ont assuré qu'ils avaient trouvé là plusieurs amphores. /77/ Dans l'une on a trouvé même de l'argent dont le module était celui du quinarius romain^{xxxvii}.

Mais revenons à nos ethnographes. Comme il se faisait tard, nous quittons cet endroit à jamais mémorable qui a vu dans la succession des siècles voir passer comme une ombre les Carpes descendants des Celtes^{xxxviii}, les Daces, les Goths, les Romains, les hordes tatares arrêtés dans leur course vagabonde par Negru Voda, et les Roumains issus des Daco-Romains, peuple à l'origine jouissant de son indépendance jusqu'à Mathieu Bassarab, au commencement du XVIIe s., pour voir les Roumains vassaux jusque dernièrement.

Je la vu en 1876 ces endroits soupirer pour notre situation politique, elles étaient riantes et malgré qu'elles étaient en ruines elles ne témoignaient pas moins une fierté digne d'une pauvreté honnête. Nous étions en 1881. La Roumanie indépendante et érigée en /78/ royaume, état politique qui lui avait failli depuis le règne d'Assan^{xxxix}.

Depuis 1857, M. de Rosny était le second personnage français important qui visitait et étudiait cet endroit. Le premier Français, le baron Talleyrand^{xl}, dans l'étude qu'il fit dans le pays en 1857 pour nous assurer au traité de Paris la protection des sept puissances Européennes et, en 1881, M. de Rosny pour plaider par ses écrits, devant la barre de l'ethnographie, nos droits de nation normale.

Nous quittons, dis-je, ces endroits en reprenant notre route au Nord par Vadu-Lin pour retourner à Campulung.

Nous retournons par Cotenești et en passant devant la maison d'un *moșnean*, qui s'occupait sous un hangar à la distillation de la tzuica, cette eau de vie de prunes, faible mais stomachique et apéritive, la boisson favorite /79/ des montagnards. Lorsqu'il vit de loin arriver notre caravane, pour ne pas dédire aux principes d'hospitalité, Nitza Trăsnea (le nom du vieux *moșnean*) nous offrit chacun un petit verre de cette boisson. M. Lesouëf, malgré ses protestations, fut néanmoins obligé d'en boire. Nous partons d'ici pour continuer notre route par devant la mairie de Badeni-Pamanteni et le village Stoenesti. Cet endroit me rappelle une page de notre histoire que je ne veux point passer sous silence.

„L’armée de Louis I, roi de Hongrie, sous la commande du voïvode Niclas trouva, près de la rivière Ialomitza, des fossés et des fortifications de pieux (*ğăruși*) battit et mit en fuite l’importante armée du boyard Dragomir, châtelain de la citadelle de la Dambovitza (généralissime de Vlad I ou Vladislav prince de Roumanie), mais Niclas s’avançant sans précaution, avait pénétré au milieu des forêts, des rocs et des montagnes, fut surpris à l’improviste, entouré (*înconjurat*), couvert et battu complètement. L’armée entière des szicles fut alors une partie prise et enchaînée (*legați*) entre les mains du vainqueur, l’autre partie sans vie gisant dans les forêts, les marais (*mlaștini*) et très peu de fugitifs arrivèrent péniblement dans leur pays. Le voïvode Niclas perdit sa vie et à grande peine l’on pût importer /80/ son cadavre en Transylvanie. Ses principaux sous-chefs restèrent morts sur la champ de guerre...”⁵ ^{XLI}

Après la bataille de Calugareni (23 août 1595) où Michel-le-Brave avec 16000 hommes mit en déroute l’armée du grand vizir Sinan Pacha douze fois supérieure, le succès inespéré n’était pas décisif. Micael tint pendant la nuit un conseil de guerre; on y décida la retraite; il se mit en marche vers les montagnes de l’Ardialie, s’installa dans la citadelle Negru-Voda sur la Dâmbovița. Il n’y resta pas longtemps et se retira Stoenesti où il campa^{XLII} en attendant le secours de Sigismund Bathory, son allié, qui avait été obligé de séjourner une semaine à Rucar, à cause de la mauvaise route. Pendant ce temps il renforça son armée avec les renforts des montagnards. Bathory, avec son armée, arriva à Stoenesti où il fut reçu par Michel. Après avoir reposé leurs troupes ici, ils partirent vers Tergovistia occupée par les Turcs; ils l’assiégèrent et défirent de nouveau l’invincible Sinan-Pacha. /81/

Vers le soir nous arrivons à Bădeni-Ungureni, commune rurale composée des bourgs: Lunca Gârtii, Piatra, Slobozia, avec 465 hab. Bădeni-Ungureni est une propriété de l’État, composée de *clăcași*. Nous fîmes ici une halte prolongée à la mairie.

Sur ma demande, le maire invita les vieillards de l’endroit pour nous donner des informations touchant leur origine. Ces

---

⁵ Eudoxiu baron de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*.

braves montagnards, apprenant la cause de notre arrivée, s'assemblèrent de suite à la mairie. Parmi eux se trouvait aussi un jeune homme de 15 ans, M. Georges Jocou, qui était chargé de proférer en français la bienvenue à M. de Rosny et Lesouëf. La surprise fut tellement grande pour ces messieurs que la satisfaction l'était davantage. Entendre le français prononcé par un jeune *moșnean* montagnard n'est-ce pas prouver à l'évidence le tendre sentiment que nourrit le Roumain pour la France?

„Soyez les bienvenus dans notre village, dit-il, vous français représentants de la science ethnographique! Les montagnards s'estiment heureux de recevoir parmi eux de si nobles personnages. Du retour dans votre Pays vous direz à la France que les Roumains de la plaine à la montagne /82/ la respectent et l'aiment comme une sœur aînée”.

Ces quelques propos suffirent pour émotionner M. de Rosny qui, à son tour, pour leur témoigner la réciprocité de ses sentiments, leur tint le discours suivant: „†.....†”.

Pendant que M. de Rosny leur dévoilait la sympathie qu'il professe pour les Roumains, M. Jocou, riche *moșnean* de l'endroit arrivait en toute hâte de Câmpulung s'excuser devant ces messieurs de l'erreur qu'il avait commise.

Voilà de quoi M. Jocou était coupable. Il avait appris dans la matinée que des Hunguri (Hongrins) et de Nemtzi /83/ étaient venus dans ces parages pour étudier le site de leurs montagnes et de leurs vallées. Dans la crainte que ceux-ci ne tramassent quelque complot au détriment de notre frontière, comme d'habitude, M. Jocou avait accouru à la Préfecture pour exposer cet incident. M. Trăsnea l'assura que les messieurs qui lui avaient éveillé de pareils soupçons ne sont ni Hunguri ni Nemtzi, mais bien de véritables enfants de la Seine qui étudiaient notre Pays pour corriger les graves erreurs et les affirmations inconscientes des ethnographes allemands. Tranquillisé de la sorte, M. Jocou revint en toute hâte à Bădeni-Ungureni, avec la satisfaction dans l'âme, remercier profondément l'éminent ethnographe de son projet tout en se confondant en excuses de la bévue qu'il avait commise involontairement à leur adresse.

Ensuite il me supplia de passer la nuit chez lui. „Je vous traiterai comme des frères”, répétait-il. Comme nous devons être

de retour à Câmpulung, M. de Rosny, à son tour, se confondait avec excuses de ce qu'il ne pouvait accéder à son désir et jouir de sa franche hospitalité. /84/

Sur l'ordre de M. de Rosny l'on apporta du vin et l'on bût en la santé de M. de Rosny et Lesouëf tout en portant aussi un toast à la France et la Roumanie.

Une vive protestation s'éleva de la part de ces vieux montagnards lorsque je leur appris le sujet de notre visite.

Voici pourquoi.

Dans notre pays il existe beaucoup de villages avec la dénomination distinctive de „*Ungureni*”. Ce mot choque à première entente l'oreille d'un ethnographe et lui inspire l'idée de l'existence d'îlots d'étrangers dans les localités ainsi qualifiés.

„D'où êtes-vous originaire?”, demanda M. de Rosny l'un d'eux. „*Sum cetatian Român*” (je suis citoyen Roumain) né à Bădeni, répondit fièrement l'interrogé. „Pourquoi vous appelle-t-on *Ungureni*?” – „Nous sommes de vrais Roumains, riposta le vieillard, venus de la Roumanie d'au delà des Carpathes, comme nous l'a appris nos ancêtres, pour nous mettre à l'abri des massacres dirigés contre nous par les Hongrois, parce que nous ne voulions pas devenir renégats comme eux, et changer la croyance de nos ancêtres contre leur fausse croyance”. M. de Rosny répéta cette question à plusieurs d'entre eux et il obtint presque la même réponse. /85/

Le Président de l'Institut Ethnographique s'est assuré pour lui-même de la fiction de ces prétendus îlots d'étrangers dans nos régions montagneuses, il y a pu observer dans son parcours à travers le pays, aussi bien dans la plaine que dans la montagne, que l'uniformité de notre langage, l'homogénéité de la race et leur continuité indubitable au delà des montagnes.

À ce sujet, M. Ubicini^{XLIII} a dit: „à l'extrémité Orientale de l'Europe, entre le Dniester, les Carpathes, la Theiss, le Danube et la Mer Noire⁶, s' étend une contrée, sur le sol de laquelle tous les peuples de l'Europe Orientale, Russes, Polonais, Turcs, Hongrois, Allemands se sont rencontrés depuis cinq siècles comme

---

⁶ Să descriu și partea dreaptă a Dunării, unde se află români.

sur un vaste champ de bataille. Cette contrée, l'ancienne Dacia, dont une portion appartient aujourd'hui à la Turquie⁷, une autre à la Russie⁸, une autre à l'Autriche⁹, est habitée /86/ par une population compacte et homogène dont la physionomie, la langue, les monuments, le nom même dénotent l'origine latine”.

„*Sum cetățian român*” ou „*civis Romanus sum*”, cette formule qui, proférée par l'apôtre St. Paul sur la place de Jérusalem, lui servit d'égide pour assurer sa vie contre ceux qui l'avaient assailli: „Ces trois mots qui résumaient en eux le bénéfice des lois civiles, politiques et religieuses des Romains”.

„Ce droit de cité, dont le Sénat de Rome savait si bien se servir pour stimuler le zèle, récompenser les services et effacer ou adoucir le regret de la liberté perdue”¹⁰ fut accordé aussi à la Dacie par l'Empereur Antonin Caracalla (215)^{XLIV}. Il s'est perpétué jusqu'aujourd'hui et est fièrement proféré par le Roumain de la plaine à la montagne sitôt que l'on s'informa de son origine. Toutes les invasions /87/ qui se sont déchaînées de l'extrême Orient vers l'Occident ont trouvé un passage naturel dans notre Pays, ce boulevard de l'Europe comme l'a judicieusement intitulé Napoléon I et n'ont pu avoir aucun effet altératif ni sur le Dace ni sur le Daco-Romain ni sur le Roumain. Nos montagnes conservent encore le type-mère dont la ressemblance frappante se reflète sur la Colonne Trajane: ce sont les *mocani* robustes, intrépides et sobres et menant une vie indépendante sur la cime des montagnes qu'ils habitent dans des *coliba* (hutte) avec leurs nombreux troupeaux de brebis *tzurcane*¹¹ qui les nourrissent et forment leur richesse. Ils conservent leur costume traditionnel: la *cacioula tzurcaneasca* (bonnet fourruré de mouton), la *sarica* ou manteau de fourrure à longue toison, /88/ la chemise de gros chanvre ajustée aux reins par

---

⁷ Cum aparține Turciei???

⁸ ???

⁹ ???

¹⁰ V. Duruy, *Histoire des Romains*, tom I, Paris, 1879, p. 367, passim.

¹¹ Brebis à grande toison plus riche en laine, en chair et en lait que les autres variétés et d'une saveur tout goutée à Constantinople. Cette race est plus acclimatable que l'espèce merinos et l'Angleterre elle-même a introduit cette variété.

un *kimir* (grosse ceinture en cuir avec des agrafes en laiton) et l'*itzar*¹² ou *nădragi*, pantalon en aba blanc très étroit et au pieds des *opinci* ou sandales, dans la main un *ciomag* ou houlette dont le pommeau d'ordinaire est chargé de quelques réminiscences artistiques reproduites à grands coups de couteaux. Le reste de la houlette sert de *rabo*j ou rimstock sur lequel sont incisés le nombre de leur bétail. Les jeunes gens, dans leurs heures de distraction, jouent du *caval*.

M. de Gérando^{XLV}, dans *L'histoire de la Transylvanie*, parle de ces *mocani* qu'il nomme *colibas* du nom commun de leurs huttes (en roumain *coliba*) s'exprime ainsi: „Ces montagnes (les monts Butședji et Piatra Craiului, „Roche du Roi”) sont habitées par des Valaques, mais qui forment une population à part. Ils sont au nombre de cinq ou six mille. On les appelle *colibas* à cause des huttes qu'ils se sont bâties entre les rochers. Ils mènent la vie indépendante et libre par excellence. Grands, forts, hardis, ils sont remarquables par leur vigueur et l'expression de leur physionomie. Ils se rasent les tempes et le haut de la tête et laissent croître leur barbe. Rarement ils vont à cheval à Cronstadt^{XLVI}, car ils descendent à regret dans la plaine, ou ils se sentent mal à l'aise. On les voit trotter sur les montagnes vêtus de peaux de moutons et portant un long fusil en bandoulière”. /89/

Le Roumain l'issu du Daco-Romain est resté sur place aussi bien en deçà qu'au delà des Carpathes malgré l'oppression et l'inquisition exercées contre eux. Il est peu de contrées, dit M. Lavallée^{XLVII}, peu de populations qui aient été plus maltraitées, plus foulées, plus torturées; leur histoire n'est qu'un long martyre, et quand l'on lit ces monstrueuses dévastations et de massacres, on s'étonne qu'il y ait encore là des habitants et quelques coins de terre cultivée. Le Roumain a survécu à toutes ces calamités et son vieux proverbe „Apa curge și pietrele rămân” (l'eau coule et les pierres restent) en fait foi; car plus l'eau a coulé avec impétuosité, d'autant les pierres ont été nettoyées de tous dépôt insalubre, pour rester plus que jamais propres.

---

¹² Itzar cu aba subțire nebătut la piuă p. vara. Cioareci, țesătură groasă, bătută la piuă.

Mais revenons à nos ethnographes.

M. de Rosny, amplement satisfait de ses informations, fit ses adieux aux montagnards et leur tendit une main amicale. Le maire consigna dans un procès-verbal notre visite, signé par tous les assistants et en remit respectueusement une copie entre les mains de M. de Rosny, en guise de condescendance extrême.

Nous reprîmes les uns nos montures, tandis que le président et M. de Lesouëf s'installèrent dans la calèche. Notre départ fut accompagné de vivats répétés en l'honneur de la France et des ethnographes; de plus, quelques-uns d'entre eux, pour donner une marque de témoignage plus grande à l'estime qu'ils ont pour la France, nous accompagnèrent à cheval jusqu'à Dragoslavele^{XLVIII}. /90/

NOTE:

^I „Vadul Lin” - punct în marginea nordică a sitului arheologic de la Cetățeni.

^{II} Jean-François Gravelet (numele de scenă Charles Blondin) (1824-1897), acrobat francez. În anul 1859 trece în mai multe rânduri peste Niagara, la 50 m deasupra apei, pe o frânghie lungă de 335 m.

^{III} Manole Săulescu, subprefectul plaiului Nucșoara (cf. D. V. Rosetti, *Cetățeni Argeș. Istoricul cercetărilor arheologice – I*, în „Cercetări arheologice”, Muzeul Național de Istorie a României, I, 1975, p. 236, nota 13).

^{IV} Denumirea zonei cu vestigii de pe vârful monticolului (ruinele cetății medievale suprapuse peste cea geto-dacă, rezervoarele săpate în stâncă pentru colectarea apei, bisericuța rupestră etc.) și care, prin extensie, a desemnat de multe ori în literatură situl arheologic de la Cetățeni care, în realitate, este mai mare, cuprinzând și așezarea deschisă din vale. Alte toponime în spatele cărora se ascunde același sit de la Cetățeni, utilizate de-a lungul timpului în literatura arheologică: Cetatea Dâmboviței, Cotenești (uneori eronat „Cătănești”), Stoenesti, Cetățenii din Vale, Valea Cetățuia.

^V „Colțul Doamnei” – stâncă verticală pe versantul de pe malul drept al Dâmboviței, la extremitatea sudică a sitului arheologic de la Cetățeni.

^{VI} Vorbind aici de „Cetate”, Butculescu nu se referă la fortificația de pe vârful monticolului, ci la urmele de ziduri din vale, de pe malul stâng al Dâmboviței. Acestea nu sunt vestigiile unei cetăți, ci ruinele celor trei biserici medievale din sectorul „Monumente” (cf. *Ibidem*, 286, nota 14).

^{VII} Valea Chiliilor, afluent al Dâmboviței de pe partea sa stângă, ce constituie și limita de sud a sitului arheologic de la Cetățeni.

^{VIII} Actualmente satul de reședință al comunei Cetățeni (jud. Argeș), aflat la o distanță de 2,5 km de situl arheologic, către sud.

^{IX} Monticolul stâncos pe vârful căruia se află biserica rupestră și unde au fost descoperite vestigiile unor cetăți din cea de-a doua epocă a fierului și din evul mediu (cf. D. V. Rosetti, L. Chițescu, *Cetatea geto-dacică de la Cetățeni, județul Argeș*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, XLII, 1973, nr. 4, p. 55-58, pentru cetatea geto-dacă; L. Chițescu, *Cercetări arheologice la Cetățeni, județul Argeș*, în „Cercetări Arheologice”, Muzeul Național de Istorie a României, II, 1976, p. 170-173, pentru cetatea medievală). În prezent, pe platoul din vârful monticolului se află Mănăstirea Cetățuia Negru Vodă.

^X Alexandre-Auguste Lesouëf (1829-1906), orientalist francez, renumit bibliofil, colecționar, explorator. Membru al Societății de Etnografie, membru fondator al Societății de Studii Japoneze. Numeroase articole și volume ce trădează preocupări diverse: cultura japoneză și chineză, indienii nord-americani, aborigenii din Australia, semnele grafice din Peru, traduceri din limba chineză.

^{XI} Generând în dese rânduri de-a lungul timpului teorii dintre cele mai fanteziste, aspectul spectaculos al stâncilor de la Cetățeni nu este altceva decât rezultatul capriciilor naturii.

^{XII} Exagerare în spiritul celtismului intens vehiculat în cadrul societăților savante ale vremii și căruia Butculescu îi este evident tributar prin asemenea afirmații.

^{XIII} Oticu, fir de apă ce constituie una din sursele Dâmboviței, izvorăște de sub Vârful Oticu (2044 m) (com. Rucăr, jud. Argeș), din culmea de legătură (Oticu-Mezea-Bratila) dintre Masivul Iezer-Păpușa și Munții Făgăraș.

^{XIV} Menhir (după Butculescu, „men-sao”, în dialectul breton, „men” = piatră; „sao” = drept, vertical).

^{XV} Vechiul drum, utilizat din antichitate până în sec. al XIX-lea, urma, ca și șoseaua actuală, cursul râului Dâmbovița, cu deosebirea că sectorul care străbătea zona vestigiilor arheologice de la Cetățeni se afla pe malul stâng al râului, revenind pe malul drept în punctul „Vadul Lin” (în nordul sitului).

^{XVI} Simbolurile dăltuite pe stâncile ce mărginesc vechiul drum de la Cetățeni au fost considerate de Dinu V. Rosetti „semne alfabetiforme” datând „din preajma înjghebării noastre statale” (D. V. Rosetti, *Un depozit de unelte, câteva ștampile anepigrafe și o monedă din a doua epocă a fierului*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 11, 1960, 2, fig. 2; Idem, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale și cercetări arheologice”, 8, 1962, p. 73, fig. 1/1-2) ori de origine tătară (cf. I. Răuțescu, Z. Petrescu, *Schitul Cetățuia Negru-Vodă*, în „Glasul Bisericii”, XV, 1956, 3-4, p. 160); în ceea ce ne privește, pe baza numeroaselor analogii din nord-vestul Bulgariei, am opinat pentru originea lor protobulgară (vezi D. Măndescu, *Prezențe protobulgare la Cetățeni*, în „Analele Cercului de Istorie Gheorghe I. Brătianu”, VI, 2004, p. 79-80; Idem, *Arheologia mileniului I în Argeș. Stadiul actual și perspectivele cercetării*, în „Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova”, S. N., III-IV, 2007-2008, p. 111-112, fig. 7/1).

^{XVII} Mjöllnir, ciocanul zeului Thor (asociat tunetului în mitologia nord-europeană). Semnele de pe stâncile de la Cetățeni nu au nimic de

a face cu reprezentările grafice ale acestui atribut definitoriu al zeului nordic.

^{xviii} August Friedrich Demmin (1817-1898), scriitor german. Studii la Universitatea de Arte din Paris. Principala sa lucrare este *Encyclopédie historique, archéologique, biographique etc. des beaux-arts plastiques*, 5 vol., Paris, 1872-1880.

^{xix} Reprezentarea unui războinic, cu brațele ridicate, ținând în mână dreaptă o sabie cu lama ușor curbată, iar în stânga un bici de luptă (cf. D. Măndescu, în „Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova”, S. N., III-IV, 2007-2008, p. 111, fig. 7/3).

^{xx} La Cetățeni nu există urme romane, cu excepția importurilor descoperite în cadrul așezării getice din cea de-a doua epocă a fierului (cf. D. Măndescu, *Importurile romane în așezarea geto-dacă de la Cetățeni și implicațiile lor asupra cronologiei finale a locuirii*, în „Sargetia”, 31, 2003, p. 129-137; Idem, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței Superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 72-75).

^{xxi} Cf. infra, § VIII, p. 154, nota I.

^{xxii} Un tezaur monetar alcătuit din 127 denari romani republicani, imitații autohtone după denari republicani și denari imperiali timpurii de epocă augustee a fost descoperit și în cadrul cercetărilor sistematice moderne de la Cetățeni, în anul 1960 (vezi B. Mitrea, D. V. Rosetti, *Date noi cu privire la tezaurul de la Cetățeni, Muscel*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 25, 1974, 1, p. 19-33).

^{xxiii} De fapt, după propria-i mărturisire, Butculescu nu a executat aici săpături decât în toamna anului 1876, timp de o săptămână (cf. supra p. 108).

^{xxiv} Inscripția (astăzi dispărută, ștersă în 1922) se referă la restaurarea schitului din vara anului 1859 (cf. I. Răuțescu, Z. Petrescu, *op. cit.*, p. 158).

^{xxv} Ulterior, în 1918, vechiului hram al bisericii rupestre de la Cetățeni (astăzi mănăstirea Cetățuia), „Adormirea Maicii Domnului”, i se adaugă „Izvorul Tămăduirii” (cf. *Ibidem*, 155).

^{xxvi} Datarea în secolul al XVII-lea este eronată, Butculescu considerând probabil că cele două litere chirilice (*zemle* și *râță*) ale inscripției leatului ar fi fost urmate de încă una sau două, în porțiunea spartă. În realitate, inscripția era întreagă, indicând pur și simplu leatul 7100 (anul 1592), iar voievodul la care făcea referire este Ștefan Surdul, domn al Țării Românești în perioada 1591-1592. Despre importanța acestei inscripții, a se vedea P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Meridiane, București, 1974, p. 326.

^{xxvii} Ștefan al IX-lea Tomșa (Ștefan Tomșa al II-lea), domn al Moldovei între anii 1611-1615 și 1621-1623.

^{xxviii} Gheorge Ștefan (Burduja), domn al Moldovei între anii 1653-1658.

^{xxix} Ștefan al XI-lea Petriceicu, domn al Moldovei în perioadele 1672-1674 și 1683-1684.

^{xxx} Cum am mai arătat (cf. supra p. 125, nota XX), la Cetățeni nu există o stațiune romană, ci una geto-dacă suprapusă de una medievală. Butculescu precizează că vestigiile descoperite în săpăturile pe care le-a făcut pe monticol sunt de o cu totul altă factură decât cele descoperite în vale – suntem de părere că pe monticol el a descoperit unele vestigii medievale (piroane, vârfuri de săgeți, piese de armură etc.), iar în vale, la baza monticolului, a explorat complexe din cea de-a doua epocă a fierului (cărora le-a atribuit, în mod eronat, un caracter roman).

^{xxxi} În textul inițial, Butculescu a menționat numele „Vasile Stuparu”, după care l-a tăiat cu o linie, scriind deasupra acestuia „M. Pierre Aninoșanou”. Acest Petre Aninoșanu, negustor câmpulungean, este „împrumutat” de Butculescu, poate pentru a conferi o autoritate sporită propriilor cercetări, din opera lui C. Aricescu, *Istoria*

Câmpulungului, prima residență a României, I, Imprimeria Ferdinand Om, București, 1855, unde este citat în dese rânduri (p. 12, 16, 37, 45, 50, 55) „reprezentând elementul istoric naiv sau tradițional” și caracterizat drept „venerabil pentru vârsta, caracterul și cunoștințele întinse ce are despre istoria Imperiului Oriental și Occidental al romanilor și despre istoria românilor de la descălecarea lui Traian până azi”. Frecvențele referiri la „autoritatea” bătrânului Aninoșanu în problema istoriei vechi a Câmpulungului, vor atrage asupra lui Aricescu aspre critici din partea lui Cezar Bolliac (cf. C. Bolliac, *Excursiuni arheologice*, editori N. Georgescu, M. Marcu și D. Rizea, Editura Floare Albastra, București, 2005, p. 76). Este foarte probabil că Petre Aninoșanu nu l-a însoțit pe Butculescu în cercetările sale muscelene, el fiind deja bătrân în anii de la mijlocul sec. al XIX-lea, când Aricescu redacta monografia Câmpulungului. Obiceiul de a lăsa săpătorii nesupravegheați în timpul lucrului, sau sub supravegherea unuia mai destoinic dintre ei, cum este acest Stuparu / Aninoșanu, era destul de răspândit în epocă (relevantă este și măturia lui C. Bolliac în contextul evocării săpăturilor sale de la Turnu, unde, după ce a „așezat oamenii la lucru, a trecut în Nicopolea să vadă niște statue de piatră” – cf. C. Bolliac, *Opere*, ed. T. Vianu, II, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 229).

xxxii Incinta hexagonală, cu două compartimente, aparținea fortificației medievale, Butculescu menționând prezența varului (mortarului de var) în ansamblul zidăriei, element neîntâlnit în cazul zidului de incintă al cetății geto-dace. Cercetările sistematice moderne nu au mai putut evidenția decât fragmente din zidurile fortificațiilor geto-dacă (pe latura de sud a platoului de pe vârful monticolului – cf. D. V. Rosetti, L. Chițescu, *op. cit.*, p. 55, 57, fig. 4) și medievală (pe latura de nord a platoului, către Valea lui Coman – cf. D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale și cercetări arheologice”, VIII, 1962, p. 74, fig. 1/3-4; 2).

xxxiii Pe vârful monticolului există nu una, ci trei cisterne săpate direct în stâncă, de forme și dimensiuni diferite. Două dintre ele pot fi cu mare probabilitate atribuite perioadei de funcționare a fortificației geto-dace, cel de-al treilea bazin fiind mai târziu, datând din evul mediu. Unul dintre cele două bazine antice se află în imediata

apropiere a urmelor unui turn-locuință cu baza de piatră, la 3,5 m sud-est de acesta. Bazinul este rotund, cu diametrul de 4,5 m, cu peretele vertical, adâncit în rocă până la 3,5 m. Celălalt rezervor este plasat la 11 m est de turn, fiind rectangular în plan (1,8 m lungime, 0,8 m lățime) și mult mai puțin adânc decât precedentul (doar 0,7 m adâncime). În fine, bazinul medieval, mai mic decât celelalte, a fost săpat lângă biserica rupestră (cf. D. V. Rosetti, L. Chițescu, *op. cit.*, p. 56 și nota 9; D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 28). Se observă că dimensiunile cisternei descrise de Butculescu nu corespunde niciunuia dintre rezervoare, așa cum le cunoaștem astăzi. Nu întotdeauna funcția reală a excavațiilor făcute în piatra de pe vârful monticolului „Cetățuia” a fost cunoscută. În discuția cu interlocutorul său imaginar, purtată în fața vestigiilor marii cisterne geto-dace de la Cetățeni, C. D. Aricescu preciza că „acolo a fost baia de scăldătoare a lui Negru-Vodă, unde se îmbăia cu grațioasa doamnă a Măriei Sale, după vechea datină romană” (cf. C. D. Aricescu, *op. cit.*, II, p. 98). Cum pe platoul din vârful monticolului nu există vreun izvor (cu excepția micului fir de apă ce izvorăște din altarul bisericuței rupestre de astăzi) sau altă sursă de apă care să alimenteze cisterna, și cum ne este greu să credem că apa destinată cisternei era cea pluvială, care, oricât de abundentă ar fi fost, tot nu ar fi reușit să umple rezervorul, putem presupune că apa stocată în cisterna săpată în piatră era adusă din râul Dâmbovița ce curge la baza monticolului sau dintr-unul dintre pâraiele ce se varsă în râu. De altfel, la mijlocul sec. al XIX-lea, C. D. Aricescu menționa că apa potabilă era adusă pe vârful „cu scripeți dintr-o vâlcea cu apă cristalină despre răsărit” (cf. *Ibidem*, p. 96), care nu poate fi alta decât cea de pe Valea Chiliilor, pârau ce se varsă în Dâmbovița după ce înconjoară pe la sud-est baza monticolului. Desigur că cisternele geto-dace de la Cetățeni nu se ridică la nivelul tehnologic al unor instalații cu aceeași destinație, ceva mai târzii, de la cumpăna sec. I-II p.Chr., descoperite și cercetate în zona capitalei regatului dac, ale căror pereți de piatră erau dublați de pereți de scânduri de lemn prinse între două staturi de lut (Grădiștea Muncelului, Costești) (cf. G. Gheorghiu, *Cisterna dacică de la Grădiștea de Munte*, în „Acta Musei Napocensis”, XXXIII/1, 1996, p. 376-377, fig. 2/1; Eadem, *Cisterne descoperite în zona capitalei regatului dac*, în „Sargetia”, XXVII/1, 1997-1998, p. 177 și urm.), ori

erau chiar construite în întregime conform sistemului roman, cu tencuială în *opus signinum* (Blidaru) (cf. I. Glodariu, *Arhitectura dacilor – civilă și militară (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 37-38, fig. 21/4-5). Însă prin dimensiunile lor considerabile (capacitatea lor, însumată, este de circa 35 m³), cisternele dacice de la Cetățeni domină categoria rezervoarelor de apă tipice pentru fortificațiile amplasate pe înălțimi, amenajări analoage, însă mai reduse ca dimensiuni, fiind descoperite într-o serie de situri precum Piatra Roșie, Costești și Tilișca (cf. *Ibidem*, p. 37).

xxxiv Fără a avea vreo legătură cu reprezentările religioase hieratice, silueta cavalerului este dăltuită pe fața nordică a stâncii în care este săpată biserica rupestră. Hramul bisericii rupestre de la Cetățeni nu este (și nici nu a fost) Sf. Gheorghe, ci Izvorul Tămăduirii. În privința atribuirii culturale și cronologice a acestei reprezentări ecvestre cunoscute îndeobște drept „cavalerul trac”, opinăm, ca și în cazul semnelor runice de pe stâncile din vale, tot pentru datarea sa în sec. IX-X p.Chr., atribuindu-i o sorginte protobulgară (cf. D. Măndescu, *Prezențe protobulgare la Cetățeni*, în „Analele Cercului de Istorie Gheorghe I. Brătianu”, VI, 2004, p. 80; Idem, *Arheologia mileniului I în Argeș. Stadiul actual și perspectivele cercetării*, în „Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova”, S. N., III-IV, 2007-2008, p. 112, fig. 7/4).

xxxv Este vorba, probabil, de o continuare (nedepistată în urma cercetărilor arheologice sistematice moderne, ori dispărută între timp) pe latura de est a platoului de pe vârful monticolului a zidului geto-dacic de pe latura sudică, amintit mai sus (cf. supra p. 127, nota XXXII).

xxxvi Aserțiunile lui Butculescu sunt fanteziste, influențate de legende și tradițiile orale ale locului. Rostul acestui zid, vizibil până la sfârșitul sec. al XIX-lea la extremitatea sudică a sitului arheologic (bănuim că un astfel de zid a existat și către marginea nordică), era, desigur, acela de a bara nu apa Dâmboviței, ci drumul comercial Târgoviște – Brașov (ce urma în acest sector cursul râului). Blocând accesul în valea îngustă, acest zid contribuia la menținerea controlului strict al traficului comercial supus vămuirii. O imagine mai clară a

unor astfel de ziduri ce închideau punctele strategice de pe văile apelor curgătoare este cea oferită de situația de la Bran, zidurile ce barau valea pâraului Turcu având inițial rosturi militare, la care s-au adăugat ulterior și cele vamale (cf. C. Rezachevici, *Condițiile istorice ale întemeierii cetății Bran (1377). Războiul aliaților europeni împotriva lui Ludovic I de Anjou din 1375-1377 și acțiunile militare ale domnilor Țării Românești Vlaicu și Radu I*, în „Argessis”, XV, 2006, p. 174-176, fig. 6-7).

XXXVII Fragmentele ceramice și celelalte urme „romane” (amfore, monede) de la baza Colțului Doamnei, așadar pe malul drept al Dâmboviței, vor fi fost vestigii geto-dace, în punctul respectiv fiind descoperite în 1961-1962, de către D. V. Rosetti, prin cercetări sistematice, două spectaculoase morminte de incinerare din cea de-a doua epocă a fierului, ce trebuie puse în relație directă cu așezarea aflată la mică distanță în amonte, pe malul stâng al râului (cf. M. Babeș, *Stațiunea geto-dacă de la Cetățeni. Descoperiri și informații recuperate*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 50, 1999, 1-2, p. 14-19, fig. 2-4; D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă...*, p. 30-31, pl. 7-8/1).

XXXVIII Carpii aparțin familiei de triburi nord-trace și nu se trag nicidecum din celți.

XXXIX Referire la dinastia Asăneștilor și la Imperiul Vlaho-Bulgar, care timp de un secol (1187-1280) domină viața politică a Peninsulei Balcanice.

XL Charles-Angelique. baron de Talleyrand-Périgord (1821-1896), diplomat francez, senator, ambasador al Franței la Weimar. Strănepot al ilustrului ministru de externe al lui Napoleon, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord. În 1857 se află în Țările Române, ca reprezentant al Franței în cadrul comisiei europene de supraveghere a alegerilor pentru Divanurile ad-hoc.

XLI În anul 1368, o campanie de pedepsire a voievodului Țării Românești, Vladislav I (Vlaicu), inițiată de Ludovic I de Anjou, regele Ungariei, și pusă sub comanda voievodului Transilvaniei, Nicolae

Lackfi, se transformă într-un dezastru, în urma victoriei obținute pe câmpul de luptă, la 13 octombrie, de vornicul Dragomir, părcălabul Cetății Dâmboviței. Voievodul Transilvaniei (comandant al oastei maghiare și secuiești), vice-voievodul Transilvaniei, castelanul Cetății de Baltă, precum și „mulți alți cavaleri și nobili aleși” sunt uciși în bătălia ce este posibil să se fi desfășurat în preajma fortificației de la Cetățeni (cf. P. Chihaia, *op. cit.*, p. 330).

^{XLII} Despre staționarea lui Mihai Viteazul în tabăra de la Stoenesti, în toamna anului 1595, vezi C. Neagoe, M. Păduraru, *Mărturii controversate despre tabăra lui Mihai Viteazul de la Stoenesti (septembrie-octombrie 1595)*, în „Argesis”, X, 2001, p. 103-112.

^{XLIII} Jean Henri Abdolonyme Ubicini (1818-1884), publicist și istoric francez de origine italiană. Partizan al cauzei românești în revoluția de la 1848 (perioadă când se află la București), va primi cetățenie română în 1864. Autor al unor articole filo-românești apărute în presa franceză („Revue de l’Orient”) și al volumelor *Provinces danubiennes et roumaines: Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bassarabie*, F. Didot Freres, Paris, 1856 și *Les origines de l’histoire roumaine*, Ernest Laroux, Paris, 1866. Din 1871, membru onorific al Societății Academice Române.

^{XLIV} Edictul *Constitutio Antoniniana* a fost emis de împăratul Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla, 211-217) în anul 212.

^{XLV} Augustin de Gérando, francez stabilit în 1840 la Păulești (districtul Sătmăr), în urma căsătoriei cu fiica contelui Teleki Emerik, senior de Szék. În anul 1842 face o amplă călătorie în Transilvania, publicând trei ani mai târziu volumul *La Transylvanie et ses habitants*, Comptoir des Imprimeurs-Unis, Paris, 1845.

^{XLVI} Cronstadt (Kronstadt), numele german al Brașovului.

^{XLVII} Joseph Adrien Félix Lavalée, marchiz de Bois Robert (1801-1878), publicist francez, colaborator la cunoscuta serie *L’Univers pittoresque. Histoire et description de tous les peuples, de leurs*

religions, moeurs, coutumes, industriae, Firmin Didot Freres, Paris, 1840-1860.

XLVIII Traducere:

DOMNUL DE ROSNY ȘI STUDIILE SALE
ETNOGRAFICE ÎN ROMÂNIA.
PRIMA EXCURSIE
JUDETELE ARGEȘ SI MUSCEL

Blocuri de stâncă se găsesc împrăștiate din belșug de-a lungul crevasei săpate de apele pluviale până la baza acestui versant, iar după eșantioanele pe care le-am adunat e ușor de constatat că mineralele ce alcătuiesc această rocă sunt oxidul de fier, magnezia de fier, bazaltul și un conglomerat compact provenind dintr-o acțiune vulcanică violentă.

Colțul Albine se află în fața Dosului Stoenestilor, muscel cu mesteceni, carpeni, plopi, fagi, aluni, păducel. Din vârful acestuia izvorăște Pârâul Bisericii care se varsă în Dâmbovița.

Ieșind din satul Stoenesti (comună rurală alcătuită din cătunele Cotenești și Stoenesti, cu 1215 locuitori) și îndreptându-ne spre localitatea de la sud, Bădeni-Pământeni, în dreapta noastră se văd Colțurile Văii Cheii. Într-adevăr, aceste două vârfuri sunt atât de apropiate una de cealaltă, încât printre ele se poate trece numai printr-un culoar foarte îngust, numit Valea Cheii și chiar are forma acestui obiect. †.....† de la aceste două vârfuri se varsă în Dâmbovița și se numește Pârâul Cheii.

Nu departe de aici, ajungem la primăria din Bădești-Pământeni, situată pe malul drept al Dâmboviței, unde am făcut o haltă pentru a vizita școala, și însuși primarul împreună cu notarul au consemnat vizita noastră într-un dublu proces verbal semnat de noi, din care un exemplar a rămas în arhiva primăriei, iar celălalt a fost înmănat dlui de Rosny, drept amintire și ca semn al prețuirii moșnenilor din Bădeni-Pământeni față de eminentul etnograf. Se făcea târziu și a trebuit să părăsim Bădenii pentru a merge la Vadu Lin și a ne bucura de tot ceea ce natura a creat mai grandios și mai frumos și de care omul a știut să profite și să se servească, așa cum vom vedea mai departe.

Traversăm Dâmbovița în fața primăriei, pe un drum de acces format pe aluviunile acestui râu și mergând de-a lungul malului său stâng intrăm în valea Bădenilor (această vale se întinde până la granița cu Transilvania, a cărei trecere e păzită de un pichet); la poalele muntelui Priseaca traversăm de trei sau patru ori Dâmbovița înainte de a ajunge în satul Cotenesti. De aici traversăm din nou Dâmbovița pentru a ajunge, în sfârși, la Vadu Lin, către ora unu după-amiază. Cu toată oboseala, dl de Rosny fu atât de captivat de poziția pitorească a acestui loc, încât dădu frâu liber studiilor sale, beneficiind, în același timp, de ajutorul aparatului de fotografiat.

Vadu Lin este un defileu al Carpaților format de două enorme blocuri eratice ce se ridică majestuos de-a dreapta și de-a stânga, precum două ziduri inexpugnabile, îngustând puternic Dâmbovița. Le lipsește antablamentul pentru a crede că avem de a face cu un portic natural și uriaș deasupra acestui râu. Cu toate acestea, apa curge atât de liniștită în acest loc, încât i-a fost dat numele de Vadu Lin.

O punte alcătuită dintr-o singură bârnă groasă permite celor ce merg pe jos să treacă de pe un mal pe celălalt. Dacă n-ai luat niciodată lecții de echilibristică, le poți lua aici gratis. Însuși Blondin va fi utilizat un astfel de sistem la începutul studiilor sale.

„Poziția este admirabilă – spune dl de Rosny – și merită să fie fotografiată”. Așezarăm deci oamenii din caravana noastră, unii pe punte, alții, călare, în râu, iar alții pe mal, în diferite locuri; aparatul de fotografiat ne făcu imediat stăpânii acestei imagini fermecătoare.

În acest timp, dl Manole Săulescu, așezat la 1 km de Vadu Lin, pe malul stâng al Dâmboviței, mai jos de Cetățuia lui Negru Vodă, lângă o moară, se ocupa cu conștiinciozitate de masa de prânz.

Odată studiile noastre terminate, trecem pe punte pe malul stâng, de unde contemplăm lanțul Carpaților ce se întinde paralel cu malul drept al Dâmboviței. Mai întâi vârful Pițigaia, la nord-vest de Vadu Lin, pe culmea căruia se află Masa lui Negru Vodă (colosal dolmen monopod), valea Vulcan, brăzdată de torentul Vulcan care se varsă în Dâmbovița, vârful Foișoarele în fața căruia se află Valea Sasului, la sud-vest de Vadu Lin /56/ și care separă acest vârf de vârful Călimănea, Valea Doamnei, formată de versantul acestui vârf și de cel al Colțului Doamnei. Acest vârf se află chiar în fața Cetățuii lui Negru Vodă, unde poposisse dl Săulescu. Tradiția locală susține că numele vine de la locuința doamnei voievodului, clădită pe culme.

Ne continuăm drumul pe malul stâng al râului și nu departe de Vadu Lin intrăm într-o livadă de pruni. Între aceasta și vârful Foișoarele se poate încă distinge cu ușurință Cetatea ce are aspectul unui cot ce pătrunde în Dâmbovița și domină locul de departe, atât în amonte cât și în aval. N-a mai rămas din această fortificație decât undulații ale terenului având forma geometrică a unui trapez, ce reprezintă cu siguranță vechile șanțuri, deoarece aceste undulații sunt însoțite pe traseul lor de o zonă ridicată ce le mărginește. Această zonă reprezintă probabil zidurile ruinate ale acestei citadele. Chiar pe malul râului sunt încă vizibile resturi dintr-o construcție de piatră, poate glacisul acestei cetăți. Începând de aici, câmpul capătă o mai mare întindere, lărgindu-se treptat până la Valea Chilia și de acolo încă și mai mult către satul Cetățeni.

Această poziție favorabilă ne permite să observăm cu ușurință culmea Carpaților, iar atenția ne-a fost atrasă de un vârf de stâncă abrupt ce se detașează la est de acești munți, pe versantul stâng al Dâmboviței, a cărei bază aproape că formează un hemiciclu. Acest vârf ce face parte integrantă din muntele Pleașa Popii e cunoscut în zonă sub numele caracteristic de Omul de Piatră, fără a fi atestat istoric.

În 1876, în timpul explorării pe care am făcut-o aici, am observat acest vârf fără a-i acorda o atenție deosebită, însă dl de Rosny fu frapat de asemănarea pe care o avea cu o Isis egipteană, iar la insistențele repetate exprimate și de dl Lesouëf, ne îndreptarăm privirile într-acolo, dându-i ocol de la distanță pentru a ne clarifica dacă se afla acolo printr-un efect al anaturii ori în urma intervenției omului. Stânca are toate aparențele unei femei șezând și, cum am spus, seamănă izbitor cu acea zeiță egipteană.

Dl de Rosny orientă obiectivul aparatului său de fotografiat și într-o clipită devenirăm stăpânii acestui vârf atât de observat și de râvnit.

Onoarea cuceririi acestei stânci revenindu-i dlui de Rosny, din spirit de deferență o botezarăm „Isis a lui Rosny”, iar oamenii din caravana noastră o cunoscuseră sub acest nume. Mi-a fost ușor să mă asigur, în cele din urmă, că natura atât de capricioasă în manifestările ei a dat naștere acestui straniu efect (a se vedea nr. †.....† din planșă).

Atrăsei apoi atenția acestor domni asupra unui alt vârf, încă și mai înalt, situat la sud și nu departe de acesta, pe muntele Pleașa

Popii; e vorba despre un dolmen monopod din epocile megalitice, un bloc colosal fixat cu partea plată pe acest vârf. Celții care, la începutul migrației lor în Europa, ocupau un teritoriu întins „de la gurile Dunării până în jurul Munților Carpați”, au lăsat, probabil la părăsirea acestor locuri, astfel de urme ale trecerii lor. Stânca aceasta este cunoscută în zonă cu numele de Masa Domnească (a se vedea nr. †.....† planșa), la fel ca cea care domină vârful Pițigaia, amintită mai sus. Botezărăm acest dolmen cu numele majestății sale, regele: dolmenul Carol (nu departe de Cetățuia Negru Vodă); prezentul și trecutul se ating și se armonizează într-un acord perfect.

Aceste două noi descoperiri ne provocară cea mai mare plăcere și ne îndreptărăm către locul pe care îl aleseserăm pentru masă, ce era pregătită pe malul Dâmboviței, nu departe de o moară, pe locul unde-mi stabilisem tabăra în 1876, în timpul explorării mele de aici. Acest râu își are izvoarele în Muntele Oticul, udă Rucărul, Dragoslavele, Valea Gârtii, Bădenii Pământeni, Stoenestii, Cetățenii de Vale, Târgoviștea, Bucureștii și se varsă în Argeș în satul Budești.

În timpul acestei operațiuni care a fost de foarte scurtă durată, recitai acestor domni vechiul refren al Dâmboviței: „Dâmbovița apa dulce, cine te bea nu mai se duce!”. Efectiv, era momentul cel mai indicat să te gândești la ea. Apa sa pură, limpede și ușoară ne potoli setea. Dnii de Rosny și Lesouëf, înainte de a se ridica de la masă, toastară în sănătatea majestăților lor, regele și regina, și pentru România. Apoi, condusei pe acești doi domni să viziteze un menhir pe care îl descoperisem în octombrie 1876. Menhirul meu era acolo, intact, situat puțin către nord-vest de Isis a lui Rosny și nu departe de întretăierea a două enorme blocuri eratice înfipite la dreapta vechiului drum Rucăr – Cetățenii de Vale, drum adânc tăiat în calcar de roțile carelor și de tropăitul vitelor pe poalele Carpaților. Acest menhir are la mijloc o înălțime de 2 m, iar în vârf o lățime de 3,75 m.

Pe partea dinspre nord a acestui interesant menhir, se văd încrustate caractere grafice runice (a se vedea nr. †.....† planșa) <Pl. 13/1>. Semnul din mijloc reprezintă crucea și marca simbolică a zeului Thor, marcă ce, după dl Auguste Demmin, se găsește pe monumentele preistorice și precreștine ale Scandinaviei.

De aici se urmează drumul către nord și se trece pe sub întretăierea celor două blocuri eratice menționate mai sus, pentru a vedea la ieșirea din această ambrazură un om foarte grosier sculptat pe

peretele blocului de stâncă din dreapta, ținând în mână sa dreaptă un instrument.

N-aș putea preciza cărei epoci îi poate fi atribuită această reminiscență artistică; nu e mai puțin adevărat că deasupra acesteia, sub muchia blocului, se observă caractere chirilice indescifrabile și deasupra lor o cruce cu brațele lățite la extremități. Aceasta este figurată pe mai multe blocuri eratice ce se găsesc împrăștiate de-a lungul drumului.

De la ambrazura celor două blocuri eratice până la moară și poate până la Valea Chilia, către sud, a existat odinioară o stațiune romană așezată la poalele muntelui Pleașa Popii, foarte importantă dacă judecăm după marea cantitate de fragmente și de obiecte întregi pe care, în urma explorării, le-am descoperit în crăpăturile acestei coline: urnele, amforele, perlele de sticlă, urcioarele, cuptoarele, din care unul conținea grâu carbonizat și chiar o mânășă de amforă cu inscripții, rondele (a se vedea nr. †.....†, pl.).

Această olărie, care este indubitabil romană, constituie mărturia staționării unei legiuni romane pe o durată destul de îndelungată, dacă avem în vedere cantitatea mare de oase de animale ce se găsesc peste tot unde se sapă la o adâncime mai mare de un metru și jumătate. În cele șapte zile de săpături parțiale pe care le-am făcut în acest loc, în 1876, nu am descoperit vreun rest de zid, fie de cărămidă, fie de piatră, pentru a putea afirma existența unei construcții. În cantitatea foarte mare de cioburi, n-am descoperit nici un fragment de cărămidă. Cât privește amforele, vasele de tip lanx, paterile, urcioarele, acestea trebuie să fi fost foarte numeroase, dacă judecăm după fragmentele lor ce sunt împrăștiate prin crăpăturile colinei ori pe pantă. Mai mulți bățâni din partea locului mi-au spus că după ploile puternice pământul se afundă prin aceste crăpături dând la iveală amfore și diferite vase. „Uite – îmi spunea unul dintre ei –, nici nu sunt doi ani de-atunci, cineva a găsit o amforă plină cu monede la baza stâncii aceleia pe care o vedeți acolo jos!”, în timp ce îmi arăta cu degetul un menhir cu caractere runice.

O explorare în această tabără, condusă cu pricepere, ne-ar dezvălui multe secrete ale trecutului și ar demonta, negreșit, afirmațiile inconștiente ale unora ce se consideră avizați să susțină că Romanii au ocupat inițial Dacia superioară până la munți.

Deși dnii de Rosny și Lesouëf n-au putut vizita cetățuia lui Negru Vodă, e bine totuși să relatez aici despre explorarea mea repetată în acest loc; să începem așadar cu cetățuia.

Pentru a ajunge la această cetățuie, se urcă o potecă croită în zig-zag pe versantul vestic al muntelui Pleașa Popii, pe vârful căruia se află amplasată cetățuia. La capătul unei jumătăți de ceas se ajunge în vârful acestui munte. La nord-vest de vârf, după ce străbați trei sferturi din lungimea potecii, la o diferență de nivel de 200 m față de Dâmbovița, ajungi deja la dolmenul Carol I, care are o înălțime de circa 10 m.

Ici-colo, pe potecă se găsesc fragmente ceramice vechi. De la acest dolmen, la capătul câtorva minute se ajunge pe un platou îngust, la 230 m altitudine față de nivelul Dâmboviței, unde se află biserica lui Negru Vodă, săpată în stâncă. Intrarea îi este situată la vest. Interiorul acestei biserici este împărțit în trei sectoare: primul, reprezentând pridvorul rezervat femeilor, delimitat printr-o șarpantă de lemn și de cărămidă, este o încăpere trapezoidală, al doilea reprezintă naosul, separat de altar printr-un zid de cărămidă. În altar, care este circular, la baza pereților, există două sau trei locuri în care se infiltrează apa, apă considerată binecuvântată de oamenii muntelui; din această cauză aceștia îi atribuie unele virtuți în alinarea maladiilor incurabile.

În pridvor, deasupra ușii, este o inscripție în românește: „Acest sfânt schit a fost restaurat în timpul domniei înălțimii sale prințului Alexandru Ioan I, fiind mitropolit I. P. S. S. Părintele Neofit, cu ajutorul și cheltuiala preoților Ioan fiul lui Popa Iene, Ion fiul lui Popa Ienache, George Diaconescu, anul 1859, iunie 3”.

Biserica poartă hramul Adormirii Fecioarei.

Pe un fragment de cruce ce servește drept prag la ușa interioară dintre pridvor și naos, se remarcă următoarea inscripție în românește cu caractere chirilice: „Spre pomenire această Sfântă Cruce ridicatu-sau de robul lui Dumnezeu Mihail Bărbătescu biv vel spătar (fost general) și de soția lui, Maria, în zilele lui †.....†” (restul este spart). Pe latura stângă stă scris „*АМВРОСІЯ*” (7132 de la Adam sau 1624 de la Christos).

Un al doilea fragment este dintr-o cruce ridicată spre pomenirea lui Frățilă și a Neacșei, în timpul domniei lui „*Івъ 4489дъ Бѣго*”, cu data *87*... restul este spart. Care Ștefan?

Pentru că pe toată durata celui de-al XVII-lea secol nu a existat în Valahia vreun domn cu acest nume. În schimb, în Moldova au fost trei domni cu numele Ștefan:

Ștefan XI Tomșa (1610-1615),

Ștefan XI ” a doua domnie (1623)

Ștefan-Gheorghe I (1654-1658)

Ștefan Petriceicu I (1672-1674)

Ștefan ” ” a doua domnie (1684-1685).

Pe panta din fața bisericii am făcut o săpătură de amator, iar materialul descoperit a fost atât de abundent, încât după o oră aveam două kilograme de cuie de diferite dimensiuni (a se vedea planșa Ț.....Ț) și de mai multe vârfuri de săgeți (a se vedea planșa Ț.....Ț), câteva fragmente dintr-o placă de fier de la o armură, și mai multe fragmente de instrumente precum un cuțit, o cruce de fier (a se vedea pl. Ț.....Ț), un lanț, fragmente ceramice care sunt de o cu totul altă factură decât cele din stațiunea romană de la poalele acestui munte, dovadă de netăgăduit a unei epoci romane.

Pe acest platou erau pruni, aluni și nuci de ale căror fructe ne-am servit pentru a ne îndepărta de ispita unei mese mai copioase făcute în detrimentul explorării mele.

Încredința această explorare unui grup de muncitori sub conducerea dlui Petre Aninoșanu, bărbat obișnuit cu condițiile dificile în care se fac explorările, iar eu urcai pe blocul de stâncă în care a fost săpată biserica. Barometrul meu îmi indica o altitudine de Ț.....Ț. Pe platformă, în centrul acestui bloc, chiar deasupra naosului, este clădită clopotnița construită din scânduri. Aceasta nu are nimic interesant și nu corespunde deloc cu interiorul bisericii. În vechime, această biserică, a cărei ctitorire îi este atribuită lui Negru Vodă în sec. al XIII-lea, avea în interior două altare, unul catolic pentru doamna Ana, soția acestui voievod, cu fresce reprezentând sfinți ai acestei religii, și altul ortodox, cu sfinți corespunzând acestui rit. Sub același acoperiș, doi preoți de rituri diferite citeau Evanghelia, unul în latină, celălalt în limba națională.

Muntele Pleașa Popii a fost afectat de Negru Vodă acestei biserici. Pe vârf se află castelul ale cărui ruine stau și astăzi mărturie despre dispunerea zidurilor și compartimentarea interioară. Ne aflăm aici la o altitudine de 242 m față de Dâmbovița, de 540 m față de București și de 382 m față de Râul Târgului.

Planul cetățuiei este hexagonal, cu două compartimente. Zidurile sunt construite într-o tehnică neregulată, din piatră, din gresie și din calcar extras de la fața locului, solid cimentat cu var local.

La ieșirea din aceste ruine se trece printr-un pâlc de copaci tineri ce se întinde pe 15 sau 20 m către est, la capătul căruia se află un bloc mare de gresie, în pantă, cu vârful la est și cu baza la vest, ce poartă numele Tronul lui Radu Negru.

Efectiv, se văd chiar și acum găurile săpate în stâncă pentru a fixa așa-zisul tron, în fața acestuia aflându-se urmele a două tălpi de încălțăminte cu vârful ascuțit, iar în spatele acestora alte două perechi, mai mici. Se spune că primele urme sunt cele ale lui Negru Vodă, următoarele sunt ale Anei, iar ultimele ale fiului lor, Dan.

La un metru distanță în spatele acestui bloc de care este legată prin creasta unei alte stânci, se ridică, cu doi metri mai sus, o stâncă ascuțită. Se spune că aceasta era observatorul lui Negru Vodă. E adevărat că pentru a ajunge aici trebuie să străbați creasta menționată și cu ajutorul a cinci sau șase trepte cu adâncimea de 6 cm, săpate în această stâncă, se urcă pe platforma observatorului, unde au loc cu greu patru oameni. Aici păzește-te de amețală, căci abisul te împresoară din toate părțile: către nord se deschide Valea lui Coman, către est și către sud Valea Chilia, numită astfel pentru că pe pantele acestui munte există chilia unui anahoret ce a murit înainte de 1860. Cu ajutorul unei frânghii și a unui scripete, acesta intra ori ieșea din chilia sa. Astăzi acest sistem este atât de periculos de folosit, încât oricât ați fi de curioși, nu vă veți încumeta la o asemenea vizită. Totuși, dominat de o dorință oarbă de a nu lăsa nimic neexplicat în urma explorării mele, crezând mai ales că ași putea descoperi ceva inscripții sau orice alt obiect ce mi-ar putea permite o datare, m-am aventurat pe panta aridă a versantului sudic al acestui munte, la baza cisternei de apă a cetățuiei, și cu sprijinul a două călăuze bune și al unui stejar ce mi-a dat o mână de ajutor în satisfacerea curiozității mele întinzându-și ramurile până aproape în fața acestei celule, mi-am aruncat privirile înăuntru printr-o gaură ce servise atât ca fereastră cât și ca horn. N-am putut distinge decât câteva zugrăveli pe pereții interiori ai chiliei, reprezentând sfinți. Acum stejarul a dispărut, iar cei mai curajoși și cutezători munteni localnici nu îndrăznesc să se aventureze în această excursie.

Cum am spus, din acest observator vezi către est și către sud Valea Chilia, ce se varsă în Dâmbovița la vest, aproape în fața vârfului Doamna.

La sud de cetățuie și aproximativ la nivelul bisericii, pe platforma unui colț de stâncă tăiat cu târnăcopul, există încă vechea cisternă de apă cunoscută astăzi cu numele de Băile lui Negru Vodă. Cum spusei, este un rezervor mare, dreptunghiular, lung de 10 m și lat de 3,96 m și cu o adâncime variind între 0,90 m și 0,40 m la capete <Pl. 13/3>.

Printr-o spărtură făcută în zidul cetățuiei (a se vedea litera †.....† din pl. †.....†), către nord, pe o potecă se poate trece chiar în spatele blocului de stâncă în care a fost săpată biserica, la o altitudine de 230 m față de nivelul Dâmboviței. Către răsărit este dăltuit în piatră un om călare pe cal (pl. †.....† litera †.....†) <Pl. 13/2>.

Să fie acesta Sf. Gheorghe, al cărui hram îl avea biserica? Fiindcă acest cavaler, cum se vede, e așezat sub o cornișă vrând să se indice astfel pereții (petetele) bisericii, cu atât mai mult cu cât acesta este plasat către răsărit, știut fiind că la noi estul reprezintă punctul cardinal către care este orientat altarul.

În orice caz, nu îndrăznesc să afirm nimic înainte de a face aici o săpătură sistematică ce ne-ar putea furniza multe date de interes atât pentru acest loc, în special, cât și pentru istoria noastră, în general. Nu este mai puțin adevărat că acest cavaler lasă impresia că-și vede liniștit de drum, călare pe cal. De altfel, merge la pas și stă bine în șa, lăsând să-i fluture în spate mantaua, ținând brațul drept sprijinit în șold, iar stângul întins. Chiar și calul este foarte îngrijit; coama îi este reprezentată prin cinci benzi iar cureaua care pornește de la șa și trece pe sub coada calului are patru ghinde mari ce-i atârnă pe crupă.

De aici, urmând poteca spre partea nordică a aceleiași stânci, dai de o galerie foarte joasă, având trepte săpate în rocă, ce duce într-o cameră săpată în același bloc de stâncă. Se crede că aici era o carceră.

Așa cum arătam când am descris-o, culmea Pleașa Popii este alcătuită din patru vârfuri: cel nordic, cu biserica și cu carcera, cel sudic, cu cisterna de apă, precum și alte două către est, unul cu „tronul lui Negru Vodă” iar celălalt cu observatorul. În fața bisericii va fi existat o zidărie, ruinele acesteia, ce pot fi văzute și astăzi, mergând de la nord către sud, paralel cu stâncă bisericii, până la gura cisternei.

Această cetățuie ocupă una dintre cele mai favorabile poziții din punct de vedere strategic, dominând asupra tuturor văilor din jur, fără a mai pune la socoteală deschiderea largă pe care o avea asupra văii Dâmboviței, de la Vadu Lin, în amonte, și până la Lăicăi, în aval, la circa 7-8 km distanță (de văzut).

Încă o dată mă îndoiesc că această cetățuie ar avea o origine românească; mai degrabă cred că ea a fost construită de romani și rezidită de Negru Vodă spre apărarea teritoriului românesc.

Pe versantul sudic al muntelui Pleașa Popii se găsește o cantitate mare de „iarbă dulce”, cunoscută cu acest nume de oamenii de la munte, căreia îi este atribuită virtutea de a face să fie descoperite comorile ascunse în pământ. „După ce a mâncat șapte zile această rădăcină, un pustnic a descoperit mai mulți saci cu monede mari de aur”. E posibil ca efectul acesteia, foarte emolient și laxativ, să producă acea luciditate mentală care predispune la visare. Să aibă lemnul dulce un efect soporific? În orice caz, aceste comori mereu râvnite de acești bravi oameni ai muntelui s-ar putea traduce în bogate descoperiri pentru istoria noastră, dacă s-ar executa aici săpături sistematice, conduse de un om experimentat și nu doar devotat ci și cutezător, curajos și energic. Nu-și riscă oricine viața cutreierând vârfurile cioplite cu târnăcopul.

Dacă se continuă drumul de la muntele Pleașa Popii pe valea Dâmboviței, în aval, către Cetățeni de Vale, pe malul drept al râului, la poalele Colțului Doamnei și aproximativ în fața vârfului Chilia, se distinge în locul numit „La Stăvilare” un zid masiv, gros de cinci metri, despre care se spune că îi servea lui Negru Vodă drept stăvilă pentru a abate cursul apei Dâmboviței în vremuri de război. Râul era barat de acest zid ce lega Colțul Doamnei de vârful Chilia. Menirea barajului era de a îndrepta apele râului în Valea Chilia și în Valea lui Coman, creația naturii fiind astfel utilizată ca și un imens șanț de apărare - plan al unei concepții vaste și grandioase, demnă de un monarh precum Negru Vodă. Și la poalele Colțului Doamnei, în zona stăvilărilor, se găsesc fragmente de olărie romană. Oamenii din zonă m-au asigurat că au descoperit aici mai multe amfore. Într-una s-au găsit chiar și monede ale căror modul era acela al quinarius-ului roman.

Dar să ne întoarcem la etnografia noastră. Cum se făcea târziu, părăsirăm acest loc pentru totdeauna memorabil, ce, în succesiunea

secolelor, i-a văzut trecând ca o umbră pe carpi, urmași ai celților, pe daci, pe goți, pe romani, pe hoardele tătărești oprite din năvălirile lor de Negru Vodă, pe români, urmași ai daco-romanilor, popor care inițial s-a bucurat de independență până în vremea lui Matei Basarab, la începutul sec. al XVII-lea, pentru a-i vedea mai apoi pe români înrobiți până de curând.

Am văzut în 1876 aceste locuri pitorești suspinând pentru situația noastră politică și, în ciuda faptului că erau în ruină, ele mărturiseau nu mai puțin mândria lor demnă de o sărăcie onestă. Eram în 1881. România independentă și ridicată la rang de regat, stare politică pe care n-o mai avusese din perioada domniei lui Asan.

De la 1857, dl de Rosny era a doua personalitate franceză importantă care vizita și studia acest loc: primul francez, baronul de Talleyrand, pentru a ne asigura la Tratatul de la Paris protecția celor șapte puteri europene, prin studiul pe care îl făcu în țară în 1857, iar în 1881, dl de Rosny, pentru a pleda prin scrierile sale, înaintea barei etnografiei, drepturile noastre de națiune normală.

Părăsim, cum spuneam, aceste locuri, urmând din nou drumul către nord, prin Vadu Lin, pentru a ne întoarce la Câmpulung.

Trecem din nou prin Cotenești, prin fața casei unui moșnean ce se îndeletnicea sub un șopron cu distilarea țuicii, o băutură alcoolică din prune, slabă, însă care stimulează apetitul și ajută digestia, băutura favorită a oamenilor de la munte. Când zări de departe caravana noastră ce se apropia, pentru a nu se abate de la principiile ospitalității, Niță Trăsnea (cum îl chema pe moșneanul bătrân) ne oferi fiecăruia câte un păhăruț cu această băutură. Cu toată împotrivirea sa, dl Lesouëf fu totuși obligat să-l bea. Pornim de aici pentru a ne continua drumul prin fața primăriei de la Bădeni-Pământeni și prin satul Stoenеști. Acest loc îmi evocă o pagină din istoria noastră pe care nu vreau să o trec sub tăcere.

„Armata lui Ludovic I, regele Ungariei, sub comanda voievodului Nicolae, găsind aproape de râul Ialomița șanțuri și întărituri de țărăși, bătu și puse pe fugă importanta armată a boierului Dragomir, părcălabul cetății de la Dâmbovița (generalul lui Vlad I sau Vladislav voievodul Țării Românești), însă Nicolae înaintând fără a-și lua precauții, și intrând în mijlocul pădurilor, al stâncilor și al munților, fu surprins pe neașteptate, înconjurat, copleșit și învins definitiv. Din întreaga armată a secuilor, o parte fu capturată și

înlănțuită, altă parte zăcând fără viață în păduri și în mlaștini, foarte puțini reușind să scape cu fuga și să ajungă într-un mod rușinos în țara lor. Voievodul Nicolae își pierdu viața și numai după mari ostenele leșul său a putut fi dus în Transilvania. Principalii săi locotenenți rămaseră morți pe câmpul de bătălie ...”.

După bătălia de la Călugăreni (23 august 1595) unde Mihai Viteazu cu 16000 de oameni au pus în dificultate armata marelui vizir Sinan Pașa de 12 ori mai mare, nesperata victorie nu a fost decisivă. Mihai ținu sfat în timpul nopții; s-a hotărât retragerea; se îndreptă către munții Ardealului, poposind în cetățuia Negru Vodă, pe Dâmbovița. Nu rămase aici mult timp și se retrase la Stoenеști, unde își așeză tabăra în așteptarea ajutorului din partea lui Sigismund Bathory, aliatul său, ce a fost obligat să petreacă o săptămână la Rucăr, din cauza drumului rău. În acest timp el și-a întărit armata cu muntenii ce i-au sărit în ajutor. Bathory, în fruntea armatei sale, ajunse la Stoenеști, unde fu întâmpinat de Mihai. După ce și-au odihnit aici trupele, porniră spre Târgoviștea ocupată de Turci; îl asediară și îl înfrânseră din nou pe invincibilul Sinan Pașa.

Spre seară, ajunserăm la Bădeni-Ungureni, comună rurală alcătuită din cătunele Lunca Gârții, Piatra, Slobozia, numărând 465 locuitori. Bădeni-Ungureni este proprietate a statului, alcătuită din clăcași. Făcurăm aici un popas prelungit la primărie.

La cererea mea, primarul îi chemă pe înțelepții locului spre a ne da informații privind originea lor. Acești bravi munteni, aflând pentru ce ne aflam acolo, se adunară repede la primărie. Era printre ei un tânăr de 15 ani, dl Gheorghe Jocu, însărcinat să țină un discurs de bun venit, în limba franceză, pentru d-nii de Rosny și Lesouëf. Surpriza fu tot atât de mare pentru acești domni ca și satisfacția lor. Să auzi limba franceză vorbită de un tânăr moșnean de la munte, oare nu este aceasta dovada evidenței sentimentului tandru pe care românul îl nutrește față de Franța?

„Fiți bineveniți în satul nostru, zise el, voi, francezi, reprezentanți ai științei etnografice! Muntenii sunt fericiți să primească în mijlocul lor personalități atât de nobile. La întoarcerea în țara voastră, spuneți Franței că românii, din câmpie până la munte, o respectă și o iubesc ca pe o soră mai mare”.

Aceste câteva vorbe fură suficiente pentru a-l emoționa pe dl de Rosny care, la rândul său, pentru a le da dovada reciprocității sentimentelor sale, le țină următorul discurs: „†.....†”.

În timp ce dl de Rosny îi asigura de simpatia ce o nutrea pentru români, dl Jocu, moșnean bogat din partea locului, sosit în cea mai mare grabă de la Câmpulung, se scuză pentru încurcătura pe care o făcuse.

Iată de ce se făcea vinovat dl Jocu. Auzise de dimineață că niște unguri și niște nemți veniseră pe aceste meleaguri pentru a studia privilegiile ce le-o ofereau munții și văile acestora. Temându-se ca aceștia să nu pună la cale cumva vreun complot împotriva graniței noastre, ca de obicei, dl Jocu a alergat într-un suflet la Prefectură, pentru a alerta autoritățile în legătură cu acest incident. Dl Trăsnea îl asigură că domnii care i-au trezit asemenea bănuieli nu sunt nici unguri, nici nemți, ci copii adevărați ai Senei ce studiază țara noastră pentru a corija erorile grave și afirmațiile inconștiente ale etnografilor germani. Liniștit în acest fel, dl Jocu se întoarse degrabă la Bădeni-Ungureni cu sufletul împăcat, mulțumindu-i eminentului etnograf pentru proiectul său, scuzându-se într-una pentru confuzia grosolană pe care o făcuse fără se vrea.

Apoi mă rugă să înnoptăm la el. „Vă voi trata ca pe niște frați”, repeta el. Cum trebuia să ne întoarcem la Câmpulung, dl de Rosny, la rândul său, se scuză că nu-i poate onora invitația de a se bucura de ospitalitatea sa sinceră.

Dl de Rosny ceru vin și se bău în sănătatea dlor de Rosny și Lesouëf, toastându-se, de asemenea, pentru Franța și pentru România.

Acești munteni bătrâni protestară hotărât atunci când le-am dezvăluit scopul vizitei noastre.

Iată pentru ce.

La noi în țară sunt multe sate care poartă denumirea distinctivă de „Ungureni”. Auzit pentru prima oară, acest cuvânt frapează urechea unui etnograf și îi sugerează ideea existenței unor grupuri de străini în localitățile cu astfel de nume.

„De unde vă trageți voi?”, întreabă dl de Rosny pe unul dintre ei. „Sunt cetățean român, născut la Bădeni”, răspunse cu mândrie cel întrebat. „De ce vi se spune Ungureni?” – „Noi suntem români adevărați, ripostă bătrânul, veniți în România de peste Carpați, cum am aflat de la moșii noștri, pentru a ne pune la adăpost de nelegiuirile

pornite de unguri împotriva noastră, pentru că noi nu am vrut să devenim renegați, ca ei, și să ne schimbăm credința strămoșilor noștri cu credința lor greșită. Dl de Rosny puse această întrebare mai multora dintre ei și obținu aproape același răspuns.

Președintele Institutului Etnografic se asigură de ficțiunea acestor preținse insule de străini în regiunile noastre montane, putând observa în itinerariul său se-a lungul țării, atât la câmpie cât și la munte, unitatea limbii noastre, omogenitatea de rasă și continuitatea lor de netăgăduit dincolo de munți.

În acest sens, dl. Ubicini spunea: „La marginea răsăriteană a Europei, între Nistru, Carpați, Dunăre și Marea Neagră, se întinde un ținut unde, de cinci secole, ca pe un vast câmp de bătălie, se întâlnesc toate popoarele Europei Orientale: ruși, polonezi, turci, maghiari, germani. Acest ținut, vechea Dacia, din care o parte aparține astăzi Turciei, o alta Rusiei, o alta Austriei, este locuit de o populație unitară și omogenă ale cărei fizionomie, limbă, monumente și numele însuși denotă originea latină”.

„*Sunt cetățean român*” sau „*civis Romanus sum*”, această formulă care, spusă de Sf. Apostol Pavel în Ierusalim, a fost devisa ce i-a salvat viața, scoțându-l din mâinile celor ce-l atacau: „Aceste trei cuvinte ce rezumă în ele dreptul de a beneficia de legile civile, politice și religioase ale romanilor”.

„Acest drept de cetate, de care Senatul Romei știa atât de bine să se servească stimulând zelul, recompensând serviciile și ștergând ori îndulcind regretul libertății pierdute” a fost acordat și în Dacia de împăratul Antoninus Caracalla (215). Perpetuându-se până astăzi, acest lucru este susținut cu mândrie de tot românul, de la șes până la munte, de îndată ce vrei să te informezi asupra originii sale. Toate invaziile ce s-au dezlănțuit din extremul Orient către Occident au găsit un culoar natural pe teritoriul țării noastre, acel bulevard al Europei cum l-a numit pe bună dreptate Napoleon I, și nu au putut avea nici un efect de denaturare nici asupra dacilor, nici asupra daco-romanilor, nici asupra românilor.

Munții noștri păstrează încă modelul original a cărui analogie frapantă se regăsește pe Columna lui Traian: aceștia sunt *mocanii* viguroși, cutezători și sobri, ducând un trai liber pe culmile munților unde locuiesc în *colibe*, cu turmele lor mari de oi *țurcane* care le asigură hrana zilnică și care reprezintă averea lor. Ei își păstrează

portul tradițional: *căciula țurcănească* (o cușmă din lână de berbec), *sarica* sau mantaua de lână cu fir lung, cămașa de cânepă groasă strânsă la șale printr-un *chimir* (centură masivă de piele cu cataramă de alamă) și *ișarul* sau *nădragii*, un pantalon foarte strâns din dimie albă, iar în picioare *opinci* sau sandale, în mână un *ciomag* sau bâta de cioban a cărui măciulie este împodobită, de obicei, cu unele reminiscențe artistice sub forma unor creștături adânci făcute cu cuțitul. Restul bătei este folosit drept *răboj*, în genul bastoanelor cu rune, pe care este crestat numărul vitelor. Când se distrează, tinerii cântă din *caval*.

Dl de Gerando, în *Istoria Transilvaniei*, vorbește astfel despre acești *mocani*, pe care-i numește *colibași*, de la denumirea pe care o au locuințele lor (în românește *colibă*): „Acești munți (Munții Bucugi și Piatra Craiului) sunt locuiți de valahi, care însă alcătuiesc o populație aparte. Aceștia sunt în număr de cinci sau șase mii. Li se spune *colibași*, de la colibele ce și-au construit printre stânci. Ei duc o viață independentă și liberă prin excelență. Vâjnoși, puternici, neînfricați, sunt remarcabili prin vigoarea și prin expresivitatea fizionomiei lor. Își rad tâmpilele și creștetul, lăsând să le crească barba. Rareori merg călare până la Brașov, fiindcă nu le place să coboare la șes, unde nu se simt în largul lor. Pot fi văzuți străbătând munții, îmbrăcați în piei de berbec, purtând o pușcă lungă în bandulieră”.

Românii, urmași ai daco-romanilor, au rămas pe loc de-o parte ca și de celealaltă a Carpaților, în ciuda tuturor opresiunilor și nedreptăților pe care le-au avut de îndurat. Sunt puține ținuturi, spune dl Lavallée, ~~puține~~ populații care să fi fost mai maltratate, mai zdrobite, mai tottrurate; istoria lor nu e altceva decât un lung martiraj, iar când citești despre aceste monstruoase devastări și masacre, te miri că în aceste ținuturi mai există încă locuitori și câteva petice de pământ cultivate. Românul a supraviețuit tuturor calamităților, drept dovadă vechiul său proverb „Apa curge și pietrele rămân”; deoarece cu cât apa a curs mai năvalnic, cu atât pietrele au fost curățite de orice depuneri murdare, rămânând mai curate ca oricând.

Dar să revenim la etnografia noastră.

Dl de Rosny, cu totul satisfăcut de informațiile pe care le dobândise, își luă rămas bun de la munteni și le întinse o mână prietenească. Primarul consemnă într-un proces verbal vizita noastră,

semnat de toți cei prezenți și, cu mult respect, înmână o copie dlui de Rosny, în semn de maximă condescendență.

Noi ne-am reluarăm locurile în șa, în timp ce dl președinte și dl Lesouëf se așezară în caleașcă. Plecarea noastră fu acompaniată de urale repetate în onoarea Franței și a etnografilor; mai mult, unii dintre ei, pentru a da și mai mult dovada stimei pe care o aveau pentru Franța, ne însoțiră călare până la Dragoslavele.

§ VIII

< CĂLĂTORIA LA CETAȚENI (1881) >

Manuscris autograf Dimitrie C. Butculescu, 8 file legate, numerotate 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, scrise numai r. Text în limba română, scris cursiv și îngrijit, fără tăieturi și adăugiri, reprezintă versiunea în limba română a manuscrisului *Monsieur de Rosny et ses études ethnographiques dans la Roumanie* (§ VII). Se păstrează fragmentar; pe lângă fila cu titlul, lipsesc și alte file (anterior f. 1, între f. 7 și f. 9, între f. 9 și f. 11 și între f. 13 și f. 15). Notele noastre se regăsesc la finalul capitolului anterior (§ VII), cu excepția celor ce nu au corespondent în textul respectiv și care sunt marcate aici cu cifre romane între paranteze drepte.

... departe de încrucișetura a două blocuri eratice colosale așezate la dreapta vechiului drum Rucăr – Cetățenii de Vale, drum adânc săpat în calcariu prin frecătura roatelor carelor pe poalele Carpaților^{XV}.

Acest men-sao^{XIV} are o înălțime de 2 metri și suprafața lui o lățime de 3 metri 75 cm. Pe fața despre nord a acestui interesant men-sao se văd incrustate caractere grafice runice <Pl. 13/1>^{XVI}. Semnul din mijloc reprezintă crucea și marca simbolică a lui „Mjoellni”, ciocanul zdrobitor al zeului Thor^{XVII}, marcă ce, după dl Auguste Demmin^{XVIII}, se află pe monumentele anteistorice și antecreștinești al Scandinaviei.

De aici urmăm spre nord drumul cel vechi, părăsit azi, ca să ne trecem încrucișătura celor 2 blocuri eratice de mai sus pentru a-i arăta pe pereții blocului din dreapta un om ținând în mână dreaptă un instrument grosolan săpat^{XIX}.

Nu pot afirma în ce epocă se poate /1/ atribui această reminiscență artistică, tot ce mai pot adăuga aci că deasupra lui se observă în colțul blocului niște caractere cirilice nedescifrabile, cu o cruce a căruia brațe sunt formate de 3 triunghiuri cu bazele lor din afară și unghiurile adunate la un loc (croix pattée în formă de

labă). Această cruce figurează pe mai multe blocuri eratice presărate în lungul acestui drum.

De la încrucișetura acestor două blocuri până la Valea Chilia spre sud, a existat o stațiune romană^{xx} care trebuie să facă parte din preajma Cetățuiei ce o menționai mai sus. Urnele, amforele, lanscele, paterele, mărgelile de sticlă, olăria în genere, precum și inscripțiunea greacă șampilată pe mânușa unei amfore, ca cea găsită pe malul drept al Dâmboviței din fața noastră, ne pot da bănuiala că aci ar fi existat o stațiune din epoca Imperiului Bisantin^[1].

O explorațiune condusă cu dibăcie în acest spațios lagăr ne-ar dezvălui multe secrete ale trecutului și ar dovedi, desigur, /3/ că romanii n-au ocupat numai Dacia Superioară până la Olt. Deși d-nii de Rosny și Lesouëf^x n-au putut vizita Cetățuia lui Negru Vodă^{iv}, totuși, eu care am explorat-o de atâtea ori^{xxiii} e bine să relatez aci câteva descoperiri ale mele. Pentru a ajunge la această citadelă, se află o potecă în zigzag pe Pleașa Popei, în vârful căreia se află cetățuia. Mai întâi se observă biserița săpată în piatră și cu intrarea despre apus, iar pe peretele despre răsărit al blocului în care se află săpată biserița, se observă un călăreț săpat în piatră <Pl. 13/2>, care pare a fi timpanul biseriței și astfel s-a da a crede că acest călăreț ar fi Sf. Gheorghe, patronul ei^{xxxiv}.

Îmi dau aceste păreri sub toată rezerva. În tindă, deasupra porții se vede inscripțiunea următoare: „Acest schit a fost reparat în timpul domniei înălțimei sale prințului Alexandru Ion I, fiind mitrop. I. P. S. S. Părintele Neofit, cu ajutorul și cheltuiala preoților Ioan fiul lui Popa Eni, Ioan fiul lui Popa Neagul etc. anul 1859 iunie 1 (sic !)”^{xxiv}. /5/

Biserica este dedicată Adormirii Maicii Domnului^{xxv}. Pe fragmentul unei cruci care slujește acum de prag la ușa dintre tindă și amvon, se află inscripțiunea românească următoare cu caractere cirilice: „Spre pomenire această Sf. Cruce ridicatu-sau de robul lui Dumnezeu Biv-vel Spataru și de soția lui Maria, în zilele lui †.....† (restul e spart)” – desigur că poate fi Alexandru al V-lea^[iii], <fiul> lui Radu al X-lea^[iii], după cum ne conduce a crede leatul acestei cruci care este 1624. Un al 2-lea fragment de cruce ridicat pentru pomenirea lui Fratilă și a Neacșei de sub domnia lui Ștefan Voevod cu leatul 7200, iar restul e spart.

der Primäre.

Intre acestia se afla in un tinaru - el e
cu nume ~~Le~~ John care profesa in frai
tuturor elor De Romy si Lesoues. mai

Surprimerea lor fu intotdeauna mare pentru
acești dⁿi precum satisfactiunea le era
și mai mare.

Auzi, frantuzesse limba franceza
pronunciata de un tanar mormon de la Minn-
te, nu este oare oare proba realitate a rela-
tiunii de iubire ce hraneste Romanii-
pentru Francezi-?

Prine at. venit in satul nostru zice el, voi
aprasnautant, ai scintei - Etnografice.

Muntele - ce afla fericiti d'a vedea intru slava
asa mobil - Calatori --

De reintorcere oia tara virtutii veti, apune
Franciei - co Romanii - de la Minute si de la Camp
mo-nubere Ca mo-nubere - Anare."

Le De Rosny le Respireur par le Discours
dramatique

La care domn din Muntenia se referă această inscripțiune? Căci după istoria noastră nu cunoaștem să fi domnit în întreg secolul al XVII-lea vreun domn cu numire de Ștefan^{XXVI}. Poate că ea se referă la vreunul din domnii din Moldova cu o asemenea numire, precum cei următori:

Ștefan XI Tomșa (1610-1615)^{XXVII};

Ștefan Ioan XI pentru a doua oară (1623) /7/ [lipsește o filă] ordonanță neregulată construite cu bolovani cu piatră de stâncă calcaroasă extrasă din partea locului și solid cimentată cu var făcut din piatră locală.

La ieșirea din aceste ruine, treci printr-un pâlț de copaci care ocupă 30 m de lungime spre răsărit, după care apoi se înfățișează un bloc de piatră cu nisip care se zice a fi fost tronul lui Negru Vodă.

Într-adevăr, se văd chiar azi 2 găuri săpate în acest bloc unde se zice că ar fi fost înțepenite picioarele tronului acestui domn, iar mai devală de acesta se văd trei rânduri de pași întipăriți în piatră, care treptat adoptă o formă mai mică și cu vârful ascuțit.

Cele dintâi tiparuri de picioare se zice a fi a lui Negru Vodă, cele de-al doilea ale soției sale Ana, iar cele de-al treilea ale fiului său, Dan. În spatele aceluia bloc se înalță un vârf de stâncă cu 2 metri mai înalt decât blocul tronului și la o distanță de acesta de 1 metru, legat cu el prin creasta / 9 / [lipsește o filă] vedere dezvelită asupra Dâmboviței de la Vadu-Lin în sus și în jos până la Lăicăi, la o distanță aproximativă de 7-8 kilometri.

Nu pot crede că această cetățuie a fost la originea ei construită de români, cred mai bine că ea făcea parte integrantă din cetatea de vale despre care am vorbit mai sus; dar că se poate că Negru-Vodă s-o fi reparat și s-o fi întrebuințat la ocaziune pentru apărarea țării contra tătarilor.

Aci, probabil, la 1367, din Valea Chilieii și Dâmboviței până spre Vadul-Lin, armata szeclilor^[IV] a lui Ludovic I, regele Ungariei, de sub comanda voevodului Miclaș fu cu desăvârșire bătută de armata română comandată de boierul Dragomir, castelanul Cetății de la Dâmbovița, în timpul domniei lui Vlad I^{XLI}.

Dar să ne întoarcem la etnografia noastră.

Începuse a se înnopta și dar ne grăbirăm a pleca și a părăsi acest loc pentru totdeauna memorabil, care a văzut în succesiunea

secolelor, străbătând ca niște umbre, pe /11/ romani, pe hoardele tătarilor popriți în cursa lor vagabondă de către Negru Vodă cu românii săi, fiii daco-românilor, bucurându-se la originea sa de independență până la Matei Basarab, pentru a vedea mai târziu pe români vasali până mai deunăzi.

Văzusem în 1876 aceste locuri suspinând pentru situațiunea noastră politică; ele erau în ruine, într-adevăr, dar nu mai puțin ne mărturiseau mândria lor demnă de o sărăcie onestă.

Eram în anul 1881.

România independentă și ridicată la rang de regat, stare politică ce o păgubise din timpul domniei lui Asan^{xxxix}.

De la 1857, dl de Rosny era al 2 personagiu francez important care vizita și studia acest loc. Cel dintâi a fost baronul Talleyrand^{xl}, care în studiul ce-l făcu la 1857 în aceste localități, ne asigura la Tratatul de la Paris protecțiunea celor 7 puteri europene, și în 1881 dl de Rosny pentru a pleda prin scrierile sale înaintea barei etnografiei drepturile noastre de națiune normală.

Părăsind cu regret aceste locuri, apucăm /13/ [lipsește o filă] la Primărie.

Între aceștia se afla și un tânăr anume Jocu, care profera în franțuzește d-lor de Rosny si Lësouef. Surprinderea lor fu atât mai mare pentru acești domni pe cât satisfacțiunea le era și mai mare. A auzi limba franceză pronunțată de un tânăr moșnean de la munte, nu este oare o probă vrednică de sentimentul de iubire ce hrănesc românii pentru francezi?

– Bine ați venit în satul nostru! – zise el – voi, reprezentanți ai științei etnografice. Muntenii se află fericiți de a vedea între dâșii așa nobili călători. De reîntoarcere în țara voastră veți spune Franciei să românii de la munte și de la câmp vă iubesc ca o soră mare!

Dl de Rosny le răspunse prin discursul următor: †....† /15/

NOTE :

^I Acea „inscripțiunea greacă șampilată pe mănuașă unei amfore” ce-l determină pe Butculescu să atribuie vestigiile de la Cetățeni epocii bizantine, va fi fost, fără îndoială, o șampilă amforică antică, ca multe altele descoperite de-a lungul timpului în așezarea getică (cf. D. Tudor, *Răspândirea amforelor șampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, p. 53-67, 76-78, fig. 2-4 ; 5/87-103; 6; 8/159 ;9/174-199). De altfel, cele două ștampile amforice despre care se cunoaște că au fost descoperite cu siguranță la Cetățeni („Cetatea Dâmboviței”) de către Butculescu, în 1876, sunt antice, una de Sinope („ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ΑΙΣΧΙΝΟΥ ΜΙΘΡΙΔΑΤΗΣ”), cealaltă de Rhodos („...ΩΝΟΣ”) (vezi Gh. Cantacuzino, *Timbres amphoriques inédits trouvés en Roumanie*, în „Dacia”, III-IV, 1927-1932, p. 612-616, fig. 1-2).

^{II} Alexandru Coconul, domn al Țării Românești (1623-1627) și al Moldovei (1629-1630).

^{III} Radu Mihnea, domn al Țării Românești (1601-1602, 1611-1616, 1620-1623) și al Moldovei (1616-1619, 1623-1626).

^{IV} Secuilor.

§ IX

PEATRA MORMÂNTALĂ A LUI IOAN NICOLAE ALESANDRU BASARAB DIN 1364

Articol publicat în „Cooperatorul român”, anul I, nr. 2, luni 21
martie 1883, p. 2.

Din explorațiunile mele arheologice executate prin țară prin mai multe județe, relatez, pentru moment, una din cele mai interesante descoperiri pentru istoria noastră.

Toți știm că datele perioadei așa zisă națională a istoriei noastre, adică de la Negru Vodă și până chiar la Mircea cel Bătrân, nu sunt întemeiate pe acte autentice.

Următorul monument precum și altele pe care <le> voi da la lumină mai târziu sunt acte care se pun în contradicție cu cronologia noastră actuală și probează într-un mod evident că țesătura acestei perioade este compusă din anacronisme flagrante. Următoarea peatră mormântală a lui Ioan Nicolae Alexandru Vv., descoperită de mine în august 1882, vine în ajutorul aserțiunilor mele.

Iată ce revelează inscripțiunea slavonă săpată pe această peatră mormântală :

„Mitza Noemvria 16 dnă preastavisia *velikii i samodrajavnâi gospodară*, Ion Nikola Alexandră Voivoda, snă velieago Basarabă voivoda văleat 6873 (1364) end. 3 veçnaia emupamat”. – În al 16-lea di a lui noiembrie a reposat *marele și de sine-stăpânitor* Ion Nicolae Alexandru Vv., fiul marelui Basarab Vv. în anul 6873 (1364), indiction al 3-lea, veçinica lui pomenire^I.

În *Istoria Daciei*, Fotino^{II} ne spune că Nicolae Vv. a domnit 10 ani (1356-1366) și spre a da o dovadă despre exactitatea acestui din urmă an, ne citează inscripția de pe peatra mormântală a acestui domn, care se afla, pretinde dânsul, chiar din timpul său

în mănăstirea Câmpulung. Această inscripție sună astfel : „Aice zace Nicolae Vodă, fiul lui Alexandru Vodă, anul 1366”.

Istoria critică a românilor, a mult eruditului nostru academician B. P. Hâșdeu^{III}, a fost unul din principalii motori care m-au îndreptat a merge în județul Muscel și a explora diferite localități a căror tradițiune se raportă la Negru Vodă și la succesorii lui, astfel că din sept. 1876, am mers în nenumărate rânduri în acest județ de am cercetat cu de-amănuntul toate inscripțiile de pe pisanii, clopote, pietre mormântale, cruci și baptistere și n-am putut nicăiri găsi ceva care să fie de acord cu spusele lui Fotino. Numai monastirei Vieroșul îi este dat a ne detvălui adevărul.

În acest prețios și scump lăcaș se află mai multe pietre mormântale^{IV}, între care și cea pe care o citai mai sus^V.

D-nul Eubicini, în uvragiul său *Les Principautés Danubiennes*^{VI}, așternând cronologia țării, după d. Kogălniceanu, acordă o domnie de 16 ani lui Nicolae Vodă (1352-1366).

D-nul I. Heliade R., în *Istoria românilor*^{VII}, menționează asemenea peatra mormântală citată de Fotino și stă la îndoială dacă Nicola vodă a domnit de la 1356 până la 1366.

D-nul Dimitrie Sturza, în *Numismatica românească*^{VIII}, ia 4 ani din existența acestui domn, trecând pe Vlad I ca domnind de la 1360 la 1374.

Însuși B. P. Hâșdeu, în *Istoria sa critică*, arată că „Alexandru Basarab a avut trei fii: Vladislav Basarab (1360-1370), Radu Basarab (domnia între 1370-1380) și Nicolae Basarab, răposat *fără domnie* pe la 1366”. Pentru afirmarea acestei din urmă date, d. Hâșdeu ne trimite la Șincai ca să găsim aceeași inscripție menționată de d. Fotino.

Încetez a mai cita alți autori, căci toți glăsuiesc ca și Fotino, întemeindu-se pe peatra mormântală de la Câmpulung, pe care nimeni n-a văzut-o, nici d. C. Aricescu, care a adunat toate tradițiunile și toate inscripțiunile spre a face istoria acestui oraș, nici subscrisul.

Nu voiesc a face nicio critică celor care cred că Nicolae Basarab a murit fără domnie. Peatra mormântală de la Vieroș arată cine a fost Nicolae, pe care-l citează ca *marele și de sine-stăpânitor, Domn*. Este dar destul a proba prin acești autori

competenți și savanți confuziunea cronologiei noastre și dar să ne gândim serios la remediul ce i-am putea aduce.

Cestiunea, după mine, nu este atât de dificilă.

Dacă guvernul ar numi o comisiune de oameni competenți și activi, nu în felul Comitetului Arheologic (din care am onoarea a face parte și eu chiar din 1870 și care de atunci și până acum n-a ținut nicio ședință), ci o comisiune de tineri din toate specialitățile, care în fiecare an să studieze câte un județ din punctul de vedere al tuturor cunoștințelor omenești.

Apoi, corpurile legiuitoare să voteze o lege, care să pedepsească foarte aspru pe destructorii monumentelor antice și alta, care să constrângă pe posesorii de documente vechi ca să le treacă la viza acestei comisii și acesta în termen de 10 ani.

Toate documentele care nu vor fi învestite cu viza comisiei să fie considerate nule și de niciun efect înaintea legilor, după acest termen.

O asemenea restricțiune ar sili pe toți posesorii de documente să le prezinte comisiei.

Dacă propun o asemenea restricțiune, cauza este pentru că din anul 1868, de când mă ocup cu explorațiunile arheologice și de atunci și până acum de câte ori am cerut de la oameni de la țară să-mi arate documentele lor, mi le-au refuzat, de teamă că citindu-le să nu dezvelesc hotărnicia proprietății lor.

Cu modul acesta, sunt convins că peste câțiva ani vom putea face descoperiri importante pentru istoria noastră.

Peste curând voi relata și celelalte petre mormântale, precum și niște documente de la domnii Alexandru Iliaș și Gavril Movilă, scrise în limba română.

Aceasta spre știința celor care susțin că numai de la Matei Basarab a început a se scrie românește, cam pe la jumătatea secolului al XVII-lea^{IX}.

NOTE :

^I Pentru detalii legate de piatra de mormânt a voievodului Nicolae Alexandru, inclusiv pentru traducerea în limba română a inscripției [„În luna noiembrie 16 zile a răposat marele și singurul stăpânitor domn Io Nicolae Alexandru Voievod, fiul marelui Basarab, în anul

6873 (1364) indictionul 3. Veșnica lui pomenire”], a se vedea P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Meridiane, București, 1974, p. 212-219, fig. 105, cu o bogată bibliografie.

^{II} Διονυσίου Φωτεινού, *Ιστορίας της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαβίας*, Viena, 1818, tradusă în limba română, în 1859, de George Sion (*Istoria generală a Daciei sau a Transsilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*, Imprimeria J. Romanov, București).

^{III} B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV*, I, Tipografia Curții, Bucuresci, 1873.

^{IV} În timpul cercetărilor arheologice din 1991, efectuate de Sp. Cristoceă și R. Maschio, în biserică se aflau nouă pietre de mormânt, datând din sec. XVI-XIX. Cf. Sp. Cristoceă, R. Maschio, *Cercetările arheologice de la fosta mănăstire Vieroș, județul Argeș*, în „Revista monumentelor istorice”, LXV, 1996, nr. 1-2, p. 22.

^V Nu se cunoaște cu certitudine când și în ce împrejurări a fost translată piatra de mormânt a voievodului Nicolae Alexandru (1352-1364) din biserica mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung la mănăstirea Vieroș, însă e foarte probabil ca această mutare să nu fi fost pricinuită de lucrările de refacere a bisericii câmpulungene, întinse pe durata a cinci ani, din 1827 până în 1832 (când osemintele din mormintele Basarabilor au fost strămutate – temporar? – la mănăstirea Aninoasa), deoarece în vara anului 1840, vizitând Câmpulungul, J. Vaillant vede lespedeă tombală acolo: „Dans l’église de Radu Negru, j’ai vu ... la tombe de Nicolas I, fils d’Alexandre (sic!)” (J. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d’or, Ardaliens, Vallaques et Moldaves, résumés sous le nom de Romans*, III, Arthus Bertrand Éditeur, Paris, 1844, p. 331). În 1860, maiorul D. Papazoglu investighează monumentele Câmpulungului, acordând o atenție sporită documentelor epigrafice (cf. *Inscripțiile medievale ale României*, I, *Orașul București, 1395-1800*, ediție coordonată de A. Elian, Editura Academiei, București, 1965, p. 29-30), ocazie cu care din nou piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru este semnalată în

interiorul bisericii din 1832 (cf. P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Meridiane, București, 1974, p. 217). O nouă „excursiune” arheologică va fi făcută de Papazoglu la Câmpulung în anul 1874, însă din însemnările pe care le-a lăsat în urma acestui demers nu rezultă existența pietrei în biserica mănăstirii Negru Vodă; de altfel, situația monumentelor medievale ale Câmpulungului era deplorabilă: „Nu se mai vede nici un monument strămoșesc!” (D. Papazoglu, *Excursiune arheologică la trei vechi reședințe ale României: Câmpulung, Curtea de Argeș și Târgoviște, făcută în anul 1874*, Tipografia Petrescu Conduratu, București, 1874, p. 1). În 1876, aflându-se la Câmpulung pentru săpăturile arheologice de la castrul „Jidova”, Butculescu caută în zadar lespeda tombală la mănăstirea Negru Vodă, acolo unde o localizase D. Fotino, J. Vaillant și D. Papazoglu. Reiese așadar că mutarea pietrei la Vieroș a avut loc între vizitele lui Papazoglu la Câmpulung, așadar în perioada 1860-1874. De asemenea, rămâne necunoscută și data aducerii pietrei funerare de la Vieroș în ctitoria Basarabilor de la Câmpulung. La doi ani de la descoperirea ei la Vieroș de către Butculescu, deci în 1884, piatra tombală se afla tot acolo, fiind văzută de Gr. Tocilescu (cf. Sp. Cristoceă, R. Maschio, *op.cit.*, p. 22). Prima informație privind reamplasarea pietrei în biserica de la Câmpulung datează din vara anului 1889 și i se datorează aceluiași Gr. Tocilescu (cf. P. Chihaia, *op. cit.*, p. 218). În concluzie, pentru perioada cât lespeda tombală a fost adăpostită în biserica mănăstirii Vieroș, s-a propus intervalul de după 1860 până în 1887/1888 (cf. P. Chihaia, *op. cit.*, p. 217-218; C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881, I, secolele XIV-XVI*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 72-73).

^{VI} A. Ubcini, *Provinces danubiennes et roumaines: Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bassarabie*, F. Didot Freres, Paris, 1856 (vezi și § VII, p. 131, nota XLIII).

^{VII} Probabil că Butculescu se referă la lucrarea lui I. Heliade Rădulescu, *Elemente de historia românilor sau Dacia și România*, București, 1869 (pe copertă 1870).

^{VIII} D. Sturdza, *Numismatica română*, București, 1878.

^{IX} Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung către judele Brașovului, Hans Beckner, de la 1521 (primul document scris în limba română), încă nu era cunoscută. Prin urmare, Butculescu era de părere că prin prezentarea documentelor emise de cancelariile domnilor Alexandru Iliăș (1616-1618) și Gavril Movilă (1618-1620), putea devansa atestarea scrisă a limbii române cu câteva decenii, plasându-i începuturile în primul sfert al sec. al XVII-lea.

ILUSTRĂȚIE

I. VIAȚA ȘI ACTIVITATEA ARHEOLOGICĂ

1

2

Planșa 1. Dimitrie C. Butculescu, în două ipostaze la distanță de o jumătate de secol: tânăr studios Paris (1) și la vârsta senectuții (2). După L. Pașcanu și C. N. Mateescu.

Planșa 2. Casa lui D. Butculescu, de pe str. Clemenței, nr. 11 bis (astăzi str. C. A. Rosetti, nr. 13), în stil neo-românesc (arhitect I. N. Socolescu). Fațada sudică. Foto D. M., iunie 2008.

1

2

Planșa 3. Prieteni și colaboratori ai lui D. Butculescu. 1 Cezar Bolliac, mentorul lui D. Butculescu în domeniul arheologiei. Grafică de D. Williams; 2 Léon de Rosny, savantul francez care, însoțit de D. Butculescu, a vizitat zona Muscelului în anul 1881. Foto după D. Rusu.

EXPLORAȚIUNE ARHEOLOGICĂ de D. C. BUTCULESCU
ÎN ANII 1867, 68, 69, 71—72

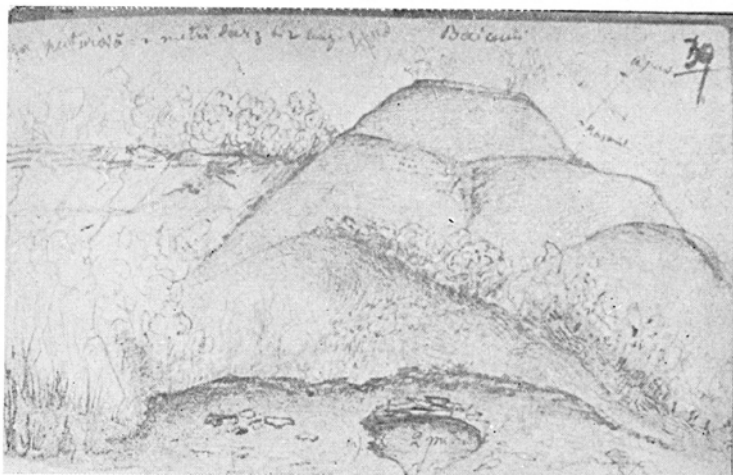
Măgura-Jidava, Jidova, Calonfiresea, Gorganu, din comuna Țigănești-Calonfirești
plasa Marginea jud. Telcorman.

1

2

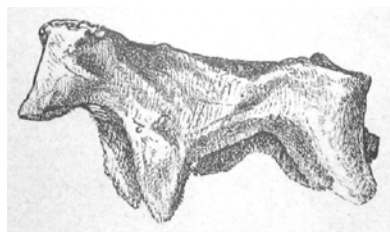
Planșa 4. Tellul eneolitic de la Țigănești. 1 În timpul săpăturilor din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Desen de D. Butculescu;
2 Aspect actual, vedere dinspre sud. Foto Pavel Mirea.

1

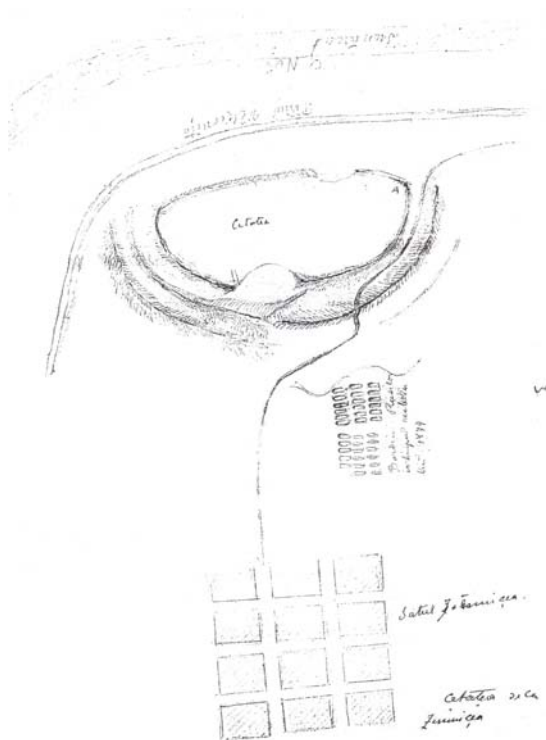
2

3

Planșa 5. 1 Situl arheologic de la Cucuteni-Băiceni. Desen de D. Butculescu. După P. I. Panait. Figurină zoomorفă cucuteniană. Desen de D. Butculescu. După P. I. Panait. 3 Figurină zoomorفă descoperită la Hisarlâk (Troia). După H. Schliemann.

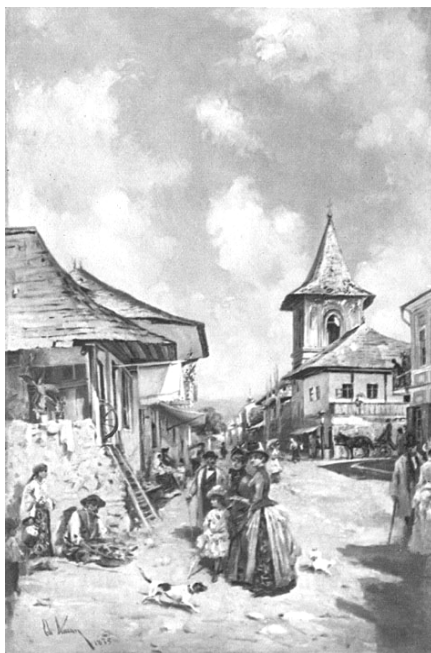

1

2

Planșa 6. Situl arheologic de la Zimnicea-„Cetate”. 1 Desen de D. Butculescu; 2 Aspect actual. Vedere dinspre sud-vest. Foto Mircea Babeș, 2001. După *Cronica 2001*, CD-ROM.

1

2

Planșa 7. Câmpulungul în timpul cercetărilor lui D. Butculescu.
1 *Stradă în Câmpulung*, pictură de Theodor Aman (1890) – în plan secund, Bărăția; 2 Țăran român de la „Jidova”. După L. de Rosny.

Planșa 8. Mormântul lui D. Butculescu, în Cimitirul Bellu. Pe soclul crucii sunt menționate explorațiunile sale arheologice. Foto D. M., octombrie 2001.

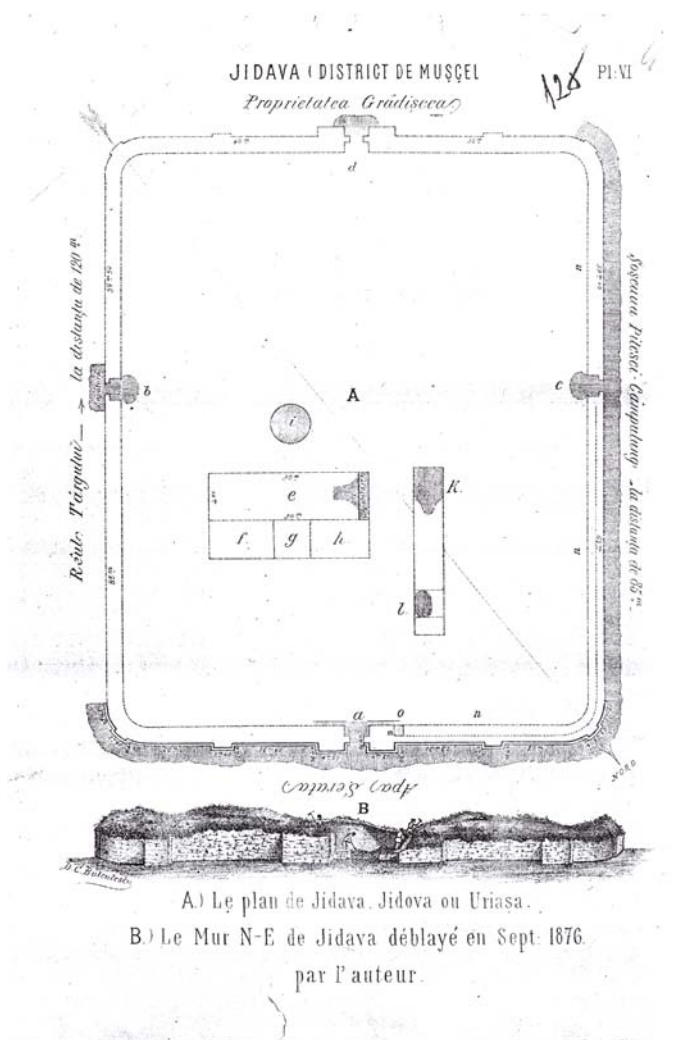
1

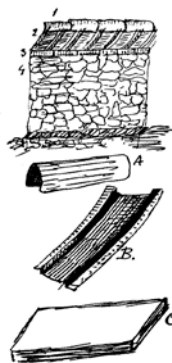
2

Planșa 9. D. Butculescu în memoria urmașilor. 1 Vitrină evocând cercetările arheologice ale lui D. Butculescu, în cadrul expoziției temporare „The Making of European Archaeology”, organizată în anul 2008 de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București (comisarul expoziției: prof. univ. dr. Mircea Babeș), în holul mare al Casei Academiei. Foto D. M., aprilie 2008; 2 Emisiune filatelică (mărci poștale și colită, 2005, machetator L. Pașcanu) dedicată lui D. Butculescu, la 160 de ani de la nașterea sa.

II. CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN ZONA MUSCELULUI

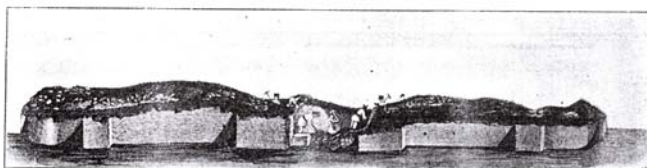

Planșa 10. Castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. Planul castrului întocmit de ing. Giurca și vedere frontală a zidului nordic cu *porta decumana*, în timpul cercetărilor din 1876. Desene de D. Butculescu.

1

EXPLORAȚIUNE ARHEOLOGICĂ ÎN JUD. MUSCEL de D. C. BUTCULESCU
SEPTEMVRIE 1876

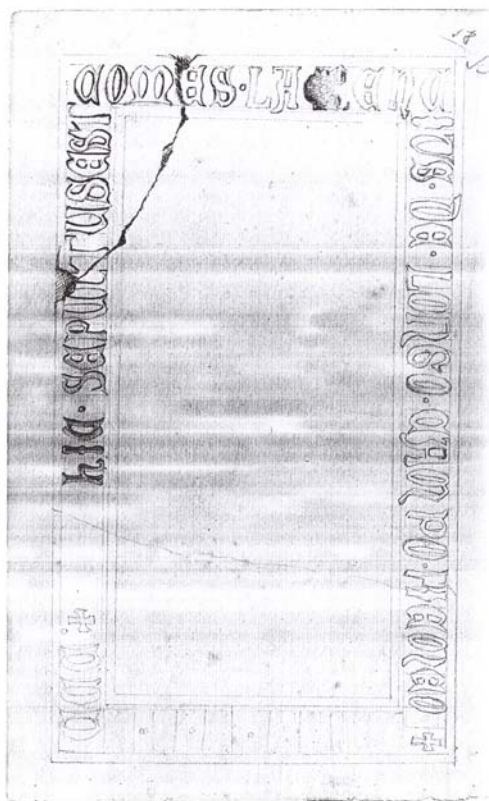
Cetatea Jidava, Jidova, Urișa, Grădiștea, Cetatea și Monastirea lui Negru-Vodă.

2

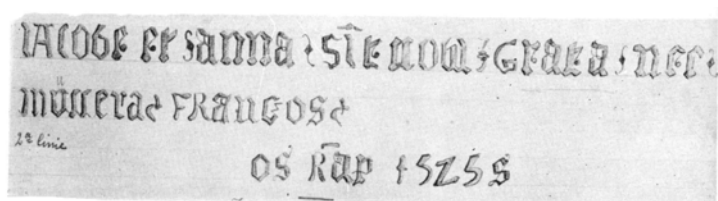

3

Planșa 11. Castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. 1 Detaliu cu elementele de construcție ale zidului de incintă. Desen de D. Butculescu. 2 Zidul nordic, cu porta decumana, în timpul cercetărilor din 1876. Desen de D. Butculescu; 3 Zidul sudic, cu *porta praetoria*. Foto D. M, iulie 2006.

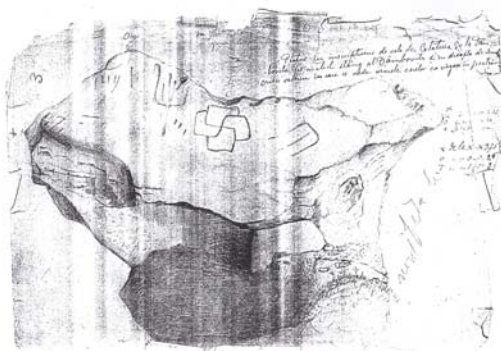

1

2

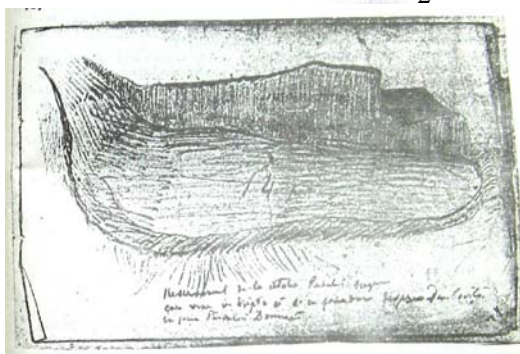
Planșa 12. Câmpulung, Bărăția. 1 Piatra de mormânt a lui Laurencius de Longo-Campo; 2 Inscripția de pe clopotul Bărăției. Desene de D. Butculescu. 2 după P. Chihaia.

1

2

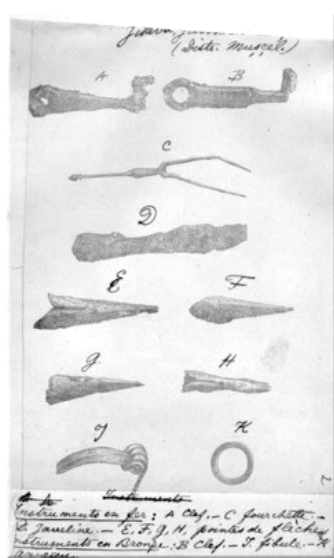
3

Planșa 13. Cetățeni. 1 Stâncă cu inscripții; 2 Călărețul de pe stâncă bisericii rupestre; 3 Cisternă săpată în rocă. Desene de D. Butculescu. 3 după D. V. Rosetti.

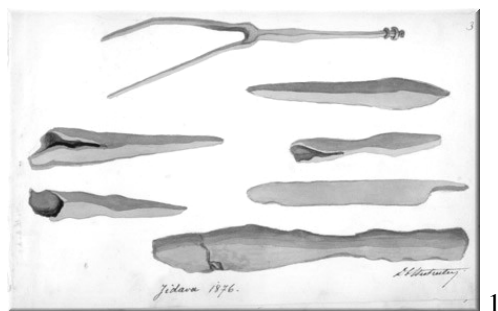

1

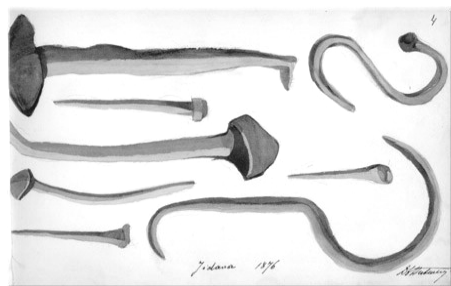

2

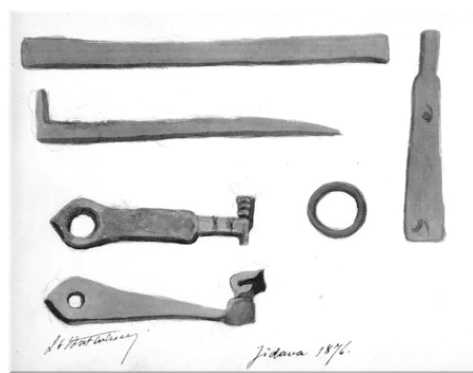
Planșa 14. Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele. Eticheta de pe coperta I și material arheologic descoperit în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

1

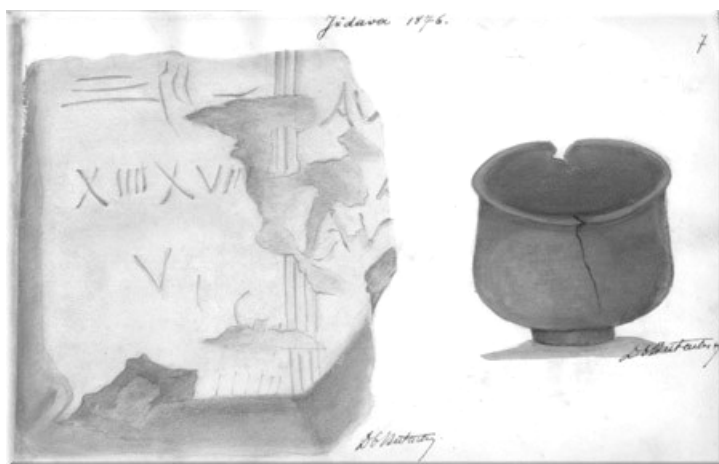

2

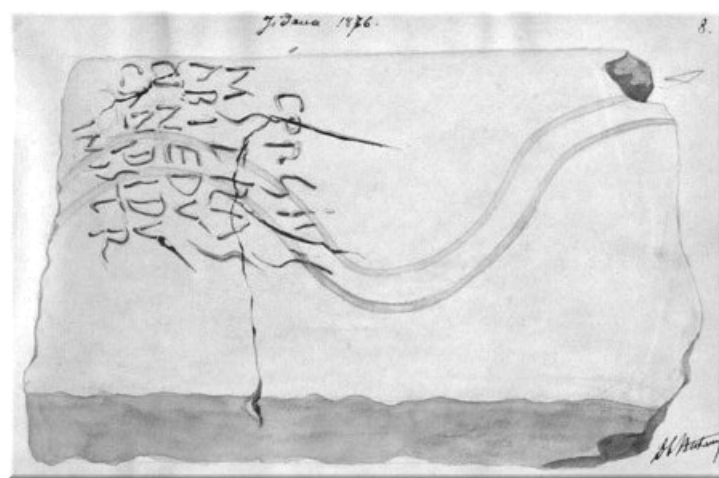

3

Planșa 15. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele. Material arheologic descoperit la castrul roman Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.*

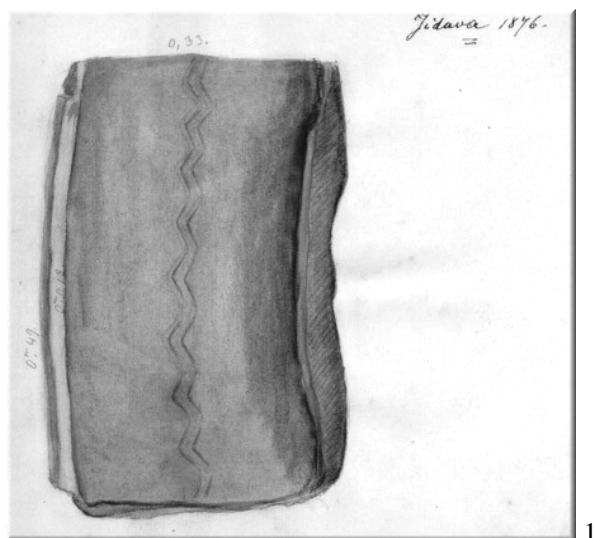

1

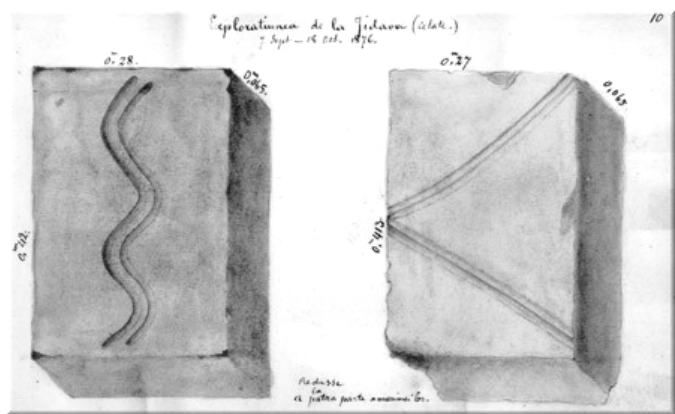

2

Planșa 16. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele. Material arheologic descoperit în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.*

1

2

Planșa 17. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele. Material arheologic descoperit în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova”. Desene de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.*

Planșa 18. Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele. Stâncă cu inscripții de la Cetățeni. Desen de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

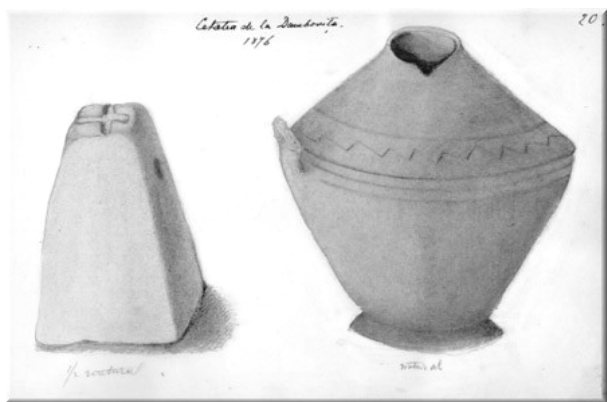

1

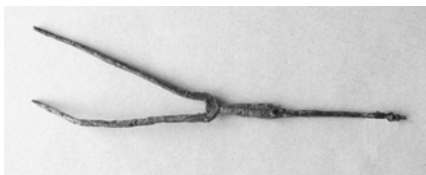

2

Planșa 19. Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele. Materiale arheologice din așezarea geto-dacă de la Cetățeni. Desen de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.

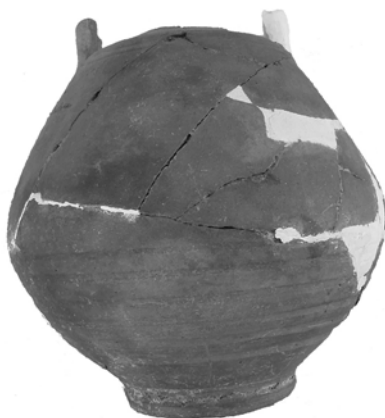
Planșa 20. *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunile mele. Materiale arheologice din așezarea geto-dacă de la Cetățeni Desen de D. Butculescu. După A. Păunescu, www.cimec.ro.*

1

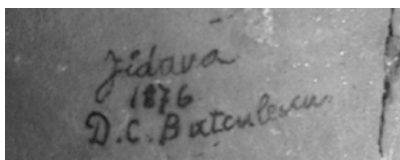
2

3

4

5

Planșa 21. Materiale arheologice descoperite de D. Butculescu în castrul roman de la Câmpulung-„Jidova” (1-3), păstrate în prezent în colecția Muzeului Județean Argeș și marcajele originale ale acestora (4-5). Foto D. M., 2008.

